

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

İRÖNİ ÜSLUBU VE KUR'ÂN-I KERİM'DE KULLANIMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EKREM SOLMAZ

GAZİANTEP
OCAK 2020

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

İRÖNİ ÜSLUBU VE KUR'ÂN-I KERİM'DE KULLANIMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EKREM SOLMAZ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şehmus DEMİR

GAZİANTEP
OCAK 2020

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

İRONİ ÜSLUBU VE KUR'ÂN-I KERİM'DE KULLANIMI

Ekrem SOLMAZ

Tez Savunma Tarihi: 07/01/2019

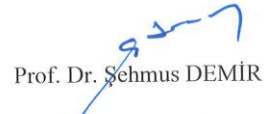
Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Erol ERKAN

SBE Müdürü

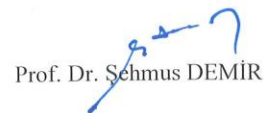
Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Şehmus DEMİR

Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Şehmus DEMİR

Tez Danışmanı

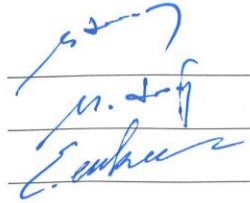
Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. Şehmus DEMİR (Jüri Başkanı)

Prof. Dr. Mehmet DAĞ

Doç. Dr. Erol ERKAN

ÖZ

İRÖNİ ÜSLUBU VE KUR'ÂN-I KERİM'DE KULLANIMI

SOLMAZ, Ekrem

Yüksek Lisans Tezi, Tefsir ABD

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şehmus DEMİR

Aralık 2019, 128 sayfa

Batı menşeli bir kavram olan ironi, Fransızca bir kelime olup “Söylenen sözün tersini kastederek kişiyle veya olayla alay etme” şeklinde tanımlanmaktadır. İroni kullanımı günümüz edebiyatında daha ziyade güldürü manası taşımaktadır. Arap Edebiyatı'nda da tehekküm, suhriyye ve istihza gibi kavramlarla ifade edilmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'i doğru anlayabilmek şüphesiz Kur'ân ilimlerini bilmek, Kur'ân'ın üsluplarını tanımak ve bu üslupların kullanım amaçlarını doğru öğrenmekle mümkündür. Bir belagat üslubu olan ironi, Kur'ân'daki icâzın bir parçası olup anlatımda etkiyi artırmış, kelama güzellik ve edebî zevk katmıştır. Tezimizin konusu olan ve Kur'ân-ı Kerim'de yaygın olarak kullanılan üsluplardan biri olan ironi üslubu Kur'ân'ın doğru anlaşılabilmesi konusunda önemli bir rol üstlenmektedir.

Çalışmamız bir giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusunu, amacını, önemini ve yöntemini kısaca anlatmaya çalıştık. Ayrıca, ironinin kavramının tanımı, ironi üslubunun ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi, edebiyatta kullanılan ironi türleri hakkında bilgi verdik. Birinci bölümde, ironi kavramının Arap dilinde karşılığı, ironi ile anlam yakınlığı bulunan kavramlar ve belagat sanatları, Arap Edebiyatında ironinin ortaya çıkışı, klasik ve modern eserlerde nasıl ele alındığı, belagat açısından ironinin kullanım nedenleri ve hedefleri hakkında bilgi verdik. Ayrıca, ironi üslubunun Kur'ân-ı Kerim'de kullanım nedenleri ve hedeflerini detaylı bir şekilde ele aldık. İkinci bölümde, edebi bir sanat olan ironinin Kur'ân üslubundaki yansımalarını, Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan ironi türlerini, öğelerini, uygulama biçimlerini ve kullanılan kalıpları örnekleriyle birlikte detaylı bir şekilde inceledik. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan ironi üslubunun İslam'a davet ve irşad yönünden bağımsız olamayacağını düşündüğümüzden söz konusu üslubu dini tebliğ ve eğitim metodolijisi açısından da değerlendirmeye çalıştık. Sonuç kısmında ise çalışmamız boyunca elde ettiğimiz bilgilerin bir değerlendirmesini yaptık.

Anahtar kelimeler: İstihza, Alay, Mizah, Kinaye, İroni, Hiciv, Tehekküm.

ABSTRACT

IRONI STYLE AND USAGE IN THE QUR'AN

SOLMAZ, Ekrem

M. A. Thesis, Department of Tefsir

Supervisor: Prof. Dr. Şehmus DEMİR

December 2019, 128 page

Irony, which is a Western origin concept, is a French word and is defined as “Do not mock the person or the incident by referring to the opposite of the spoken word”. The use of irony means more comforts in today's literature. In Arabic Literature, my threat is expressed with concepts such as suhriyye and employment.

There is no doubt that you will understand the Quran correctly. Irony, which is a rhetorical style, is a part of the appeal in the Qur'an and has increased the effect in the narration, adding beauty and literary pleasure to the word. Ironi style is one of the styles commonly used in the Quran, the irony style.

Our study consists of an introduction, two chapters and a conclusion. In the introduction, we tried to briefly explain the subject, purpose, importance and method of working. In addition, we gave information about the definition of the concept of irony, the emergence and historical development of the irony style, the types of irony used in literature. In the first part, we gave information about the concept of irony in Arabic language, concepts and eloquence arts that have a close relationship with irony, the emergence of irony in Arabic Literature, how it was handled in classical and modern works, the reasons and goals of irony in terms of eloquence. In addition, we have discussed in detail the reasons and goals of irony style in the Quran. In the second part, we have examined the reflections of irony, which is a literary art, in the Quran style, the types of irony used in the Quran, its elements, application forms and patterns used in detail. In addition, since we thought that the irony style used in the Quran cannot be independent in terms of invitation and guidance to Islam, we tried to evaluate this style in terms of religious communicate and educational methodology. In the conclusion part, we made an assessment of the information we obtained throughout our study.

Keywords: Employment, Regiment, Humor, Allusion, Irony, Satire.

ÖNSÖZ

Dünya edebiyatında M.Ö. 4. yüzyıla kadar dayandırılan ironi, modern anlamına 18. yüzyılda kavuşmuştur. İroninin Modern Türk Edebiyatı'na girişi ise 20. yüzyılın ortalarına denk gelir. Ancak Türk Edebiyatı'na yakın bir dönemde girmesine rağmen oldukça etkin bir şekilde kullanılır hale gelmiştir. Arap dilinde tehekküm, suhriyye, istihza gibi kavramlarla ifade edilmiş olan ve dili daha etkin kullanarak söylenen sözün tersini kastetme temeli üzerine kurulan ironi, ilk dönemlerden beri bir üslup, bir tarz olarak benimsenmiş ve en önemlisi zekâ ve akıl becerisi gerektiren edebî bir sanat olmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm İslam dininin emir ve nehiyelerini tebliğ eden ilahî bir kitap olmakla birlikte edebi açıdan da bir şaheser niteliğindedir. Nitekim bu durum Müslüman olmayanlar tarafından da kabul edilmektedir. Bu durum, Kur'ân-ı Kerîm'in edebi anlamda bir benzerinin olmadığını ortaya koymak için kaleme alınmış pek çok eserden de anlaşılmaktadır. Bu eserlerden biri de Ebu Bekr Muhammed b. et-Tayyip el-Bakıllânî'nin (ö. 1013) İ'câzu'l Kur'ân-ı'dır.

Kur'ân-ı Kerîm eşsiz ifade tarzı bakımından muhatap olduğu tüm kitleleri etkilemiş, sahip olduğu üslup ve içerisinde barındırdığı edebi özellikler nedeniyle en mükemmel sayılabilecek edebi metinleri geride bırakarak muhataplarını kendisine hayran bırakmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm, şiire kutsallık atfetmiş ve şairleri toplumun saygıdeğer kişileri olarak benimsemiş olan Arap toplumunu aciz bırakmıştır. Onlara bir surenin, hatta bir ayetin bile benzerini getiremeyecekleri konusunda meydan okumuş ve bu meydan okuyuşu ciddi bir karşılık bulamamıştır. Kur'an-ı Kerim sahip olduğu bu eşsiz belagatı ve akıcılığı ile bazı Arap şairlerin, şiirlerini Kâbe duvarından sökmelerine neden olmuştur. Nitekim Hz. Ömer gibi birçok sahabe Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ağzından Kur'ân ayetlerini duyunca onun karşısında sarsıntıya uğrayıp İslam'ı seçmiş ve benimsemişlerdir.

Kur'ân, gerek seçtiği lafızları, gerek kurduğu cümleleri, gerekse uyum ve insicamı konusunda dilin en üstün sanatlarını kullanmıştır. Bazen lafızlar üzerinde tasarruf yaparak öyle sanatlar kullanmıştır ki söylemi yumuşak, fakat etkisi çok fazla olan bir silah gibi olmuştur. Bu sanatlardan biri de ironidir. Muhatap üzerinde çok ciddi etki bırakan ironi, muhatapın erkini kırmak amacıyla kullanılmıştır. Kur'ân ayetlerinde bulunan ironi

slubunu içeren örneklerin anlaşılması noktasında bir nebze olsun katkı sağlayabilmek, amacıyla alışmamızda Kur'ân'ın kullanmış olduğu bu edebi sanat ele alınmıştır.

Çalışmada Kur'ân-ı Kerim'deki ironi üslubu ele alınmış ve bu üslubun Kur'ân-ı Kerim'i doğru anlamaya sağladığı katkılara değinilmiştir. Ayrıca ironi üslubunun tarihsel gelişimi, klasik ve modern eserlerde nasıl ele alındığı, Arap Dili ve Belagatı'ndaki yansımaları, kullanım örnekleri, söz konusu üslubun kullanım türleri, uygulama biçimleri, kullanılan kalıplar, kullanım nedenleri ve hedefleri de bilimsel olarak ele alınmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan ironi üslubunun İşlam'a davet ve irşad yönünden bağımsız olmadığı aşıkrdır. Bu doğrultuda söz konusu üslup dini tebliğ ve eğitim metodolijisi açısından da değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada bir giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusunu, amacını, önemini ve yöntemini kısaca ele alınmıştır. Ayrıca, ironi kavramının tanımı, ironi üslubunun ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi, edebiyatta kullanılan ironi türleri hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, ironi kavramının Arap dilinde karşılığı, ironi ile anlam yakınlığı bulunan kavramlar ve belagat sanatları, Arap Edebiyatında ironinin ortaya çıkışı, klasik ve modern eserlerde nasıl ele alındığı, belagat açısından ironinin kullanım nedenleri ve hedefleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca, ironi üslubunun Kur'ân-ı Kerim'de kullanım nedenleri ve hedefleri detaylı bir incelenmiştir. İkinici bölümde, edebi bir sanat olan ironinin Kur'ân üslubundaki yansımaları, Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan ironi türleri, öğeleri, uygulama biçimleri ve kullanılan kalıpları örnekleriyle birlikte etraflıca ele alınmıştır. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan ironi üslubunun İşlam'a davet ve irşad metodundan ayrı düşünülemeyeceğinden, söz konusu slub dini tebliğ ve eğitim metodolijisi açısından da değerlendirilmiştir. Sonuç kısmında ise çalışma boyunca elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Yardımlarını esirgemeyen, öneri ve eleştirileriyle çalışmamıza katkı sağlayan danışman Hocam Prof. Dr. şehmus DEMİR'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tezimle yakından alakadar olup katkıda bulunan Semih BEKI, Mehmet CANDAN, Murat YILMAZ ve Zafer ONUR'a da şükranlarımı sunarım.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

İÇİNDEKİLER

	i
ÖZ	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU AMACI YÖNTEMİ ve KAYNAKLARI	1
A. Araştırmanın Konusu	1
B. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
C. Araştırmanın Yöntemi	2
D. Kaynaklar	3
II. İRONİNİN TANIMI TARİHSEL SÜRECİ ve TÜRLERİ	5
A. İroninin Tanımı ve Tarihsel Süreci	5
B. İroni Türleri	11
1. Kendini Azımsama İronisi	11
2. Yumuşak İroni	12
3. Trajik ve Dramatik İroni	13
4. Eleştirel İroni	14
5. Durum İronisi.....	14
6. Sözlü İroni	15
BİRİNCİ BÖLÜM	16
KUR'ÂN-I KERİMDE İRONİ: TEKNİK VE TEROİK ALAN	16
I. ARAP BELAĞATINDA İRONİ	16
A. İroni Kavramının Arap Dilinde Karşılığı: Tehekküm.....	17
B. İroni ile Anlam Yakınlığı Bulunan Kavramlar	17
1. Hiciv	17
2. Mizah	19
3. Kinaye.....	19
4. İstihza	20
5. Alay	21
6. Şathiye	21
C. Arap Edebiyatında İroni Teriminin Ortaya Çıkışı.....	22
D. Arap Edebiyatçılarına Göre İroni.....	26
E. Arap Edebiyatçılarına Göre İroninin Kullanım Nedenleri ve Hedefleri	27
1. Arap Edebiyatçılarına Göre İroninin Kullanım Nedenleri	27

2. Arap Edebiyatçılarına Göre İroninin Kullanım Hedefleri	29
a. Dikkat Çekme	29
b. Açıklama ve İzah Etme	30
c. Hitap Çeşitliliği	30
d. Manayı Pekiştirme	31
F. Arap Edebiyatında İroni Üslubunun Yeri ve Kullanım Örnekleri.....	31
II. İRONİ ÜSLUBUNUN KUR'ÂN-I KERİM'DE KULLANILMA NEDENLERİ VE HEDEFLERİ	32
A. İroni Üslubunun Kur'ân-ı Kerim'de Kullanılma Nedenleri.....	33
1. İnkârcılar İçin İroni Üslubunun Kullanım Nedenleri	33
a. İslam Dinine Davet	33
b. Peygamberleri Savunmak.....	36
c. Müslümanları Savunmak	37
d. Mağlub Etme.....	39
2. İnkârcıların İroni Üslubunu Kullanma Nedenleri	40
a. İnkâr ve inkârcılıkta ısrar	41
b. Bilgisizlik	42
c. Nifak	43
d. Uzak Görme	44
e. Küçük Düşürme.....	44
B. İroni Üslubunun Kur'ân-ı Kerim'de Kullanılma Hedefleri	45
1. Gayrimüslimler için Kullanılan İroni Üslubunun Hedefleri	45
2. Müminlerin Lehine Yapılan İroninin Hedefleri	46
İKİNCİ BÖLÜM	
KUR'ÂN-I KERİM'DE İRONİ ÜSLUBUNUN KULLANIM BİÇİMLERİ	49
I. KUR'ÂN-I KERİM'DE İRONİ ÜSLUBUNUN KULLANIM TÜRLERİ VE UYGULAMA BİÇİMLERİ	49
A. Kur'ân-ı Kerim'de İroninin Kullanım Türleri	49
1. İroni Üslubunun Allah tarafından kullanılması	49
2. İroni Üslubunun Peygamberler tarafından kullanılması	58
3. İroni Üslubunun İnkârcılar ve Müşrikler tarafından kullanılması	60
B. Kur'ân-ı Kerim'de İroninin Üslubunun Uygulama Biçimleri.....	64
1. Övgü Makamında Yergi Lafzının Kullanılması.....	64
2. Yergi Makamında Övgü Lafızlarının Kullanılması	64
3. Uyarma İfade Eden Lafzın Yerine Müjdeleme Lafzının Kullanılması	67
4. Bir Şeyin, Zıddı Olan Başka Bir Şeyle Desteklenmesi	69
5. Tahkîr Makamında Yüceltme Lafızlarının Kullanılması	70
II. KUR'ÂN-I KERİM'DE KULLANILAN İRONİ KALIPLARI	71

A. Sarf İlmi Bağlamında İroni Kalıpları	71
1. Çoğul Kalıbı ile Yapılan İroni	71
2. اِفْتِعَال Masdarından Türeyen Bir Kelime İle Yapılan İroni	72
3 Tafdil Kalıbı ile Yapılan İroni.....	73
4. اِسْتَفْعَال Masdarından Türeyen Bir Kelime İle Yapılan İroni	75
5. İsmi Fail Kalıbı ile Yapılan İroni.....	76
6. Mübalağa Sığıması ile Yapılan İroni	77
B. Nahiv İlmi Bağlamında İroni Kalıpları	77
1. Haberi Üsluplar	78
a. Üslubu Hakîm Yoluyla Yapılan İroni	78
b. İstisna Yolu İle Yapılan İroni.....	79
c. Kasr Yoluyla Yapılan İroni	81
d. Karşı Koyma Yoluyla İroni.....	83
e. Fiilin, Öznesinin Dışında Bir Şeye İsnadı Yoluyla Yapılan İroni	84
f. İzafet ile Tahsis Yoluyla Yapılan İroni	85
g. Fiilin Mecazi Meful İle Alakalandırılması Yoluyla Yapılan İroni.....	88
h. ‘ج’ ı İstihkak İle Tahsis Yoluyla Yapılan İroni	89
ı. İlave Cümle Kullanma Yoluyla Yapılan İroni	90
i. Ayırıcı Zamir, Zamir’i Fasl İle Tahsis Etmek Yoluyla Yapılan İroni	91
j. Nefy Sigası kullanma Yoluyla Yapılan İroni	92
k. Ara Cümle Kullanma Yoluyla Yapılan İroni.....	93
l. Uzak İşaret Edatının Kullanılması Yoluyla Yapılan İroni.....	94
m. ‘ج’ Harfi İle Tahsis Yoluyla Yapılan İroni	94
n. Benzetme Yoluyla Yapılan İroni	95
2. İnşai Üsluplar	95
a. Soru Kalıbı Kullanma Yoluyla Yapılan İroni	95
b. Karşılaştırma Yoluyla Yapılan İroni	96
c. Teşvik Anlamı İfade Eden Edatları Kullanma Yoluyla Yapılan İroni	97
d. Seslenme edatı Kullanma Yoluyla Yapılan İroni	97
e. Emir Kalıbı Kullanma Yoluyla Yapılan İroni	98
III. DİNİ TEBLİĞDE İRONİ ÜSLUBU	99
IV. KUR’ÂN-I KERİM BAĞLAMINDA BİR EĞİTİM METODU OLARAK İRONİ	102
SONUÇ	107
KAYNAKLAR	109
ÖZ GEÇMİŞ	116

KISALTMALAR

<i>a.g.e</i>	:	Adı Geçen Eser
a.s.	:	Aleyhisselam
bkz.	:	Bakınız
b.	:	Bin, İbn, (oğul)
t.y.	:	Basım tarihi yok
y.y	:	Basım yeri yok
c.c.	:	Celle celaluhu
c.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
DİB	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
Bkz. a	:	Eserin kendi içinde aşağıya atıf
Bkz. yuk.	:	Eserin kendi içinde yukarıya atıf
Hz.	:	Hazreti
h.	:	Hicri
Haz.	:	Hazırlayan
Kom.	:	Komisyon
Mad.	:	Maddesi
m.	:	Mîlâdî
ö.	:	Ölüm tarihi
r.a.	:	Radıyallahu anh
s.a.v.	:	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
s.	:	Sayfa
ss.	:	Sayfalar arası
thk.	:	Tahkik eden
D.İ.A.	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
v.	:	Vefât Tarihi

Yay. :

Yayınları

Vb. :

Ve benzeri

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU AMACI YÖNTEMİ ve KAYNAKLARI

A. Araştırmanın Konusu

Kur'ân-ı Kerimde kullanılan ironi üslupları ilk etapta doğru anlaşılmayabilmektedir. İroni üslubunun doğru değerlendirilebilmesi için söz konusu üslup, hem belagî açıdan hem de tefsirlerdeki mevcut açıklamalar doğrultusunda ele alınmıştır. Bu cihetle ironi üslubunun kavramsal çerçevesi çizilerek tarihsel gelişiminin incelenmesi, içerdiği üstü kapalı manaların açıklanması çalışmanın konusu olarak değerlendirilmiştir. Günümüz şartlarında kullanılmasının veya kullanılmaması, muhatap kitleye etkisinin ne olacağı gibi soruların cevaplanması çalışmanın konuları arasındadır.

B. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kur'ân, Müslümanlar için yalnızca rehberlik eden bir kitaptan ibaret kalmamış, aynı zamanda eşsiz üslûbuyla Arap edebiyatının edebî ve ebedî şaheseri olmuştur. Kur'ân'ın i'cazını taklit edebilme imkânı hiçbir insana verilmemiştir. Dolayısıyla Kur'ân'ın bu mucizevi yönü her inanç gurubuna ait kişiler tarafından kabul edilmiştir.

Edebiyatın zirve yaptığı, başarılı şairlere ödülleri verildiği böyle bir dönemde belagate duyulan önem aniden kaybolup dikkatler, günümüzde Arap dili ve Belagatının kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'e çevrilmiştir. Hz. Muhammed'i ikna etmek için yanına giden Utbe b. Rebia'nın Hz. Muhammed'ten işittiği cümleler karşısında şaşkına dönerek akrabalarına sarf ettiği “Ondan öyle şeyler işittim ki, ömrümde benzerini işitmedim. Bu sözler, şiir de kehanette değil. Ey Kureyşliler! Beni dinleyin ve onu kendi haline bırakın. Eğer başarılı olamazsa Arabistan onu mahveder, eğer başarılı olursa, onun zaferi sizin de zaferiniz demektir.” sözleri, Kur'ân'ın en inatçı kişiler üzerindeki etkisini göstermesi açısından yeterlidir.¹

Kur'ân'ın bu tarz mükemmel belagate sahip olması tabi ki kullanılan edebi üsluplara dayanmaktadır. İroni üslubu ise Kur'ân'da kullanılan benzersiz üsluplardan biridir. Böylelikle Kur'ân'ın benzersiz ayetlerinin doğru anlaşılabilmesi için ironinin de

¹ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *Sîretü'n-Nebî*, Thk. Muhammed Mehdî es-Seyyid, Mısır, 1995, s I, c 371.

doğru anlaşılması gerekmektedir. Tezimiz bu açıdan düşünüldüğünde önemli bir yere sahiptir. Tezimizi hazırlarken amacımız Kur'ân-ı Kerim'de yaygın olarak kullanılan ironi üslubunun içerisinde barınan derin manaları incelemek suretiyle okuyucuda yeni ufuklar oluşturabilmektir. Ayrıca ironi üslûbunun dini tebliğde kullanılabilirliği probleminin çözümüne dair katkısı çalışmanın amaçları arasında zikredilebilir. Bu minvalde güncel metinler taranması kanunun anlaşılmasına katkı sağlamıştır.

Kur'ân sahip olduğu üstün üslup özelliğiyle beşerin telif ettiği eserlere benzememekle birlikte daha önce indirilen kutsal kitaplara nazaran da çok farklı bir konuma ve güzelliğe sahiptir. Bu sebeple Kur'ân kendisine has ve insanlığı aciz bırakan mükemmel üslubu ile yalnızca Müslümanları değil, Arapça bilmeyen gayrimüslimleri ve hatta müsteşrikleri de etkisi altına alarak kendisine hayran bırakmıştır. Kur'ân-ı Kerim'i doğru anlayabilmek şüphesiz Kur'ân İlimlerini bilmek, Kur'ân'ın üsluplarını tanımak ve bu üslupların kullanım amaçlarını doğru öğrenmekle mümkündür. Bir belagat üslubu olan ironi, Kur'ân'daki icâzın bir parçası olup anlatımda etkiyi artırmış, kelama güzellik ve edebî zevk katmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan bu tür üsluplar genelde belli başlı anlamlar ifade etmek için kullanılmıştır. Tezimizin konusu olan ve Kur'ân-ı Kerim'de yaygın olarak kullanılan üsluplardan biri olan ironi üslubu Kur'ân'ın doğru anlaşılabilmesi konusunda önemli bir rol üstlenmektedir.

C. Araştırmanın Yöntemi

İroni üslubu gerek tür, neden ve hedefleri ile gerekse de özellikleri açısından çok geniş bir yelpazeye sahiptir. Farklı amaç ve hedefler doğrultusunda kullanılan ironi üsluplarına ayetlerden örnekler getirilerek konunun daha iyi anlaşılabilmesi sağlanmıştır.

Çalışmanın konusu, amacı ve önemi kısaca ele alındıktan sonra ironi kavramı, üslubunun tarihsel gelişimi, türleri ve belagat açısından kullanım nedenleri ve hedefleri örneklemelerle sunulmuştur. Ayrıca ironi kavramının Türk ve Arap dilindeki karşılıkları ile söz konusu kavrama anlamdaş olabilecek ifadelere yer verilmiştir. Daha sonra edebî bir sanat olarak kabul edilen ironi kullanımına Kur'ân ayetlerinden örnekler getirilmiş, kullanım türleri ve uygulama kalıpları ele alınmıştır. Arap Dili ve Belağatındaki yansımaları, Kur'ân'ı doğru anlama ve yorumlamaya olan katkısı üzerinde durulmuştur. İroni üslûbu, bir tebliğ ve davet yöntemi olarak kabul edildiğinden dolayı da eğitim metodolojisi açısından da değerlendirilmeye çalışılmıştır.

D. Kaynaklar

Kur'ân'da ironi konusunu ele alan çalışma, ironi üslubunun tarihsel süreci ve türlerini, teknik ve teorik yapısını ele olduğundan dolayı, modern eserler başta olmak üzere birçok kaynağa başvurmayı ve onlardan istifadeyi zorunlu kılmıştır. Kavramsal çerçevesini belirtmek üzere Arapça, Türkçe ve çeviri eserlerden yararlanılmıştır. Bu bağlamda İbn Manzûr'un, *Lisân'ul-Arabî*, İlhan Ayverdi'nin, *Misalli Büyük Türkçe Sözlüğü*; Çevirmenliğini Cenap Karakaya'nın yaptığı Foulquié Paul'un *Pedagoji sözlüğü*; Oğuz Cebeci'nin, *Tarihsel bir Perspektif Üzerinden İroni Tür ve Tekniklerinin Gelişimi ile Komik Edebi Türler: Parodi, Satir ve İroni* adlı eserlerinden teknik anlamda istifade edilmiştir. Ayrıca Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) *İslam Ansiklopedisi* de sıkça başvurulmuş kaynaklardan olmuştur.

İroni üslubunun Arap edebiyatındaki yerini tespit edebilmek adına bu alanda yazılmış eserlere de müracaat edilmesi zorunlu olduğundan ilgili kaynaklara başvurulmuştur. İroni üslubu Kur'ân'ın bir üslûbu olduğundan dolayı tefsir ve açıklamasında bulunan eserlerin de arapça olduğundan arapça eserlere sıklıkla başvurulmuştur. Buna istinaden Cârullah Ebu'l Kâsım Zemahşeri'nin *Esâsu'l-Belâğa'sı*, Yahya b. Hamza b. Ali b. Ali b. İbrahim, el Alevî'nin *et-Tirazu'l- Mutedammin li Esrari'l-Belâğa ve Ulûmi Hakâiki'l-Îcâz'ı*, Bedreddin İbn Malik İbn Nazım'ın *el-Misbah fi'l Meâni ve'l Beyan ve'l Bedi'i*, Celaluddin Abdurrahman Suyûtî'nin, *el-İtkân fi Ulûmi'l Kur'an* ile *Şerhu Ukudi'l Ceman fi İlmi'l Meani ve'l Beyan* adlı eserleri, Ebu yakub Yusuf b. Ebubekir Muhammed b. Ali Sekkâkî'nin *Miftâhu'l Ulûm'u*, M. Sadi Çögenli'nin, , *Âyet ve Hadîs Örneklî Arapça Belâğat Meâni Beyân Bedî'adlı eseri*, , Sadruddin b. Ma'sum el Medeni'nin, *Envâru'r Rebi' fi Envâi'l-Bedi'*, Abdul Hakk, Ebu Muhammed b. Galib İbn Atiyye'nin *el-Muharreru'l Veciz fi Tefsiri'l Kitabi'l Aziz'i*, Abdulhalim el-Hifnî'nin, *et-Tasvîru's-Sâhîr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı eserlerden faydalanılmıştır. Çalışma ile ilgili olan tez ve makalelerin yanı sıra İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi'nde yayınlanan makalelere de başvurulmuştur.

Son bölümde ironi üslûbunun dini tebliğde kullanılabilirliği ile eğitimdeki yeri konusu ele alınmıştır. Bu aşamada, Mekânîsî'nin *Min Esâlîbi't-Terbiyeti fi'l-Kur'âni'l-Kerîm: es-Suhriyye'si*, Bedruddin Muhammed b. Abdullah Zerkeşî'nin, *el-Burhan fi ulûmi'l-kur'an'ı*, Hasib Abdussettar'ın *Menhelü'l- Belağa'sı*, Adil el Ava'nın *Mevakibu't-*

Tehekküm'ü, Amr b. Bahr Cahız'ın *Kitabu'l-Hayavan'ı*, Abdulhamid Şakir'in *el-Fukahetu ve'd-Dahk'ı*, ibn Âşûr'un, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr'i*, Mahmud Abdulhalim'in *Fıkhü'd-Daveti İlallah* isimli eserlere müracaat edilmiştir. Konu ile yakından yazılan günümüz çalışmalara da ulaşılmış, Fikret Karaman'ın, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet adlı eseri*, Yusuf Şen'in, Hz. Peygamber'in Merhamet Eğitim Metodu adlı makalesi, Bünyamin ÖZDAŞ'ın *Psikososyal Açıdan Hz. Peygamber'in Tebliğ Metodu* isimli tezinden de yararlanılmıştır.

Genel bir literatür taraması yapılmış ve çalışmamızla benzer konuları ihtiva eden “Kur’ân’da Tehekküm Üslûbu” başlıklı bir yüksek lisans tezine ulaşılmıştır. Söz konusu çalışmada tehekküm konusu işlenerek tarihsel süreci ve kavramsal alanı örnekler ışığında detaylandırılmıştır. Kur’ân’daki uygulama biçimleri ele alınmış, tehekküm üslubunun Allah, peygamberler ve kâfirler tarafından kullanılmasına örnekler getirilerek bir karşılaştırmaya gidilmiştir.

Çalışmamızda ise ironi üslûbunun ortaya çıkışı ve tarihsel süreci işlenmiş, ironi türlerine örnekler ışığında değinilmiş, ironinin edebi ve sanatsal değeri irdelenerek arap edebiyatındaki yeri ve karşılığı tespit edilmeye çalışılmış ve Kur’ân-ı Kerim’de ironinin kullanım türleri ve uygulama biçimleri örnekler ışığında detaylandırılmıştır. Ayrıca, ironinin, İslâm’a davet ve Peygamberleri savunmak gibi kullanım nedenleri; hitap çeşitliliği, manayı pekiştirme gibi hedefleri; dini tebliğde kullanılabilirliği ve bir eğitim metodu oluşu gibi konuları barındırması itibarı ile de söz konusu çalışmadan ayrılmaktadır. Çalışmamız Kur’ân’da İroni üslûbunun kullanımını içeren sarf ve nahiv ve belagat ilimleri ile ilgili örnekler barındırarak konunun daha iyi anlaşılmasını mümkün kılmaktadır.

İroni üslûbunun kullanımı eski Yunan tarihine kadar uzandığı gibi modern dönemde de sıklıkla başvurulmuş bir yöntem olagelmıştır. Bundan dolayı da hem klasik hem de modern dönemlere ilişkin bilgiler aktarılmıştır. İstifade edilen tüm kaynakların tam listesi çalışmanın sonunda gösterilmiştir.

II. İRONİNİN TANIMI TARİHSEL SÜRECİ ve TÜRLERİ

A. İroninin Tanımı ve Tarihsel Süreci

Fransızca kökenli bir kelime olan İroni² “Söylenen sözün tersini kastederek kişiyle veya olayla alay etme.” şeklinde açıklanmaktadır³. Yani alay etme amacıyla bir kelimenin, kendisiyle ifade edilmek istenilen mana ile tam ters anlamda kullanılması suretiyle meydana gelen söz sanatlarını ironi olarak tanımlayabiliriz. Günümüz Türkçe sözlüğünde ironi kavramının karşılığının, “gülmece”⁴ ve “mizah”⁵ olduğu belirtilmiştir.⁶ Bu tanımlamalarda göze çarpan unsur, ironi kavramının gülmece ve mizahla eş anlamlı sayılmasıdır. Ayrıca yapılan tanımların müşterek noktasının, gülmece, alay ve mizah olması, ironinin, Türk edebiyatında daha ziyade güldürü anlamında kullanıldığını göstermektedir. Nitekim genel kullanıma bakıldığında da bu durum gözlemlenmektedir. Ancak bu tanımlamalar, ileride detaylı olarak inceleyeceğimiz üzere tam olarak ironi ifadesini karşılayamamaktadır.

İroni kelimesini karşılayabilecek çok sayıda terim bulunmaktadır. İroninin yerine kullanılagelen bu kavramlara örnek olarak: aşağılama, alay ve kınama kelimeleri verilebilir.⁷ Ayrıca kinâye⁸, târiz⁹ ve istihzâ¹⁰ kavramları da ironinin yerine kullanılmakla birlikte söz konusu kavramlar ironinin sadece bir yönünü ele almakta ve hiçbirisi ironinin tam anlamını karşılayamamaktadır. Ancak, her birinin, ironi kapsamına giren bir alt başlığa karşılık gelerek tek bir yanını yansıttığını söylememiz mümkündür. Bu nedenle Türkçe’de ironi kelimesinin anlamını karşılayabilecek tam bir tanım yapmak oldukça güçtür.

Paul foulquiê, pedagoji sözlüğü isimli eserinde ironi kelimesini, “Alaysılama” kavramına karşılık olarak vermiştir.¹¹ Alaysılama, alaycı tutum ile küçümsemektir. İroninin, alaysılama kavramıyla açıklanmasının da oldukça yetersiz olduğu görülmektedir.

² NEUVEAU LAROUSSE CLAAIQUE, Dictionnaire eneyelopédique, libraire larousse, paris, 1959, s. 618.

³ TDK, *Türkçe Sözlük*, Ankara, 2005, s. 980.

⁴ Gülmece: güldürme, eğlendirme ve bir kimseye onu kırmadan takılmayı hedefleyen ince alay, gerçekliğin güldürücü taraflarını ortaya koyma amacı güden edebiyat türü.

⁵ Mizah: düşünceleri nükte ve şakalarla mezcederek aktaran söz veya yazı türü. Bkz: DURMUŞ, İsmail, “Mizah”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2005. c. XXX, s. 205.

⁶ AYVERDİ, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, -Basım yeri ve tarih belirtilmemiş- c. II, s. 1480.

⁷ CEBECİ, Oğuz, *Tarihsel bir Perspektif Üzerinden İroni Tür ve Tekniklerinin Gelişimi*, 2008, s. 282.

⁸ Kinâye: bir sözün, hem mecaz hem de gerçek anlamını düşündürecek şekilde kullanılması.

⁹ Târiz: dolaylı olarak, üstü kapalı bir şekilde, söz söyleme sanatı, taşlama.

¹⁰ İstihzâ: gizli veya ince alay.

¹¹ FOULQUIÊ, Paul, *Pedagoji sözlüğü*, Çev: Cenap Karakaya, Sosyal yay., İstanbul, 1994, s. 241.

Çünkü ironide alaysılamanın aksine her daim alaycı bir yaklaşım söz konusu değildir¹². Nitekim ironi üslubunu ilk defa kullanmasıyla bilinen antik Yunan filozofu Sokratesin uygulamış olduğu diyalektik¹³ metodunu incelediğimizde ironi üslubunu müspet bir sonuç elde etmek için vasıta olarak kullandığını söylemek mümkündür. Kendilerini çokça bilge zanneden ve her şeyi kusursuzca bildiklerini iddia eden muhataplarına bir şeyler öğretmek istediği zaman, bunu direkt olarak yapmayı tercih etmeyen Sokrates, onların, aslında bildikleri zannettikleri şeyler hakkında tam olarak bilgi sahibi olmadıklarını açığa çıkarmak için “Diyalektik metodu”nu kullanmış ve bu amaç doğrultusunda muhataplarına sorular yönelterek eksikliklerini fark etmelerini, doğru bilgiye ulaşmalarını sağlamıştır.¹⁴ Söz konusu yöntemin kökeninde Sokrates’in, kendini azımsamak ve cahil göstermek suretiyle karşısındaki kişinin, cehaletini anlamasını sağlaması yatmaktadır. Zira bilge bir kişi olan Sokrates, bilgisiz ve cahil biri gibi davranarak sanki karşısındaki çok iyi biliyormuşçasına ona soru sorar, muhatabı bilmeyince de kendisi cevap vererek aslında onun cahil olduğunu gösterirdi. Buna retorikte¹⁵ “Kendini azımsama ironisi”¹⁶ denilmiştir.¹⁷ Kullandığı yöntemle muhatabın sahip olduğu yanlış bilgiyi düzeltmeyi ve aynı zaman da ona bilmediklerini de öğretmeyi hedefleyen Sokrates muhatabının bilgisizliğini nasıl ortaya çıkaracağını bilmesine rağmen bunu bilmiyormuş gibi hareket ederek bu konuda başarılı olmuştur.¹⁸ Kendisini bilgisiz bir kişi olarak niteleyen Sokrates, sadece muhatabında bulunan bilgileri ortaya çıkarmaya çalışarak bir nevi ebe vazifesi eda ettiğini söyler. Ancak ebelik sanatına benzetilen bu işlemin sonunda kendisini küçümseyen Sokratesin, aslında ne kadar bilgili olduğu ve bilgelik iddiasında bulunan muhataplarının da aslında ne kadar çok şey bilmedikleri ortaya çıkar.¹⁹ Bu açıdan bakıldığında Sokrates’in ironiyi kullanmaktaki amacının, karşısındaki ile alay edip onu küçük düşürmek olmadığı,

¹² SARAÇ, Tahsin, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlüğü*, Adam Yay., Ankara, 1989, 2. Baskı, s. 780.

¹³ Diyalektik: Tartışma sanatı, ya da çelişkili yollardan muhataplarını ikna etme sanatı anlamına gelmektedir. Karşıtlıkları kullanarak gerçekleştirilen akıl yürütme biçimidir, diyalektik ve Sokratik yöntem, tartışma ve düşünme sanatı olarak diyalektiğin Antik Çağ’daki en yetkin halidir. Bkz; <https://www.turkdebiyati.org/diyalektik/>. 09/07/2019.

¹⁴ CEBECİ, Oğuz, *Komik Edebi Türler: Parodi, Satir ve İroni*, İthaki Yay., İstanbul 2008, s. 277.

¹⁵ Diğer bir ifade ile konuşma sanatı, en genel tanımıyla ikna sanatı. Bkz: ALTINÖRS, Atakan, *Platon ile Aristoteles’in Retorik Anlayışlarının Karşılaştırılması*, EKEV Akademi Dergisi, Yıl:15, Sayı:49, Güz 2011.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: a. kendini azımsama ironisi veya sokratik ironi, ss. 9, 10.

¹⁷ KIERKEGAARD, Soren, *İroni Kavramı: Sokrates’e Yoğun Göndermelerle*, Çev. Sıla Okur, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 2009, 3. Baskı, s. 272.

¹⁸ CEBECİ, *Komik Edebi Türler*, s. 277.

¹⁹ TAŞDELEN, Vefa, *Edebiyatta Paradoksun Biçimi İroni-1*, Hece Yayınları, Yıl:II, Sayı:124, Nisan, 2007, s. 57.

bilakis bilmiyormuş gibi davranıp ona doğruyu keşfetmesinde yardımcı olmak amacıyla böyle bir yöneme başvurduğu anlaşılmaktadır.²⁰

“İronia” kelimesini müspet bir manada kullanan Cicero (m. ö. 43), ironinin iki ayrı biçimde kullanılabileceğini söylemiştir. Bunların ilki, söz sanatı şeklinde kullanmak, diğeri de davranış biçimi olarak özümseyip, Sokrates’in yaptığı gibi kibarca bilmezlikten gelme şeklinde kullanmaktır.²¹ Muecke de 18. Yüzyılın ilk dönemlerinde bazı yazarların ironiyi tanımlarken onun, bir davranış biçimi olduğundan bahsettiklerini söylemiştir.

Ünlü Filozof Aristoteles (m. ö. 322) Sokrates’in, karşısındaki kişiyi eğitmek için sergilediği tutumu²² ifade etmek amacıyla Yunanca bir kelime olan ve “Bilmezden gelerek sormak” anlamına gelen “Eironia” ifadesini kullanmış ve bu özelliğin, dili kullanabilmekteki maharetle kazanılabileceğini söylemiştir.²³

Quintilian (ö. 100), ise ironi için farklı bir tanımlamaya gitmiştir. Ona göre ironi, “Bir konunun, özellikle bir tartışmanın tamamına incelikle işlenmiş söz sanatıdır”. Quintilian, “Bir insanın bütün hayatı ironi ile renklenir, Sokrates için de aynı şey geçerlidir” demiştir. Ona göre Sokrates muhataplarının bilgeliğine karşın hayranlık içerisinde kalan cahil bir kişi rolüne bürünmüştür.²⁴

Günümüz dünyasında insanoğlu, “Hayatın ikiye bölünmüş görünümü ve çelişkileri”nin ortasında kalmıştır. Yaşadığı kara siyasi ve iktisadi gelişmelerle birlikte iç dünyasına yönelen insanoğluna hayatın gerçekliğini olduğu şekilde kabullenmek ağır gelmeye başlamıştır. Bütün bu olumsuz gelişmelerden sonra bilgiyi haiz insanlar için sahip oldukları bu bilgiler, bir müddet sonra huzursuzluk veren bir olguya dönüşmüştür. Bilginin bu denli huzursuzluk vermesi üzerine bu farkındalığı ifade etme yollarından biri olan ironi daha çok kullanılmaya başlanmıştır.²⁵

İroni üslubunun en çok kullanılan şekli, kişinin esasında ciddi olmayan bir sözü ciddiyetle söylemesidir. Bazen de ironi, bireyin ciddi bir meseleyi şaka yollu, bir espri şeklinde dile getirmesidir, ancak bu kısma daha az rastlanmaktadır. Bu birbirinden farklı

²⁰ DOUGLAS COLİN, Muecke, *Irony and the Ironic*, Taylor & Francis, 1982, s. 16.

²¹ DOUGLAS COLİN, *Irony and the Ironic*, s. 16.

²² Muhatabına sorular sorarak onun yanıtlarını ortaya koymak Ayrıntılı bilgi için bkz: yuk.: ss. 1, 2.

²³ CESBECİ, a.g.e., s. 277

²⁴ DOUGLAS COLİN, *Irony and the Ironic*, s. 16.

²⁵ CEBECİ, *Tarihsel bir Perspektif Üzerinden İroni Tür ve Tekniklerinin Gelişimi*, s. 282

olan iki ironi türünün ortak özelliği; anlaşılmasına rağmen, doğrudan anlaşılmalardan kaynaklanan bir söz yanıltması olmalarıdır.²⁶

İroni ile anlatılmak istenilen şey genelde dolaylı bir vurgu ile ifade edilir. İroni kime yöneltilmiş ise onu ön plana koyar. Bu üslup, gülmeceye yönelik olarak kullanılabilirdiği gibi tamamen alaycı bir duruşla da yapılmış olabilir. Gerçekte düşünülen veya savunulan şeyin aksini ortaya koyabildiği gibi, herhangi bir şeyi olduğundan daha büyük ya da daha küçük, daha önemli ya da daha önemsiz olarak gösterebilir. İronist, izleyicilere ya da okuyuculara birtakım göndermelerde bulunur ve onların bu boşlukları doldurmasını bekler. İroni amaçlı kullanılan bir ifadenin yalandan ibaret olduğunu söylemek doğru olmaz; çünkü ironi yapan kişi bu ironinin gerçek olarak algılanmasını amaçlamıştır.²⁷ Ancak, ironi üslubunun temelde bir aldatmacaya dayandığını söylememiz mümkündür. Zira bu üslup kullanılırken söylenen ifadelerin okuyucuya ilk olarak çağrıştırdığı bir anlam vardır, ancak geri planda kastedilen bu anlam değil, ikinci bir anlamdır. Böyle bir aldatmaya başvurma amacı ise bu iki karşıt anlamı okuyucunun zihninde bir tartışmaya tabi tutmaktır. Bu yönüyle ironi üslubu kullanılırken, kesin yargı belirtmeden, dolaylı bir anlatım yolu seçilmiş olur.

Bir kısım teorisyenlere göre ise ironi üslubunda bulunan anlam zıtlığı bir kelimedede bulunduğu dolaylı aslında ironi, birbirine zıt olan iki şey arasında birlik ve uyumu sağlayan ara bulucu rolündedir.²⁸ Bu açıdan değerlendirildiğinde ironi, birbirinden farklı manaları aynı çatı altında buluşturan bir anlatım zenginliğidir. Zıt kutupların birlikte yaşamak zorunda kaldığı bir dünyada, birbirinden farklı iki anlamın da bir arada bulunabileceğini göstermektedir.

İroni, hiciv²⁹ gibi açık ve net bir üsluba sahip değildir. Hicivde, eleştirilenin kim olduğu, ya da kimin hangi şeyden ötürü eleştirildiği çok net bir şekilde anlaşmakla birlikte ironi üslubunda ise bu açıklık ve netlik bulunmamaktadır. Bu nedenle birçok yazar da eleştirisinin dikkat çekmesi ve doğru anlaşılabilmesi için hiciv üslubunu kullanmaktadır. Ironinin bu anlamda hicivden farklı olmasının nedeni, ironist'in, söylemek istediği şeyi

²⁶ KIERKEGAARD, Soren, a.g.e. s. 280.

²⁷ ORUÇOĞLU, Duygu, *1960 Sonrası Türk Resim Sanatında İroni ve Lisanüstü Eğitimde Sorgulanması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, 2007, s. 31.

²⁸ KNOX, Norman, *Dictionary of the History of Ideas*, University of Virginia, (Çevrimiçi) <http://xtf.lib.virginia.edu/xtf/view?docId=DicHist/uvaGenText/tei/DicHist2.xml&chunk.id=dv2-> 09/07/2019

²⁹Hiciv: yergi

dolaylı olarak anlatarak âdeta sorumluluktan kaçması ve aslında geri planda kastettiği manayı yalanlama imkânını elinde tutmak istemesinden kaynaklanmaktadır.

İroni sözcüğü “Eironia” kavramından türemiştir. Bu kavram ilk olarak Platon’un (m. ö. 347) Devlet kitabında kullanılmıştır.³⁰ Platon, Sokrates’in muhataplarını tuzağa düşürüp onları yenilgiye uğratmak için kelime oyunlarına başvurduğunu söylemiş ve “Diyalektik Metodu”³¹ olarak adlandırılan bu yöntemini ifade etmek üzere “Eironia” tabirini kullanmıştır.³²

“Eiron” kavramı, meşhur felsefe düşünürü Anaximenes’in “Letter to Alexander” isimli eserinde de kendisine yer bulmuştur. Anaximenes, ironiyi “Bir şey söylerken ya da bir eylem önerirken onu söylemiyormuş ya da önermiyormuş gibi konuşmak” şeklinde tanımlar. Bu açıdan bakıldığında ironi’nin, bir anlatım tekniği olarak düşünülebileceği anlaşılmaktadır. Söz konusu kavramın, anlamına en doğru biçimde karşılık bulduğu durumlar yergi ve övgüdür. Nitekim övüyor gibi görünürken aslında yermeye çalışmak ya da tam aksini yapmak ironi kavramının anlamına karşılık gelebilmektedir³³

Theophrastus (m. ö. 287) “Eiron” kelimesini; sürekli olarak sorumluluk almaktan kaçan, arkadaş olarak görünüp düşmanlığını gizleyen, davranışlarını çarpıtan ve kendisinden beklenen cevabı hiçbir zaman vermeyen kişi olarak açıklar. Demosthenes (m. ö. 322) da “Eiron” kelimesini; sorumluluklarından kaçan ve vatandaşlık görevlerini yerine getirmeyen kişi için kullanarak bu konuda Theophrastus ile benzer bir görüş paylaşmıştır. Sınav sonucunda düşük puan alan bir çocuk ile babası arasında geçen şu diyalog buna örnek olabilir.

-Oğlum sınavdan kaç aldın?

- 58 aldım baba.

-Neden o kadar düşük?

-Çünkü öğretmen herkese düşük not vermiş.

Burada çocuğun davranışı Theophrastus’un “Eiron” olarak tanımladığı kişinin sergileyebileceği davranıştır. Söz konusu örnekte çocuk kendi tembelliği nedeniyle düşük

³⁰ CEBECİ, *Komik Edebi Türler*, s. 277.

³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: yuk.: ss. 1, 2.

³² CEBECİ, *Komik Edebi Türler*, s. 277.

³³ CEBECİ, *Komik Edebi Türler*, s. 279

puan almasına rağmen, kullandığı ifadelerle bu suçtan kaçınarak başka birini sorumlu olarak göstermeye çalışmaktadır.

İroni, edebiyatımızda bir tür söz oyunu olarak algılandığı için “Kişinin bir şeyi söyleyip başka bir şeyi kast etmesi, düşündüğünün aksini söylemesi, kötülermiş gibi yapıp övme, övermiş gibi yapıp kötüleme, ince alay” gibi anlamlar için daha çok kullanılagelmiştir. Bu kavram için yapılan bütün tanımlardan sonra şunu diyebiliriz: İroni, en genel tanımlama ile aksini kastederek bir şeyi söylemektir. Dolayısıyla görünüşte akla gelen anlam ile algıda kast edilen anlamın farklı olması durumunda ironi ortaya çıkmaktadır.³⁴ Örneğin: hızlı araç kullanan birine “Ne kadar yavaş kullanıyorsun!” şeklinde seslenmenin bir ironi örneği oluşturması gibi. Burada kastedilen, aracın süratinin düşük olması değil, tam aksine yüksek olmasıdır.

İroni üslubu, Avrupa’nın genelinde yavaş bir gelişme süreci göstermiştir. Bu kavramın İngiliz dilinde ilk defa 1502 yılında kullanıldığı ve 18. Yüzyıl başlarında İngiliz eleştirmen Dryden tarafından kullanılmasına değin umumi bir kullanımdan uzak olduğu görülmektedir.³⁵ Bununla birlikte, modern ironi kavrayışının Batı’daki köklerinin günümüze kadar uzandığı söylenebilir.³⁶

İronini kavramının tarihsel gelişimi sürecinde Connop Thirlwall da önemli bir yere sahiptir. Kendisi 1833 yılında yazdığı “Sophocles İronisi Üzerine” isimli makalesinde “Diyalektik ironi ve pratik ironi” ile birlikte “Sözlü ve retorik ironi” kısımlarından da bahsetmiştir.³⁷

Türk Edebiyatında ise ironi kavramı üzerinde çalışma yapan ilk kişi Oğuz CEBECİ’dir. Cebeci, “Komik Edebi Türler: Parodi, Satir ve İroni” isimli kitabında ironi üslubunu diğer komik edebi türlerle karşılaştırarak ele almış ve bu alanda edebiyatımıza büyük katkı sağlamıştır.

İroni üzerine yapılan akademik çalışmaların ilki olan “İroni Kavramı ve Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Eserlerinde İroni” tezinin yazarı Arzu Karadikme, Batı literatüründe ironi kavramını inceleyerek Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Batılılaşma sürecindeki değişiklikleri ironik bir üslupla ele aldığı kitabını ironi bağlamında değerlendirmiştir. Karadikme, ironi ile anlam yakınlığı olan Hiciv, şathiye, alay, kinaye, nükte ve istihzâ gibi

³⁴ MUECKE, Frederick, Irony, 1970, s. 8.

³⁵ MUECKE, Frederick, The Concept of Irony, s. 14.

³⁶ CEBECİ, *Tarihsel bir Perspektif Üzerinden İroni Tür ve Tekniklerinin Gelişimi*, s. 282.

³⁷ MUECKE, a.g.e., s 20-29.

kavramları inceleyerek birbirine benzerlik gösteren bu türler arasında büyük farklılıkların bulunmadığını, ayrıca, hepsinin gülmece ve mizah unsuru barındırdığını söyleyerek farklı isimlerle adlandırılmakla birlikte Türk Edebiyatı'nda başlangıçtan beri ironi üslubunun var olduğunu ve bu kavramın Türk Edebiyatı'na Batı'dan gelmediğini belirtmiştir.³⁸

B. İroni Türleri

1. Kendini Azımsama İronisi

Bu ironi türü “Kendini azımsama ironisi” olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu yöntemin kökeninde kendini azımsayan ve cahil biri olarak lanse eden Sokrates'in, karşısındaki kişinin cehaletini anlamasını sağlaması yatmaktadır. Bilge bir kişi olan Sokrates, kendilerini çokça bilge zanneden ve her şeyi kusursuzca bildiklerini iddia eden muhataplarına bir şeyler öğretmek istediği zaman, bunu direkt olarak yapmayı tercih etmeyerek onların aslında bildikleri zannettikleri şeyler hakkında tam olarak bilgi sahibi olmadıklarını açığa çıkarmak için bu yöntemi kullanmıştır. Şöyle ki; Bu amaç doğrultusunda bilgisiz ve cahil biri gibi hareket ederek³⁹ sanki karşısındaki çok iyi biliyormuşçasına ona soru yöneltir, muhatabı bilmeyince de kendisi cevap vererek aslında onun cahil olduğunu gösterirdi.⁴⁰ Sokratesin bu tekniği müspet bir sonuç elde etmek için kullandığını ve asıl amacının muhataplarının eksikliklerini fark etmelerini, yanlış bilgilerini düzelterek doğru bilgiye ulaşmalarını sağlamak olduğunu söylemek mümkündür. Bu kısımda ironi yapan şahıs muhatabının cahil olduğunu anladığı için kendisini azımsamaya ve değersiz göstermeye çalışmak suretiyle aslında karşısındakinin cahil olduğunu ispatlar.⁴¹

Bu ironi türü Sokratik ironi olarak ta isimlendirilebilir. Nitekim Oxford Üniversitesine ait Felsefe Sözlüğünde sokratik ironi için yapılan tanıma baktığımız zaman “Sokratik ironi” ile “Kendini azımsama ironisi”nin aynı kısım ironiyi ifa ettiğini söylemek mümkündür. Söz konusu sözlükte sokratik ironiye karşılık olarak: muhataplarının kendisinden daha bilgili olduklarını düşündükleri anda sokratesin, yönelttiği sorularla

³⁸ KARADİKME, Arzu, “İroni Kavramı ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde İroni” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006, s. 55.

³⁹ Quintilian'ın ifadesine göre Sokrates muhataplarının bilgeliğine karşın hayranlık içerisinde kalan cahil bir kişi rolüne bürünmüştür. Bkz: DOUGLAS COLİN, *Irony and the Ironic*, s. 16.

⁴⁰ KIERKEGAARD, Soren, a.g.e. s. 272; CEBECİ, *Komik Edebi Türler*, s. 277.

⁴¹ MUECKE, a.g.e., s. 87; CEBECİ, *Komik Edebi Türler*, s. 277.

onların cehaletlerinin boyutunu ortaya koymasındır⁴² şeklinde bir ifade kullanıldığını görmekteyiz.

Sokrates'in uyguladığı bu ironi türünün ortaya çıkışı şu şekilde olmuştur. Konuşmanın başında hiçbir şey hakkında bilgisi olmadığını söyleyen Sokrates'in aksine muhatabı ise sahip olduğu kıt ve önemsiz bilgiye güvenerek onu mağlup etmeye çalışır. Sokratik ironi bu karşıtlık içerisinde meydana çıkar. Bu durumun farkına varan Sokrates ise artık karşısında bulunan kişideki gerçek doğruyu meydana çıkarmaya çalışır⁴³ ve muhatabında bulunan bilgileri ortaya çıkarmaya çalışarak bir nevi ebe vazifesi eda ettiğini söyler. Ancak ebelik sanatına benzetilen bu işlemin sonunda kendisini küçümseyen Sokratesin, aslında ne kadar bilgili olduğu ve bilgelik iddiasında bulunan muhataplarının da aslında ne kadar çok şey bilmedikleri ortaya çıkar.⁴⁴

Sokratik ironi, bilge bir kişilik olan Sokrates'in cahillik taslaması temeline dayandığı için bu kısım ironinin, edebiyatımızda bulunan söz sanatlarından biri olan ve kısaca bir konuyu bilmezlikten gelme şeklinde anlayabileceğimiz “Tecâhül-i ârif” veya diğer bir kullanımla “Tecâhül-i ârifâne” ile örtüştüğünü söylemek mümkündür. Zira, düzyazı veya bir şiir metninde bilinen bir şeyin bir noktadan dolayı bilinmiyormuş gibi aktarılması şeklinde tanımlanabilecek olan “Tecâhül-i ârif” ile “Sokratik ironi” arasında ciddi anlamda bir benzerlik olduğu görülmektedir. Çünkü bu ironi türünde “Tecâhül-i ârif’e benzer bir şekilde Sokrates cahil bir kişi rolüne bürünüp muhatabına sorular yönelterek aslında bilgi sahibi olduğu konuları bilmiyormuş gibi bir izlenim vermektedir.

2. Yumuşak İroni

Yaşanılabilir mükemmel bir hayat için uygun bir ortam yaratan ve yaşamı güzelleştiren bir ironi şekli olarak tanımlanabilen⁴⁵ bu ironi türü dışarıdan bakıldığında son derece sevimli, huzurlu ve sakin görünen, bununla birlikte içeriğinde alay barındırmayan bir türdür.⁴⁶ İroniye modern bir bakış açısı getirmeyi başaran ve genelde zihinsel tavrı vurgulayan Shaftesbury, bu tavırda alçakgönüllülükle birlikte kibarlık, ağırbaşlılık ve müsamahanın hakim olduğunu söylemiş ve bunun, hep hayalini kurduğu mükemmel hayat

⁴² BLACKBURN, Simon, *Oxford Dictionary of Philosophy*, Oxford University Press, 2008.

⁴³ KARADİKME, Arzu, a.g.e. s. 17

⁴⁴ TAŞDELEN, *Edebiyatta Paradoksun Biçimi İroni-1*, s. 57.

⁴⁵ MAGILL, R.Gay, *Chic Ironic Bitterness*, Michigan Press, 2007, s. 78.

⁴⁶ MUECKE, a.g.e, s 17

için önemli prensiplerinden biri olduğunu söylemiştir. Shaftesbury’in, hayatın içerisinde yer alan bir karakter olarak olarak tanımladığı bu ironik tavırda alay çok hafif seviyede kalmaktadır.⁴⁷ Bu tür ironi mutlu olmaya yönelik katedilecek mesafeyi kişiye sağladığı ve kişiyi özgürleştirdiği için insanlar için adeta bir amaç halini almıştır.⁴⁸ Bu ironi türü ile kültürümüzdeki tasavvuf anlayışın birçok müşterek noktası bulunmaktadır. Nitekim insanların ayıplarını örtmeyi, onlara müsamahalı davranmayı öğütleyen Tasavvuf’a göre kişinin benliğinden kurtulması bütün sıkıntılarını omuzlarından atması anlamına gelir.⁴⁹

Türk halkı kültüründen misal verecek olursak, dervişlerin “Dövene elsiz gerek, sövene dilsiz gerek” anlayışında bu tutumun görüldüğünü söyleyebiliriz. Tasavvufi düşünceye göre kişinin benliğinden kurtulmasının dışarıya yansımalarının bir öneği bu sözde mevcuttur. Ayrıca, eliyle veya diliyle rahatsızlık verenlere karşı bağışlayıcı ve uyumlu bir tutum sergilemenin, bu şekilde hareket eden kişide sakinlik ve huzur şeklinde tezahür edeceği de anlaşılmaktadır.

3. Trajik ve Dramatik İroni

Yunan trajedisinde daha çok kullanılagelen ironi türü “Trajik ironi” ismiyle adlandırılır. En büyük İngilizce sözlüğü olarak bilinen Oxford sözlüğü’ne bakıldığında trajik ironi için, “Bir karakterin konuşmasının veya hareketlerinin trajik önemini izleyiciler fark etse bile karakterin kendisinin bundan habersiz olmasıdır.” şeklinde tanım yapıldığı görülmektedir. Shakespeare’in yazdığı Romeo ve Jüliet oyununda bu türün klasik bir örneği mevcuttur. Şöyle ki: oyunda Romeo adeta ölüm uykusuna bürünmüştür. Jüliet gelip onu bu şekilde gördüğünde öldüğünü zannederek kendisini bıçaklar ve ölür. Aslında izleyicilerin, Romeo’nun ölmediğini bilmesi, trajik ironiyi meydana getiren temel unsurdur.⁵⁰

Dramatik ironi ise tiyatro’da ya da filmlerde yaygın olarak kullanılan ironi türüdür. Bu tür ironi klasik dönem edebiyatında var olduğu gibi modern dönem edebiyatında da kendisine yer bulmuştur. Bu ironi kısmında izleyici olayın arka planını bilse de oyunda ki karakterin bundan haberdar olmayıp gerçekliğin farkında olmaması ironiyi oluşturur.⁵¹

⁴⁷ KNOX, a.g.e., s. 628.

⁴⁸ MAGİLL, *Chic Ironic Bitterness*, s. 78.

⁴⁹ KILIÇ, Mahmud Erol, *Tasavvufa Giriş*, Sufi Kitap, 2012, s. 27

⁵⁰ MUECKE, a.g.e s. 46.

⁵¹ DEMPSTER, Germaine, *Dramatic Irony in Chaucer*, Stanford University Publications, Language and Literature, 1932, s. 254.

Dramatik ironide Tiyatro perdesinde veya bir film sahnesinde rol alan oyuncunun fark etmediği bir gerçekliği, izleyici ile birlikte oyun yazarı veya senarist fark eder. Kısaca seyircinin bir karakterden daha fazla olup bitenlerin farkında olması durumu olarak olarak tanımlayabileceğimiz⁵² dramatik ironiye örnek olarak, Kazım'ın, eşi Emine'nin kendisine ihanet ettiğini zannederek onu boğmaya çalışması verilebilir. Böyle bir sahnede izleyiciler kadının masum olduğunu bildiklerinden Emine için üzmekten kendilerini alamazlar. Ancak Kazım, rol icabı gözü hiçbir şey görmediğinden bu gerçekliğin farkında değildir.

4. Eleştirel İroni

Eski Yunan akımlarında ironi yapan şahsın, tepkisini bir nebze olsun gösterebilmek amacıyla dünyanın çelişkili ve saçma halini bu üslupla eleştirdiği düşünülmektedir.⁵³ Bu ironi türünü kullanan kişi eleştirel bir tavır sergiler ve onun için ironi söz sanatlarından biri olmaktan çıkarak bir dünya algısı olmaya başlar. Bu ironi türünü kısmını diğer türlerden ayıran temel özellik, eleştirel ironide bir kişi, ya da bir kurumun hedef alınıyor olmasıdır. İroni yapanın eleştirilerinin hedefi bellidir, ancak bütün eleştirilerinde muhatabı küçümseyici ve iğneleyici bir dil kullanmakla birlikte kullandığı yöntem değişkenlik gösterebilir. Bu ironi kısmında söylenilen şey ile bundan kastedilen şey birbirinden tamamen farklıdır.⁵⁴ Mesela ortalaması düşük olan bir sınıfa “Maşallah çok çalışkansınız” demek bu ironi kısmına örnek olarak verilebilir. Bu tür ironide eleştiri ile birlikte muhatabı küçük görme durumu söz konusudur. Bu ironi çeşidi gülünç, yanlış ve çirkin âdet ve hadiseleri göz önüne seren ve daha çok kişilerin yerilmesini konu edinen Hiciv metoduyla⁵⁵ en çok benzerlik gösteren türdür.

5. Durum İronisi

Bir durumun insanların beklentilerinin tam aksi yönünde veya beklenilenden farklı olarak gerçekleşmesi halinde meydana gelen ironi türüne durum ironisi denir.⁵⁶ Bu ironi türü de dramatik ironi gibi klasik dönem edebiyatında var olduğu gibi modern dönem edebiyatında da kendisine yer bulmuştur. Kısaca, olması beklenen durum ile gerçekte

⁵² <https://www.storyboardthat.com/tr/articles/e/ironi-türleri> 09/12/2019

⁵³ CEBECİ, *Tarihsel bir Perspektif Üzerinden İroni Tür ve Tekniklerinin Gelişimi*, s.280

⁵⁴ KNOX, Norman, *On the Classification of Ironies*, Chicago Journals, www.jstor.org/stable/436505, s. 53.

⁵⁵ OKAY, M. Orhan, “Hiciv”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1998, c. XVII, s. 447.

⁵⁶ SHELLEY, Cameron, “The biocoherence theory of situational irony”, *Cognitive Science*, 2001.

meydana gelen durum arasındaki fark olarak olarak tanımlayabileceğimiz⁵⁷ durum ironisine örnek olarak hasta olan birinin gerçek anlamını kast ederek “Şifayı kaptık” demesi verilebilir. Zira burada konuşan kişi kendisinden beklenilenden tam tersi bir davranış sergilemiş ve komiklik olsun diye böyle bir ifade kullanmıştır. Yine uzun süredir göremediği sevgilisiyle karşılaşan kişinin, gözyaşlarına boğulmasından dolayı onu net olarak görememesi bu kısma örnek verilebilir. Bu durumu ironik yapan, aşkın, sevgilisini görmeyi çok istemesine rağmen mutluluktan dolayı gözyaşları aktığı için sevgilisini görememesidir. Ayrıca bu tür ironiye itfaiye erinin evinde yangın çıkması örneği de verilebilir. Bu olayı ironik yapan ise; normalde yangın söndürmekle vazifeli olan birinin evinde yangın çıkmış olması ve bunun beklenilmeyen bir durum olmasıdır.

6. Sözlü İroni

Sözlü ironi, sözcüklerin, görünürde çağrıştırdıkları anlamdan farklı bir manayı ifade etmek amacıyla kullanılması halinde meydana gelen ironi türüdür.⁵⁸ Konuşmacının, muhatabına aktarmak istediği anlamın zıddını ifade eden bir cümle kurmasından ibaret olan bu ironi kısmı incelendiğinde, kullanılan ifadelerde genel olarak bir konu ile ilgili değerlendirme sergilendiği, ancak konuşmanın geneline bakıldığında konuşan kişinin, kast ettiği anlamdan çok daha farklı, hatta tam tersi anlamda ifade kullandığı görülmektedir.⁵⁹ Hasta olan birinin tam tersini kast ederek “Şifayı kaptık” demesi bu kısma örnek olarak gösterilebilir. Zira burada hasta olan kişinin kullandığı cümle görünürde hastalıktan kurtulma anlamı ifade ederken aslında kastettiği anlam bunun tam tersidir.

⁵⁷ <https://www.storyboardthat.com/tr/articles/e/ironi-türleri> 09/12/2019

⁵⁸ <https://www.storyboardthat.com/tr/articles/e/ironi-türleri> 09/12/2019

⁵⁹ ABRAHMS, M.h. & HARPHAM, G.g., glossary of literary terms, 9th edition, Wadsworth Gangage Learning, 2009.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİMDE İRONİ: TEKNİK VE TEROİK ALAN

I. ARAP BELAĞATINDA İRONİ

Hiç şüphesiz Kur'ân'ı Kerim eşsiz bir belağata ve mükemmel bir usluba sahiptir. Kur'ân-ı Kerim'de bulunan birçok belağı ifadeyi anlayabilmek için başvuracağımız ilim dallarından biri de belağat ilmidir. Zira Kur'ân'da ki bazı kullanımları ancak belağat ilminin inceliklerini bilerek gerçek anlamda anlayabiliriz. Bu konuyu bir ayet ile örneklendirebiliriz;

“Kendisine şöyle denir: "Tat bakalım, hani sen şerefli ve güçlü idin!"⁶⁰ Bu ayeti belağat ilmi açısından irdelenecek olursak, öncelikle “تَذُقْ” emir fiili burada gerçek anlamından çıkıp istihza, küçümseme ve aşağılama anlamında kullanılmıştır. Zira Cehennemde bağırsakları parçalayan zakkum ağacını kâfirin tatması söz konusu değildir. Bilakis bu ağaç ve kaynar su onlara bir azap olarak zorla içirilecektir. “إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ” ifadesi ise belağat ilminde “Tekidu’z- zem bima yuşbihu’l- medh” yani övgüye benzeyen yergi diye adlandırılan usulubu içermektedir. Ayetin bu kısmında görünürde muhatap övülürken arka planda büyük bir aşağılama ve küçümseme söz konusudur. Hiç şüphesiz bu uslubun muhatap üzerinde inanılmaz bir negatif etkisi vardır. Ayette hem onun kibrinin ne kadar anlamsız ve saçma olduğu gösterilmekte hem de hakikatte ne denli alçak ve aşağılık olduğu en acı verici şekilde ve tam bir istihza usulü ile dile getirilmektedir.⁶¹ Bu ayet ve örnek olarak verilecek birçok ayetteki ironi uslubunu anlayabilmek adına görüldüğü gibi oldukça sık bir şekilde belağat ilmine başvurulabilmektedir. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim'de ki ironi üslubunu incelemeye başlamadan önce onu belağat ilmi açısından tahlil etmekte fayda görmekteyiz.

⁶⁰ Duhan, 44/49.

⁶¹ MENAHİCU CAMİATİ'L MEDİNETİ'L- ALEMİYYE, *el- Balağa*, c. I s. 358, <https://al-maktaba.org/book/34105/352>

A. İroni Kavramının Arap Dilinde Karşılığı: Tehekküm

İroni kelimesinin arapça karşılığını tam olarak belirlemek kolay olmasa da ona en yakın kelimenin “Tehekküm” olduğunu söyleyebiliriz. Tehekküm kelimesi هَكَمَ babından gelmektedir. Bu baktan gelen تَهَكَّمَ عَلَى الْأَمْرِ Alay etmek, eğlenmek, istihzâ etmek, dalga geçmek, azarlamak, kusur bulmak anlamlarına gelirken بَنَى وَتَهَكَّمَ بِنَا ifadesi ise hafife almak, eğlenmek anlamlarına gelir. التَّهَكُّمُ büyüklenmek, büyüklük taslamak ve kibirlenmek anlamlarında kullanılırken bu masdardan türetilen الْمُسْتَهَكِّمُ وَ الْمُتَهَكِّمُ kendini beğenmiş kibirli demektir. Ayrıca التَّهَكُّمُ alay, ironi ve istihzâ manalarına da gelmektedir.⁶² Tehekküm masdarının istihzâ anlamında kullandığına dair Usame'nin şu sözü örnek olarak verilebilir. “فَخَرَجْتُ فِي اثَرِ رَجُلٍ مِنْهُمْ جَعَلَ يَتَهَكَّمُ بِي أَيَّ يَتَهَزَّأُ وَيَسْتَحِفُّ” “Onlardan bir adamın arkasından çıktım benimle alay etmeye, beni hafife almaya, küçümsemeye başladı.”⁶³

Tehekküme karşılık gelen anlamlar incelendiğinde; yerme, küçümseme, hor görme, kendini beğenme, çalılımlı yürüme, kibirlenme, kızgınlık, hiddet, öfke, incitme, kendisini ilgilendirmeyen işlere karışma gibi birçok anlama geldiği görülmektedir. Ancak birçok anlamda kullanılmakla birlikte, yaygın olarak en belirgin ve en meşhur manası olan istihzâ anlamında kullanılır.⁶⁴ İstilahî olarak ise muhatapla alay etmek amacıyla mevcut durumun aksini ifade edecek şekilde söylenen her söze ironi (tehekküm) denilmektedir.⁶⁵

B. İroni ile Anlam Yakınlığı Bulunan Kavramlar

1. Hiciv

Hiciv kelimesinin kökü olan hicâ ve hecv sözlükte “Bir lafzı harflerini sayarak ve heceleyerek okumak, bir kişinin veya toplumun ayıp ve kusurlarını sayıp dökmek, yermek” anlamlarına gelir.⁶⁶ Arap dili edebiyatında hiciv kavramının yerine hicâ kelimesi kullanılmaktadır. Ayrıca, içerisinde hiciv barındıran şiir türüne ühciyye veya ühcüvve,

⁶² İBN MANZÛR, Muhammed b. Mukerrem el-Mısrî, v. h. 711, *Lisân 'ul-Arab*, Daru İhyai't-Turasi'l Arabi, Müessesetü't-Tarîhi'l Arabi, Beyrut, t.y. 2. Baskı, c. XV, s. 111; FERAHİDÎ, Halil b. Ahmed, v. h. 175, *Kitabu'l Ayn*, Daru İhyai't-Turasil Arabiyy, Beyrut, s. 1016.

⁶³ ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum fi'l Kur'an-i'l Kerim*, (Yüksek Lisans Tezi), el-Camiatu'l-Urduniyye, Ürdün, 2005, s. 8.

⁶⁴ ZEMAŞERÎ, Ebu'l Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, v.h. 538, *Esâsu'l-Belâğa*, Mektebeti Naşîrun, 1996, s. 504.

⁶⁵ El ALEVÎ, Yahya b. Hamza b. Ali b. Ali b. İbrahim, v. h. 749, *et-Tirazu'l- Mutedammin li Esrari'l-Belâğa ve Ulûmi Hakâiki'l-İcâz*, Matbaatu'l Muktatîf, Mısır, h. 1332, c. III, s. 163

⁶⁶ İBN MANZÛR, *Lisân 'ul-Arab*, “Hcv” mad., c. XI, s. 254.

karşılıklı olarak hiciv söylemeye tehâcî veya mühâcât, hiciv özelliği bulunan bir şiirde bu durumu tespit etmeye ihcâ denilmektedir. Türk dili edebiyatında genelde hiciv terimi kullanılırken, çağdaş Türk edebiyatına baktığımızda bu kavramın yerine yergi kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz. Bu türde kaleme alınmış eserler için ise hicviye ifadesi kullanılmaktadır.⁶⁷

Şâirin, hicvetmek istediği şahsın ve kabîlesinin kusur ve ayıplarını ortaya dökmesi şeklinde tanımlanan hicivde başlangıçta müstehcen kelimeler kullanılmazdı. Bu üslup kullanılarak sadece hicvedilmek istenilen şahısla alay etme ve onunla ilgili insanların aklında şüphe uyandırmak hedeflenirdi. Ancak sonraları bu işi kendilerine meslek edinenler tarafından müstehcen ve küfürlü ifadeler de kullanılmaya başlanmıştır.⁶⁸

İroni ile Hiciv arasında birtakım farklılıklar bulunmakla birlikte Türk edebiyatında Hiciv metodu ile en çok uyum sağlayan ironi türü kendisiyle bir kişi, ya da bir kurumun hedef alındığı eleştirel İroni'dir.⁶⁹ İroni ile Hiciv arasında farklılıklar şöyle özetlenebilir. Hiciv açık ve net bir üsluba sahip iken ironide açık bir üslup kullanılmamaktadır. Yine hicivde, eleştirilenin kim olduğu, ya da kimin hangi şeyden ötürü eleştirildiği çok net bir şekilde anlaşılmakla birlikte ironi üslubunda ise bu açıklık ve netlik bulunmamaktadır. İroninin bu anlamda hicivden farklı olmasının nedeni, ironist'in, söylemek istediği şeyi dolaylı olarak anlatarak âdeta sorumluluktan kaçması ve aslında geri planda kastettiği manayı yalanlama imkânını elinde tutmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Hiciv'in bu netliğinden dolayı birçok yazar eleştirisinin dikkat çekmesi ve doğru anlaşılabilmesi için hiciv üslubunu kullanmaktadır.⁷⁰

Hiciv batı geleneğinde genel olarak gülünç, yanlış ve çirkin âdet ve hadiseleri maharet ve zarafetle göz önüne sermek olarak anlaşılmıştır. Böylelikle edebî bir tür olan hiciv'e ayrıca sosyal bir işlev de yüklenmiştir. Doğru edebiyatlarına bakıldığında ise çoğunlukla hiciv'in sosyal fonksiyonunun bulunmadığı görülmektedir. Bu edebiyatlarda hiciv daha çok kişilerin yerilmesini konu edindiğinden, şahsî husumet ve garazların ortaya dökülmesi için kullanılan bir araç olarak görülür ve doğru edebiyatlarında hiciv denildiği zaman daha çok küfürlü ve müstehcen hiciv örnekleri akla gelir. 19. yüzyılın sonlarına

⁶⁷ OKAY, M. Orhan, "Hiciv", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1998, c. XVII, s. 447.

⁶⁸ DİVLEKÇİ, Celalettin, *Anlam-Üslup İlişkisi Bağlamında Kur'an'ın Üslup Analizi*, (Fatiha Suresi Örnekleme) Doktora Tezi, Ankara, 2009, s. 167.

⁶⁹ KNOX, *On the Classification of Ironies*, s. 53.

⁷⁰ KNOX, *Dictionary of the History of Ideas*, University of Virginia, (Çevrimiçi) <http://xtf.lib.virginia.edu/xtf/view?docId=DicHist/uvaGenText/tei/DicHist2.xml&chunk.id=dv2-09/07/2019>

doğru yayınlanan Türkçe edebiyat kitaplarının birçoğunda hiciv anlatılırken sadece barındırdığı bu özelliğe dikkat çekilmekle yetinilmiş ve bu eserlerde hiciv ile ilgili müstehcen örnekler verilmemiştir. Bu özellikleri nedeniyle içeriğinde hiciv bulunan şiirler yazan ozanlar bu türden şiirlerinde birçok kez mahlas kullanmamışlar, ayrıca bu şiirleri divanlarına da almamışlardır”.⁷¹

2. Mizah

Mizah kelimesinin kökeninde “Şaka ve latife yapmak” anlamına gelen mezh masdarının ismi olan müzâh vardır. Bu kelime Kur’ân-ı Kerim’de geçmemektedir. Ancak hadis-i şeriflerde mezh kökünden birçok türevleri bulunduğu gibi⁷² bir hadis naklinde “Düâbe”nin mizah manasına geldiği ifade edilmiştir.⁷³ Edebî metinlerde ağırbaşlılık anlamına gelen “Cidd” kelimesinin zıddı olarak çoğunlukla “hezl”, bazen de “mezh” ifadesi kullanılmıştır.⁷⁴

Mizah, esasında düşünceleri nükte ve şakalarla mezcederek aktaran söz veya yazı türüdür. Bununla birlikte zaman içerisinde farklı türleri de kapsamına alan bir kavram haline gelmiştir. Mizah yapılırken ana hedef güldürmektir. Ancak çoğu zaman güldürü ile birlikte bireysel ve toplumsal çirkinlikleri iğneleme, eleştirme veya düzeltme amacı da hedeflenir. Kin duygusuyla ve intikam alma amacıyla mizah yapılmadığından dolayı, ayrıca mizah yapılırken bu saiklerle hareket edilmediği için mizahta istihzânın aksine⁷⁵ küçük düşürme amacı yoktur. Mizah toplumun kendisini korumak amacıyla ürettiği savunma araçlarından biri olmakla birlikte komik hikâyelerin ve fıkraların, saldırganlık düzeyi en düşük olan kısmına dayanır. Kısacası mizahın temelinde yapılan şaka sayesinde duygu patlamalarına engel olmak vardır. Hayatın gerçeklerinin meydana getirdiği acı ve sıkıntılara boyun eğmeyen ve bunlara karşı direnen mizah, aynı şekilde zulümle beslenen yöneticilere karşı alt tabakadaki insanların direniş biçimlerinden biridir.⁷⁶

3. Kinaye

Sözlükte “Bir şeyi başka bir şeyle örtmek” anlamında kullanılan kinaye kavramı, Beyân ilmi alimlerinin yaptığı tanıma göre, asıl mana ile birlikte başka bir mânanın da

⁷¹ OKAY, M. Orhan, “Hiciv”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1998, c. XVII, s. 447.

⁷² Wensinck, el-Mu‘cem, “mzh” md.

⁷³ Müsned, III, 67.

⁷⁴ DURMUŞ, İsmail, “Mizah”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2005. c. XXX, s. 205.

⁷⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: istihzâ konusuna bakılabilir. s 12.

⁷⁶ DİA, a.g.m.

ifade edildiği terkip veya kelimedir. Bu kavramın edebi sanattaki karşılığı ise “Örtülü anlatım”dır. Söz içerisinde geçen ve asıl anlamı ifade eden unsura “Meknî (mükennâ) bih” veya “Kinaye” denilirken, söz içerisinde geçmeyen ve meknî bih ile kendisine işarette bulunulan unsura da “Meknî (mükennâ) anı” adı verilir. “Meknî bih” vasıtasıyla “Meknî anı”a kapalı bir biçimde işarette bulunulduğu, ayrıca ilk unsur bir nevi örten konumunda, ikinci unsur ise örtülen konumunda olduğundan dolayı bu işlem için kinaye (örtme) kelimesi kullanılmıştır. Eli açık manasına gelen mebsûtu’l-yed ifadesiyle cömert olan bir kişinin, yine eli sıkı manasına gelen mağlûlü’l-yed sözüyle de cimri olan bir kişinin örtülü bir şekilde ifade edilmesi bu konuda örnek olarak verilebilir.⁷⁷ Kur’ân-ı Kerim’de sūs içerisinde yetiştirilen⁷⁸ ifadesinin kadından, levha, tahta ve çivilerden oluşan⁷⁹ tabirinin gemiden kinaye olarak zikredildiği, ayrıca Arap şiirlerinde, korku, sevgi ve sırrın bulunduğu yer; kinlerin biriktirildiği yer ifadelerinin sıkça kalpten kinaye olarak söylendiği görülmektedir.⁸⁰

Ebû Ubeyde et-Teymî zamir yerine kinaye ifadesini kullanmıştır. Câhız (Amr b. Bahr) genel manada sarîh ifadenin zıddı olarak saptadığı kinaye kavramının kapsamına, istiare mecaz ve teşbih gibi türleri eklemiş ve belâgat üsluplarından biri olarak kabul ettiği kinayenin yerine sarîh ifade kullanılmasının belâgatın ihlali sonucunu doğuracağını ifade etmiştir. Müberred ise kinayenin, açıkça söylenmek istenmeyen bir şeyin örtülü bir biçimde ifade edilmesi, edebe muğayir şeylerin nezih bir üslupla anlatımı gibi faydalarına değinmiştir. Sa‘leb, kinayeyi “Örtülü anlam” (bitânetü’l-ma‘nâ) olarak tanımlamış, İbnü’l-Mu‘tez ise ta‘rizi ve kinayeyi edebî sanatlara dahil etmiştir.⁸¹

4. İstihza

Sözlükte “Alay etmek” manasına karşılık gelen hez’ (hüzü’, hüzüv) masdarından türeyen istihzâ kelimesi, “Başkasının söz ve davranışlarını kusurlu görmek veya göstermek amacıyla onu alaya alıp küçük düşürmek” anlamında kullanılır.⁸² İstihza yapılırken üstü

⁷⁷ DURMUŞ, İsmail, “Kinaye”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 2002, c. XXVI, s. 34.

⁷⁸ Zuhuf, 43/18.

⁷⁹ Kamer, 54/13.

⁸⁰ DURMUŞ, İsmail, “Kinaye”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 2002, c. XXVI, s. 35.

⁸¹ DURMUŞ, İsmail, “Kinaye”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 2002, c. XXVI, s. 36.

⁸² ÇAĞRICI, Mustafa, “İstihza”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2001, c. XXIII, ss. 347.

örtülü bir şekilde ve iğneleyici bir üslupla alay edilir. Bu nedenle istihzâda mizahın aksine küçük düşürme amacı güdülür.⁸³

Kur’ân’da ondan fazla âyeti kerimede hüzüv ifadesi, yirmi üç ayette ise istihzâ masdarından türeyen isim ve fiiller geçmektedir. Örneğin;

وَإِذَا نَقَّوُا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزَوُونَ

“İman edenlerle karşılaşınca ‘inandık’ derler, şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise ‘Biz sizinleyiz, biz yalnızca alay etmekteyiz’ derler”⁸⁴ ayetinde ismi fail kalıbında kullanılmıştır.

İstihza bazen yanlış anlaşılan bir şeyden dolayı gülünç duruma düşen biriyle alay etmek şeklinde de meydana gelebilir. Örneğin; kulağı az işiten yaşı ilerlemiş birini söylenen şeyleri yanlış anlayarak farklı konularla ilgili yorum yaptığında kendisiyle alay edilmesi bu kısma örnek olarak verilebilir.

5. Alay

Alay, sözlükte davranış veya ses tonu ile bir kişiyi ya da bir şeyi küçümseyerek eğlenme, bir kişinin, bir şeyin veya bir durumun gülünç, kusurlu, eksik vs. yönlerini küçümseyerek eğlence konusu yapmak, bir kimseyle alay etmek, kırıcı söz veya davranışlarla onu gülünç duruma düşürmek ve alay konusu yaparak aşağılamak, onunla eğlenerek küçümsemek ve hafife almak, hakir görmek, bir kişiyle istihzâ etmek ve eğlenmek anlamlarında kullanılmaktadır. Menşei Yunanca olan alay kelimesinin edebiyatımızdaki karşılığı “İroni”dir.

Nasrettin Hoca’nın kendisinden ip isteyen komşusuna söylediği sözler alay konusuna verilebilecek örneklerden biridir. Şöyle ki: komşusunun urgan istemesi üzerine Nasrettin Hoca içeri girip çıkarak, “İp boşta değildir, kadınlar üstüne un sermişler.” demiş. Adamın tekrar, “Efendi bu nasıl bir iştir, ipe hiç un serilir mi?” demesi üzerine Hoca, “Vermeye gönlüm olmayınca ipe un serilir.” cevabını vermiştir.

6. Şathiye

Sözlükte taşmak, sarsılmak, hareket etmek manalarına gelen şatah kavramı, dar bir yatağa sahip olan ırmağın sel ile taşması gibi tasavvuf prensiplerine uygun bir hayat idame

⁸³ DURMUŞ, İsmail, “Mizah”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2005. c. XXX, ss. 205, 206.

⁸⁴ Bakara 2/14

ettiren sûfî bir kimsenin kalbinden taşan bir takım ilâhî hakikatleri ifade etmek için kullanılır.⁸⁵ 8. yüzyıldan itibaren sûfiler arasında kullanılagelen şathiyye (çoğulu şathiyyât/ şatahât) sûfinin tevhîd-i zâtî, fenâ, istiğrak, inbisat, galebe, cezbe, vecd ve sekr gibi kendisini kontrol altına alamadığı tasavvufî haller içerisinde dilinden dökülen sözlerdir. Tasavvufun ilk dönemin şathiyeleri ile en çok bilinen sûfiler: Hallâc-ı Mansûr, Sehl et-Tüsterî ve Bâyezîd-i Bistâmî'dir.⁸⁶

Tasavvufî mevzuların işlendiği şathiyelerde Allah (c.c.) ile senli benli söyleyişlere yer verilir. Şathiyelerin genelinde anlam örtülüdür: Muhyiddin-i Arabî'nin "Sizin Allah'ınız benim ayağımın altındadır." sözü ve Beyazid-i Bestami'nin "Öyle bir denize daldım ki, peygamber onun kıyısında kalmıştı. Kendimi tesbih ederim, benim şanımla ne yücedir. Benim bayrağım Muhammed'in bayrağından daha büyüktür. Ona ulaşmadan Kâbe'nin çevresinde döner dururdum. Ona ulaştıncaya gördüm ki Kâbe benim çevremde dönüyor." şeklindeki ifadeleri bu kısma örnek olarak verilebilir.

C. Arap Edebiyatında İroni Teriminin Ortaya Çıkışı

Bu terimi ilk olarak *Tahriru't-tahbir* ve *Bedi'u'l-Kur'an* adlı eserlerinde özgün bir ilim dalı olarak işleyen kişinin Zekiyuddîn ibnu ebî'l-esbe' el-Mısırî (ö. 654) olduğu belirtilmektedir.⁸⁷ Kendisinden sonra gelen birçok âlim telif ettikleri eserlerde tehekküm konusunu, i'caz, Bedi' veya Ulûmu'l Kur'ân konularının alt başlığı olarak ele almışlardır. İroni konusunun Mısırî'den itibaren yazılan birçok eserde yer alması, konunun önemine, konuşma yöntemleri arasındaki ve istenilen manayı ifade etmedeki etkin rolüne işaret eder.

Ferrâ ise *"Peygamber, arkanızdan sizi çağırırken siz durmadan dağa yukarı kaçıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. Bundan dolayı Allah, size keder üstüne keder verdi."*⁸⁹ ile *فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ* "Onları elem dolu bir azap ile müjdele"⁹⁰ ayetlerini tefsir ederken tehekküm lafzını açıkça

⁸⁵ Ebû Nasr, Es-Serrac (Ö. 988), s. 422, 453.

⁸⁶ ULUDAĞ, Süleyman, "Şathiye", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 2010, c. XXXVIII, s. 370.

⁸⁷ Bazı müteahhir alimler, Mısır'ın tehekkümü baplarına ayırıp kategorize etmesi dışında bu alanda bir yetkinliğinin söz konusu olmadığını, zira tehekkümün istiareye veya mecazî mürsele dönüştüğünü belirtmişlerdir. Bkz: EL-MISRÎ, v. h. 654, *Bedi'u'l Kur'ân*, Thk. Hıfni Muhammed Şeref, Nehdetu Mısır, s. 283.

⁸⁸ SUYÛTÎ, Celaluddin Abdurrahman, v. h. 194, m. 911, *Şerhu Ukudî'l Ceman fî İlmi'l Meani ve'l Beyan*, Daru İhyai'l Kutubi'l Arabî, s. 130.

⁸⁹ Âli imrân, 3/153.

⁹⁰ Âli imrân, 3/21.

kullanmamakla birlikte bu konuya temas etmiştir. Ferrâ birinci ayette ayette geçen ve mükâfatlandırma anlamında kullanılan “فَأَنَابَ” ifadesinin cezalandırma anlamında kullanıldığı, ikinci ayette ise hayırlı işlerde kullanılan “بَشِّرْ”, “müjdele” ifadesinin tehdit anlamına geldiği değerlendirmesinde bulunarak her iki kelimenin vad’ edildikleri anlamların dışında farklı manalarda kullanıldığını ifade etmiştir.⁹¹

Bedreddin İbn Malik *el-Misbah fi’l meâni ve’l beyan ve’l bedi* isimli eserinde bedi’i, üç kısma ayırmış ve bu üç kısımdan biri olan dilin akıcı kullanımı, güzel ve etkileyici konuşma sanatı ile ilgili olan bölümün altında tehekkümü ele alıp tanımını yapmış ve bazı kullanım şekillerini açıklamıştır.⁹²

İbn Malikten sonra İbn Hamza el-alevî de *Et-tiraz* adlı eserinde ironiyi İbn Malik gibi tanımlayarak faydalarını açıklamış ve meydana geliş şekillerini hasretmeye çalışmıştır. Bu şekilleri maddeler halinde sıralayacak olursak;

1. Kısım: Va’di (söz vermeyi), vaîd (tehdit, gözdağı) yerine kullanmak suretiyle yapılan ironi.

2. Kısım: Medh (övgü) sıfatlarının zikredilip kendilerinden zemmin (yerginin) kastedilmesi suretiyle yapılan ironi.⁹³

3. Kısım: Azlık ifade eden bir kelimenin kullanılıp amacın kesret bildirme olması şeklinde yapılan ironi.⁹⁴

İbn Hamza’dan sonra Şihabuddin er -Raini (ö. 779) *Tiraz’ul hülle ve şifau’l ğulle* adlı eserinde şakayı ciddi olarak söylenen sözün yerine konumlandırma konusu kapsamında ironiye de deyinmiş ve ironi ile kendisiyle ciddiyet kast olunan şakanın arasını ayırt etmiştir. Ancak ironi için özel bir başlık tahsis etmemiştir.⁹⁵

Er-Raini’den sonra İbn Hucce el-Hamevi Mısırî’nin bu alandaki önceliğine ve bu fenle diğer fenlerin arasını ayırmasına işaret ederek onun yaptığı tanıma benzer bir şekilde ironinin tanımını yaptıktan sonra ayet, hadis ve şiirlerden deliller getirmiştir. Bununla

⁹¹ FERRÂ, Ebû Zekeriyya Yahya B. Ziyad, v. h. 207, *Meâni’l-Kurân*, Âlemu’l Kutub, Beyrut, 1955, 1. Baskı, c. I, s. 239.

⁹² İBN NAZİM, Bedreddin İbn Malik v. h. 686, *el-Misbah fi’l Meâni ve’l Beyan ve’l Bedi’*, Thk. Abdulhamit Hindavi, Daru’l Kütübi’l İlmiyye, Beyrut, h. 1422, 1. Baskı, s. 218.

⁹³ Ayrıntılı bilgi için bkz: a. Yerme Makamında Övgü Lafızlarının Kullanılması, ss 52-54.

⁹⁴ EL ALEVÎ, *et-Tirazu’l-Mutedammin li Esrari’l-Belâğa*, c. 3, ss. 162, 164

⁹⁵ ER RAİNÎ, Şihabuddin v. h. 779, *Tiraz’ul Hülle ve Şifau’l Ğulle*, Thk. Dr. Reza el-Cevheri, Müessesetu-s Saklefetu’l-Camiyye, s. 614.

beraber ironinin diğer sanat dallarına olan üstünlüğünü, medh makamında kullanılan yergi ve kendisiyle ciddiyet kast olunan şaka ile çokça karıştırılmasından dolayı da anlaşılmasındaki zorluğu açıklamıştır.⁹⁶

Zemahşerî, *Keşşaf* adlı eserinde birçok kez tehekküme işaret etmiştir. Örneğin وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ “Dediler ki: “Ey kendisine Zikir (Kur’ân) indirilen kimse! Sen mutlaka delisin!”⁹⁷ ayetini tefsir ederken; buradaki üslubun istihzâ amaçlı olduğunu ve şu ayetteki kullanıma benzediğini söylemiştir. قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمْ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ Firavun, “Bu size gönderilen peygamberiniz, şüphesiz delidir”⁹⁸ dedi. Zira her iki ayette de, hem peygamberlerine kitap indirilmesini dile getirip hem de onlara delilik isnat etmeleri zıtlık oluşturmakta ve bu durum amaçlarının bu üslupları ile peygamberlerini istihzâ etmek olduğunu göstermektedir.⁹⁹

Zerkeşi, (ö. 794) *el-Burhan fî Ulûmi’l-Kur’ân* adlı meşhur eserinde Kur’ân’ın hitap çeşitlerinden bahsederken ironiyi zikretmiş, bu kavramın tanımını yapmış ve kitabullah’tan konu ile ilgili örnekler zikretmiştir.¹⁰⁰

Suyûtî’de (ö. 911) *İtkan* adlı eserinde Kur’ân’ın hitap çeşitlerinin on ikincisi olarak ironiyi zikretmiş ve ذُنُّ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ “Tat bakalım! Hani sen güçlüydün, şerefliydin!”¹⁰¹ ayetini örnek olarak vermiştir.¹⁰² Ayıca *şerhu ukudi’l ceman* eserinde de ironiyi bed’în kısımlarından biri olarak saymış ve Mısırî’nin buluşlarından biri olduğunu zikretmiştir.¹⁰³

Belâgat ilmine bir hüviyet kazandıran ve bu ilmin kaidelerini belirleyen Sekkâkî tehekkümü, istiarenin bir konusu altında istiarei tehekkümiye adıyla ele almıştır. Onun yaptığı tanıma göre tehekküm: Birbirine zıt olan iki kelimenin alay veya göndermede

⁹⁶ EL- HAMEVÎ, Ebu’l Mehasin İbn Hucce Takiyuddin Ebubekir b. Ali, v. h. 837, *Hizanetu’l Edeb*, Thk. Dr. Kevkeb Deyyab, Daru Sadr, Beyrut, h. 1421, 1. Baskı, c. II, ss. 191-194.

⁹⁷ Hicr, 15/6.

⁹⁸ Şu’arâ, 26/27.

⁹⁹ ZEMAŞŞERÎ, Ebu’l Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, v.h. 538, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi’t-Tenzil ve Uyûni’l-Ekâvil fî Vucûhi’t-Te’vîl*, Daru’l Kütübi’l İlmiyye, Beyrut, 1995, c. III, s. 398; CÜRCÂNÎ, Abdulkahir b. Abdurrahman b. Muhammed v. h. 471, *Esrâru’l-Belağa*, Thk. Abdulhamid el- Hindavi, Daru’l Kütübi’l İlmiyye, h. 1422, 1. Baskı, s. 504.

¹⁰⁰ EZ ZERKEŞÎ, Bedruddin Muhammed b. Abdullah v. h. 794, *el-Burhan fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Thk. Muhammed Ebu’l Fadl ed-Dimyâtî, Daru’l Marife, Beyrut, h. 1391, c. II, s. 231.

¹⁰¹ Duhân, 44/49.

¹⁰² SUYÛTÎ, Celaluddin, Abdurrahman, v. h. 194, m. 911, *el-İtkân fî Ulûmi’l Kur’ân*, Thk. Usam el-Hursatani, Dârul-Celil, Beyrut, h. 1419, 1. Baskı, c. 2, s. 74.

¹⁰³ SUYÛTÎ, *Şerhu Ukudi’l Ceman fî İlmi’l Meani ve’l Beyan*, s. 131.

bulunmak amacıyla birbirinin yerine kullanılmasıdır.¹⁰⁴ Örnek olarak ayette müşrikler için “Onları elem verici bir azapla müjdele”¹⁰⁵ denmektedir. Müjdeleme ile korkutma arasında bir zıtlık söz konusu olduğundan “uyarmak ve korkutmak” ifadesi yerine müjdeleme kelimesi kullanılarak tehekküm yapılmıştır.

Mısırî, tehekkümü “Muhatabı küçümseme, onunla alay etme, onu hafife alma kasdıyla, korkutma ifadesi yerine müjdeleme lafzını, vaîd (tehdit gözdağı) yerine va’di (söz vermeyi) kullanmaktır” şeklinde tarif etmiştir.¹⁰⁶ Ayrıca tehekkümü, belâğat ilminin üç kısmından biri olan bedî’ sanatının dallarından biri olarak inceledikten sonra kendisiyle ciddiyet kast olunan şaka ile tehekkümün arasını ayırt etmiştir. Bu durum, Sekkâkî’nin belâğat ilmini meânî¹⁰⁷, beyân¹⁰⁸ ve bedî’¹⁰⁹ olmak üzere üç kısma ayırıp, bedî’ ilmini ise lafza veya manaya dönük olarak iki kısma ayırmasından sonra olmuştur.¹¹⁰ Mısırî’den sonra gelenlerin bir kısmı her ne kadar Mısırî’nin ironi tanımına ve ironi üsluplarıyla ilgili söylediklerine ilaveler yapmışlarsa da onların ironi tanımları, verdikleri örnekler ve ironi ile başka sanatlar arasında zikrettikleri farklar Mısırî’nin söylediklerinin dışına pek çıkmamış ve bu alanda ona bağımlı kalınmıştır.¹¹¹

İbn Masum (ö. 1120) *Envaru’r rebi’ fi envai’l bedi’* kitabında tehekkümü bir başlık altında inceleyerek lügatteki manasının istihzâ olduğunu söylemiş ve terim olarak Mısırî’nin tanımına benzer bir tanım yapmıştır. Ayrıca Mısırî’nin bu alandaki öncülüğünün, tehekkümü, bedî’in kısımları içerisinde tasnif etmesinden kaynaklandığına dikkat çekmiştir.¹¹²

¹⁰⁴ SEKKÂKÎ, Ebu yakub Yusuf b. Ebubekir Muhammed b. Ali, v. h. 626, *Miftâhu’l Ulûm*, Daru’l Kütübi’l İlmiyye, Lübnan, Beyrut, h. 1403, 1. Baskı, s. 375.

¹⁰⁵ Âli imrân, 3/21.

¹⁰⁶ EL-MISRÎ, *Bedi’l Kur’ân*, s. 283.

¹⁰⁷ Meânî; Sözün duruma/makama uygunluğunun usul ve kaidelerini bildiren ilim dalıdır. Bkz: ÇÖGENLİ, M. Sadi, *Âyet ve Hadîs Örneklî Arapça Belâğat Meânî Beyân Bedî’*, Eser Ofset Matbaası, Erzurum, 2012, s. 14.

¹⁰⁸ Beyân: Bir manayı veya bir maksadı birbirinden farklı yollarla ifade etmenin usul ve esaslarını konu alan ilim dalıdır. Bkz: ÇÖGENLİ, M. Sadi, *Âyet ve Hadîs Örneklî Arapça Belâğat*, s. 73.

¹⁰⁹ Bedî’: Maksadı ifade etmede usul ve kaide açısından yeterli olan söze, lafzi ve manevi bazı sanatları kullanmak suretiyle mana ve âhenk açısından güzellik verme yollarını gösterir. ÇÖGENLİ, M. Sadi, *Âyet ve Hadîs Örneklî Arapça Belâğat*, s. 96.

¹¹⁰ SEKKÂKÎ, *Miftâhu’l Ulûm*, s. 423.

¹¹¹ MATLUB, Ahmed, *Mucemu Mustalahatu’n-Nakdi’l-Arabiyyil-Kadim*, Mektebet’u Lübnan, Beyrut, 2007, s. 191.

¹¹² EL MEDENÎ, Sadrud-din b. Ma’sum, v. h. 1120, *Envâru’r Rebi’ fi Envâi’l-Bedi’*, Thk. Şakir Hadi, c. II, ss. 185, 186, 194.

Günümüzde ise müelliflerin birçoğu belâgat ilimleri ile ilgili veya bedi' sanatıyla ilgili bölümlerde muhasenat-ı maneviyyenin içerisinde bedi' babının altında veya istiarenin çeşitlerinden bahsederken tehekkümü ele almışlardır.¹¹³

D. Arap Edebiyatçılarına Göre İroni

Edebiyatçıların ironi kavramını nasıl ele aldıklarını incelediğimizde, konuya edebiyat bölümleri içerisinde oldukça geniş bir bölüm ayırdıklarını ve bu bölümü **الفكاهة** (mizah) olarak isimlendirdiklerini görürüz. **المزاح** kelimesinin lügavi karşılığı **الطَّيِّبُ** tır. **التَّمَارُحُ** ise şakalaşma, şakaya vurma anlamlarını ifade eden **الْفَكَاةُ** ise şakalaşma, şakaya vurma anlamlarını ifade eden **الطَّيِّبُ** baptan gelen **الْفَكَاةُ** kelimesi de neşeli, sevinçli, keyfi yerinde anlamlarına gelen **لَوْ** demektir. **فَكَاةٌ مِنْ كَذَا وَكَذَا** şaşırmak, hayret etmek, afallamak anlamına gelir. Nitekim **لَوْ** *"Dileseydik, onu kuru bir çöp yapardık da şaşkınlık içinde şöyle geveleyip dururdunuz"*¹¹⁴ âyeti kerimesinde de aynı anlamda kullanılmıştır. Yani ürünleriniz aracılığıyla başınıza gelen şeyden dolayı hayretler içinde kalırdınız.¹¹⁵ Ayrıca **الْبَطَرُ الْأَثِيرُ** (şımarık, kibirli, küstah) **الْفَكَاةُ** kelimesi yukarıda zikredilen anlamlara geldiği gibi (şımarık, kibirli, küstah) anlamlarına da gelir.¹¹⁶

Bazen ironi sırf oyun ve eğlence için yapılır.¹¹⁷ Bu maksatla yapılan ironi ferahlama ve dinlenme amacı içerdiği gibi bıkkınlığı, bitkinliği ve can sıkıntısını gidermeyi de sağlar. Bundan dolayı ironi, **دُعَابَةٌ** (şaka, latife),¹¹⁸ **مُزَاح** (mizah) ve **هَزْلٌ** (eğlence) olarak ta isimlendirilmiştir.¹¹⁹

İroninin amaçları arasında muhatabı rencide etmek, değerini düşürmek veya muhatapta bulunan bir kusura karşı üçüncü şahsı uyarma zikredilebilir. Mizahın incitici, acı veren kısmı da tam olarak budur. Bu kısım ironi **سُخْرِيَّةٌ** veya **اسْتِهْزَاءٌ** olarak isimlendirilebilir.

Sonuç olarak ironinin efradına cami' ağyarına mani' bir tanımına ulaşılamamış, ancak edebiyatçıların görüşlerinden yola çıkarak şu kanaate varılmıştır; İroni, suhriyyetin

¹¹³ ABDUSSETTAR, Hasib, *Menhelü'l- Belağa*, Daru'l- Kutubi'l-Lübnani, Beyrut, 1971, 1. Baskı, s. 68.

¹¹⁴ Vâkı'a, 56/65.

¹¹⁵ İBN MANZÛR, *Lisân 'ul-Arab*, "Fekihe" mad., c. XIII, ss. 523-524.

¹¹⁶ RÂZÎ, Muhammed b. Ebubekir b. Abdulkadir, v. h. 721, *Muhtâru's- Sihah*, Thk. Muhammed hatır, Mektebetu Lübnan, Beyrut, h. 1415, c. 1, s. 213.

¹¹⁷ ADİL EL AVA, *Mevakibu't-Tehekküm*, Daru'l-Fadl, Dimeşk, s. 7.

¹¹⁸ İBN MANZÛR, *Lisân 'ul-Arab*, c. I, s. 375.

¹¹⁹ RÂZÎ, *Muhtâru's- Sihah*, c. I, s. 290; CÛRCÂNÎ, Ali b. Muhammed b. Ali, v. h. 816, *Kitâbu't-Târîfât*, Thk. İbrahim el-Ebyari, Daru'l-Kutubi'l-Arabi, Beyrut, h. 1405, 1. Baskı, s. 278.

bir türü olup, ciddiyeti şakaya bürümek ve şakayı da ciddiyete bürümek, bilgiye cehalet elbisesi giydirmek veya yergiyi övgü kalıbına dökmektir.¹²⁰ Bundan amaç ta kişinin ıslahına, düzelmesine vesile olması için ondaki bir ayıbı vurgulamaktır¹²¹

Arap edebiyatı içerisinde, ironinin komik, güldürücü yönüne vurgu yapan, mizah içerikli hikâyeleri ve fıkraları içeren birçok eser vardır. Bu durum Arap edebiyatını ayrıcalıklı kılan unsurlardandır. Özellikle bu alanın, toplumsal ve psikolojik hastalıkların tedavisinde ve toplumun kötü alışkanlıklarının temizlenmesinde büyük bir payı vardır. Ayrıca ironinin kelama kazandırdığı cazibe ile onu daha etkin kılan boyutu da vardır.¹²² Bu sanat dalıyla ilgilenen ve bu alanda mesafe kat etmiş olan edebiyatçı ve eleştirmenlerin başında Ebû Osman Amr b. Bahr el-Cahız (ö. 255) gelmektedir. Kendisi eserlerinde ironi üslubuyla ilgili güzel örnekler vermiştir.¹²³

E. Arap Edebiyatçılarına Göre İroninin Kullanım Nedenleri ve Hedefleri

1. Arap Edebiyatçılarına Göre İroninin Kullanım Nedenleri

Kelamda asıl olan ciddiyet niteliği taşımasıdır. Nitekim kelamın doğal yapısına en uygun olanda bu şekilde kullanılmasıdır. Ancak bazı durumlarda konuşan kişi ciddiyet dairesinden çıkıp alay üslubu kullanma veya hakikat yerine mecaz kullanmak zorunda kalabilir. Bunu yaparken de amacı muhataba muhalefet serdetmek değil; bilakis durum onu gerektirdiği için bunu yapar. Zira çoğu zaman mecaz kullanılmadığında muhataplar tarafından kast edilen mana anlaşılmayabilmektedir. Bundan dolayı ifadelerin daha iyi anlaşılması ve muhataba iletilmek istenen mesajların yerine ulaşması için bu yola başvurulur.¹²⁴

İroni, kişilerin yanlışlarını düzelten ve onları terbiye etme hedefi güden bir araçtır. İroni üslubunu kullanan kişi kimi zaman ferahlama amacı güderken, kimi zaman da meramını açık bir şekilde bildirdiğinde müeyyide ile karşılaşacağı için içindeki kızgınlığı söz konusu üslupla dışa vurur.¹²⁵ Bazen de ironi sadece mizah amacı taşır. Bu kısım ironi

¹²⁰ EL AVA, *Mevakibu't-Tehekküm*, s. 12.

¹²¹ EL HUFİ, Ahmed, *el-Fukahetu fi'l-Edeb*, Nehdetu Mısır, 2001, c. 1, s. 72

¹²² ABDULAZİZ, Şeref, *el-Edebu'l Fukahi*, Lübnan, 1992, 1. Baskı, s. mukaddime.

¹²³ EL-CAHİZ, Amr b. Bahr, v. h. 255, *Kitabu'l-Hayavan*, 1.Baskı, Thk. Abdusselam Harun, Matbaatu'l-Babi'l-Halebi, Mısır, h. 1356, c. I, s. 37.

¹²⁴ ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum*, s. 24.

¹²⁵ EL HEVVAL, Hamid Abduh, *es-Suhriyetu fi Edebi'l Mazini*, el-Heyetu'l Mısıriyyetu li'l-Kitab, 1982, s. 63.

muhabatı zor durumda bırakma, zayıf duruma düşürme amacıyla yapılan istihzâyı barındırır.¹²⁶

Edebiyatçılar ironi üslubunu, toplumun olumsuz anlamdaki gidişatını frenleme ve aşırı gidenleri cezalandırma aracı olarak görürler. Edebiyatçılara göre bireyler alışılmışın dışındaki yollara saptıklarında onlara karşı bu üslup kullanılarak yanlışları düzeltilir, hastalıkları tedavi edilir, mizaç ve ahlaklarında, hatta düşünce tarzlarında bile bilinçli davranmaları sağlanır.¹²⁷ Dolayısıyla ironi, edebiyat kriterlerini, toplumun ilke ve ahlaki davranış biçimlerini çiğneyen herkese karşı eleştirmen rolünü üstlenir.¹²⁸

Edebiyatçıların ironiye bakış açıları incelendiğinde, onların bu üsluba başvurma nedenleri Psikoloji ve ruh hali ile ilgili durumlar ve içerisinde yaşadığı toplumla ilgili durumlar olmak üzere iki başlık altın toplanabilir.¹²⁹ Bu nedenler ile ilgili şu maddeler zikredilebilir.

a- Bazı kimselerde ortaya çıkan ve hayatın gerçekliğine aykırı olan tutum ve davranışlar.¹³⁰

b- Bazı hataların kanun nezdinde bir yaptırımın bulunmaması.

c- Yönetimde bulunan idarecilerin yaptıkları yanlışlar.¹³¹

d- Edebiyatçının, kendince akli üstünlüğünü veya farklı olduğunu ispat etmeye çalışması.¹³²

e- Edebiyatçının, hoşnutsuzluğunu, öfkesini ve kızgınlığını dile getirmek istemesi. Bu durumda ironi, edebiyatçının tepkisini gösteren psikolojik bir sığınak olur.

f- Edebiyatçının, yaşadığı toplumda anormal durumlar, sapmalar, gelenek ve göreneklerden uzaklaşmalar saptaması. Bazen edebiyatçı bu tür durumların önüne geçmek için ironi üslubunu kullanır. Edebiyatçının bu tür durumlarda kullandığı ironi üslubu toplumu âdeta cezalandırmaya yöneliktir. Edebiyatçının kendince vermiş olduğu bu tür

¹²⁶ EL HUFİ, *el-Fukahetu fi'l-Edeb*, c. I, s. 130.

¹²⁷ KUZZEYHE, Riyad, *el-Fukahetu ve'd-Dahku fi't-Turasil-Arabiyyi'l-Meşriki*, h. 1418, el-Mektebetu'l-Asriyye, s. 297; EL AVA, *Mevakibu't-Tehekküm* s. 7; ŞAKİR, Abdulhamid, *el-Fukahetu ve'd-Dahk*, h. 1323, el-Meclisu'l-Vatani li's-sikafeti ve'l-Funun ve'l-Adab, Kuveyt, s. 39.

¹²⁸ KUZZEYHE, *el-Fukahetu fi'l-Edebi'l-Endülü's*, s. 23.

¹²⁹ KUZZEYHE, *el-Fukahetu fi'l-Edebi'l-Endülü's*, s. 70.

¹³⁰ EL HEVVAL, *es-Suhriyetu fi Edebi'l-Mazini*, s. 30.

¹³¹ EL HEVVAL, *es-Suhriyetu fi Edebi'l-Mazini*, s. 53.

¹³² ER RAFİİ, Mustafa Sadık, v. h. 1356, *Tarihu Adabi'l-Arab*, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, h. 1394, 2. Baskı, c. 3 s. 141.

cezalandırmalar hata yapanlara hissedilebilir bir zarar vermese de kişilik ve şahsiyetlerine dokunur.¹³³ Nitekim “Dil yarası mızrak yarısından daha çok zarar verir.” denilmiştir.¹³⁴

2. Arap Edebiyatçılarına Göre İroninin Kullanım Hedefleri

a. Dikkat Çekme

Belagat açısından ironi ifadesi içeren cümlelerin kullanım hedefleri arasında dikkat çekme ve uyarma zikredilebilir.¹³⁵ Zaman zaman dikkat çekme ile birlikte muhatabı azarlama için de kullanılageldiği görülmektedir. Bu kısımda her iki duruma uyum sağlayan şu ayeti örnek olarak vermek yeterli olacaktır.

ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ

(Deyin ki:) “Tat bakalım! Hani sen güçlüydün, şerefliydin!?”¹³⁶

Ahiretin varlığına inanmayan kureyşli kâfirler hakkında inmiş olan bu ayet, cehennemde azap gördüklerinde onlara söylenecek sözleri konu edinmektedir.

Söz konusu ayetin dikkat çekme bölümüyle ilgili olarak örnek verilmesini izah edecek olursak; Azap konusunun işlendiği ayetlerde azabı tatma emriyle birlikte bir kimseyi güç ve saygınlık ile nitelendirmenin, başka bir ifadeyle yerme makamında yüceltme anlamı taşıyan ifadeler kullanılarak ironi yapılmasının¹³⁷ dikkati çekmeye yönelik bir eylem olduğu bir gerçektir. Bununla birlikte bu tür bir üslup kullanmak kişiyi tefekkür etmeye ve içerisinde bulunduğu gaflet uykusundan uyandırmaya da sürükler.

Ayrıca ayette günahkârlara hitaben söylenen “Tat bakalım! emrinden maksadın onları ödüllendirip mükafatlandırmak anlamı taşımayacağı gayet açıktır. Bilakis dünyada hak etmedikleri halde saygınlık ve şeref arzulayan bu azgın grup, ironi üslubu kullanılmak suretiyle bu istekleri nedeniyle azarlanmışlardır.¹³⁸ Bu nedenle söz konusu ayet azarlama için de örnek olarak verilebilir.

¹³³ ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum*, ss. 25-26.

¹³⁴ İBN ABDURRAHİM, Muhammed, *Kitabu Şerh'il Muğni bi Haşiyeti eş-Şeyh Burhaneddin Tillevi*, Thk. Yunus Ziya Alp, el-Medresetül Mücahidiyye, 2014, 1. Baskı, s. 10.

¹³⁵ İBN NAZİM, *el-Misbah fi'l Meâni ve'l Beyan ve'l Bedi'*, s. 242; ALLAN, İbrahim, *el Bedi' fi'l Kur'an-i'l Kerim Envauhu ve Vezâifuhu*, Dairetu's-Sikafeti ve-l-İ'lam, 2002, 1. Baskı, s. 467.

¹³⁶ Duhân, 44/49.

¹³⁷ EBU'L FETH, Osman B. Cini, v. h. 392, *Sirru Sinaeti'l İ'rab*, Thk. Dr. Hasan el Hindavi, Daru'l Kalem, Dimeşk, m. 1985, 1. Baskı, c. I, s. 405; Ayetle ilgili ayrıntılı bilgi için Ayrıntılı bilgi için bkz. a: tahkir makamında yüceltme lafızlarının kullanılması, ss 71-72.

¹³⁸ İBN ATİYYE, Abdul Hakk, Ebu Muhammed b. Galib, *el-Muharreretu'l Veciz fi Tefsiri'l Kitabi'l Aziz*, h 546, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, c. XIV, s. 300.

b. Açıklama ve İzah Etme

İroni ifadesi içeren cümlelerin zikredilerek bir durumu açıklaması belagat açısından ironi üslubunun hedeflerinden biridir.¹³⁹

Buna örnek olarak şu ayet verilebilir.

”وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ إِنَّا أَشْهَدُوا خَلَقَهُمْ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ“

“Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Onların yaratılışına şahit mi oldular? Onların (yalan) şahitlikleri yazılacak ve sorgulanacaklardır.”¹⁴⁰

Allah’a (c.c.) kulluk yapmayı bırakıp putlara tapan inkarcıların, meleklerin cinsiyeti konusunda uydurma iddialar ortaya atmalarını konu edinmektedir.

Birçok ayette inkârcıların, meleklerin Allah’ın kızları olduğu inancı içerisinde oldukları ifade edilmiştir.¹⁴¹ Nitekim ahirete iman etmeyenlerin, melekleri dişi isimleriyle adlandırmalarından da bu durum anlaşılmaktadır.¹⁴²

Bu ayette ise, bilgi sahibi olmaları mümkün olmayan ve şahit olmadıkları bir konuda konuştuklarından dolayı kafirlerin cehaletlerinin büyüklüğüne işaret vardır. Ayetin devamında açıklama ve izah sadedinde zikredilen ve ironi üslubunu içeren “Onların yaratılışına şahit mi oldular?” ifadesi de bu durumu açıklamaktadır.

c. Hitap Çeşitliliği

Belagat açısından ironi üslubunun hedefleri arasında, bu üslubun hitap çeşitliliğine katkı yaptığı da zikredilebilir.¹⁴³

Topluluğa konuşan bir kişinin hitabında çeşitli üsluplar kullanması onun ustalığına, iletişim yeteneğine ve becerisine delalet eder. Şüphesiz ki konuşmacının farklı yollarla maksadı ifade etmesindeki başarısı onun dili kullanmadaki gücünün bir göstergesidir. Aynı zamanda çeşitli hitap üsluplarının kullanılmasının kelimeleri daha ilgi çekici ve etkisini daha kalıcı kıldığı da bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında hitap çeşitlerinden bir olan ironi üslubunun kullanılmasının, içerisinde birçok üslubu barındıran kur’ân’ın insanlar üzerinde olan etkisine katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

¹³⁹ ALLAN, İbrahim, *el Bedi' fi'l Kur'ân'i-l Kerim*, s. 476.

¹⁴⁰ Zuhurf, 43/19.

¹⁴¹ “Melekler Allah’ın kızlarıdır demek suretiyle kullarından bir kısmını O’nun parçası saydılar”. Bkz: Zuhurf, 43/15; “Onlar, kızları Allah’a nispet ediyorlar -ki O, bundan uzaktır- kendilerine ise, canlarının istediğini” Bkz: Nahl, 16/57; “Erkek size de, dişi O’na mı?” Bkz: Necm, 53/21.

¹⁴² Necm, 53/27.

¹⁴³ EL HİFNÎ, Abdulhalim, *et-Tasvîru's-Sâhîr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, el-Heyetu'l-Mısıriyye, 1992, s. 7.

d. Manayı Pekiştirme

Örnek olarak şu ayet verilebilir.

فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

“Onları elem dolu bir azap ile müjdele”¹⁴⁴

Bu ayet ehli kitaptan olup peygamberleri ve kendilerine adaleti emredenleri haksız yere öldüren inkârcıları konu edinmektedir.¹⁴⁵

Ayette geçen ve hayırlı işlerde kullanılan “Müjdeleme” ifadesi sıkıntı, meşakkat makamında kullanılarak ironi yapılmıştır. Kâfir ve münafıklar hakkında inen ayette kullanılan İroni Üslubundan maksat, azabın vuku bulacağını tekit edilmesidir.¹⁴⁶

F. Arap Edebiyatında İroni Üslubunun Yeri ve Kullanım Örnekleri

Daha önce, ironi yapılırken lafızların ilk konuldukları anlamın dışına çıkarıldıklarına işaret edilmişti.¹⁴⁷ Bu asli anlamın dışına çıkma işlemiyle muhatabın aklına gelmeyen anlam ve durumları ortaya çıkarmak için onun fikir dünyası ve bakış açısını etkileme hedefi güdüldüğünden ironinin sanatsal bir olgu olduğunu söylemek mümkündür.¹⁴⁸

Cümle içerisinde kullanılan kelimeler vad’ olundukları manada kullanıldığında, yani kendilerine tahsis edilmiş manalarda kullanılıp hakiki mana dışına çıkılmadığında muhatap, lafızların delalet ettiği manaları anlamaya muktedir olurken anlayış kabiliyeti de pekişir.¹⁴⁹ Ancak ironide durum böyle değildir. Zira ironide kast edilen mana hemen anlaşılmamaktadır. İroni üslubunu kullanmak belîğ ve zeki kişilerin metodu olup, bu üslubu ve ondan kast edilen manayı anlamakta yine zeki kişilerin özelliklerindendir.¹⁵⁰ Bu kullanım kelimelerin asıl manası üzerine bırakılmasından daha fazla etkiye sahiptir.

İroni üslubu onu kullanan kişinin yeteneğine, kıvrak zekâsına, edebi üslupla amacına ulaşma konusundaki üstün kabiliyetine delalet eder.¹⁵¹ Bu tür anlatım psikolojik

¹⁴⁴ Âl-i İmrân, 3/21.

¹⁴⁵ NESEFÎ, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, Thk. Yusuf Ali Budeyvi, Dâru İbni Kesir, Dimeşk-Beyrut, 6. Baskı, 2013, c. I, s. 244.

¹⁴⁶ ES SAĞİR, Muhammed Hüseyin, *Mecazu'l Kur'ân Hasaisuhu'l Fenniyye ve'l Belağiyye*, Daru'l Müerrihi'l Arabi, Beyrut, 1999, 1. Baskı s. 153.

¹⁴⁷ Bkz: ironinin tanımı konusuna bakılabilir. S. 4.

¹⁴⁸ EL AVA, *Mevakibu't-Tehekküm*, ss. 12, 13.

¹⁴⁹ Bu durum muhatabın zihninde mananın pekiştirilmesini sağlar, ayrıca akli yetenekleri geliştirir.

¹⁵⁰ ŞAKİR, Abdulhamid, *el-Fukahetu ve'd-Dahk*, s. 43.

¹⁵¹ ŞAKİR, Abdulhamid, *el-Fukahetu ve'd-Dahk*, s. 69; EL HUFİ, *el-Fukahetu fi'l-Edeb*, c. 1, s. 73.

rahatlamayı temel aldığından bu üslubun kullanılmasının birçok toplumsal problemin çözümünde, muhataba karşı duyulan öfkenin şiddetini hafifletmede büyük etkisi vardır.¹⁵²

Şimdiye kadar zikredilmiş olan bilgilerden ironinin toplumsal eleştiri aracı olduğu ve toplumdaki yozlaşmaları ıslah edip, ideal toplum oluşturmayı hedeflediği açıkça anlaşılmaktadır. İroninin bazen de dikkatleri bireyin kusur ve hatalarına çekerek onu alay konusu yapmak için kullanıldığı dile getirilmiştir.

a) Yüz, Burun ve Ses Çirkinliği Gibi Bedensel Kusurlarla İlgili İroni:

Du'bel el-Huzai'nin yüz ile ilgili söylediği şu söz örnek olarak verilebilir.

وَوَجْهٌ كَوَجْهِ الْعَوْلِ فِيهِ سَمَاجَةٌ مُقَوَّهَةٌ شَوْهَاءُ ذَاتُ مَشَافِرٍ

Öyle bir yüz ki iğrenç dev yüzü Kalın dudaklı çirkin ağızlı¹⁵³

Bu mısrada muhatabın kötü görünümlü olduğuna dair bir ironi yapılmış olup, şiirsel bir dil kullanılmıştır.

b) Cimrilik, Korkaklık, Aç Gözlülük ve Hırs Gibi Psikolojik Kusurlarla İlgili İroni:

Bir şairin, künyesi Ebu Nuh olan cimri bir şahıs hakkında söylediği şu sözler cimrilik ile ilgili yapılan ironiye kısma örnek olarak verilebilir.

أَبُونُوحٍ أَتَيْتُ إِلَيْهِ يَوْمًا فَعَدَّانِي بِرَائِحَةِ الطَّعَامِ

Bir gün Ebu Nuh'un yanına gittim Öğle yemeği olarak sadece kokusunu ikram etti.¹⁵⁴ Cümle cimrilik konusunda yapılan ironiye örnek olarak verilebilir.

II. İRONİ ÜSLUBUNUN KUR'ÂN-I KERİM'DE KULLANILMA NEDENLERİ VE HEDEFLERİ

Mucizu'l-beyân bir kitap olan Kur'ân-ı Kerîm, içerdiği cümle kalıpları ve hitap çeşitleri bakımından eşsiz bir üsluba sahip olduğu bir vakıdır. Sahip olduğu kendine has tarzı ile gönülleri iman ve teslimiyete davet etmiş, mesajını en belîğ ifadelerle aktarmıştır.

¹⁵² EL HUFÎ, *el-Fukahetu fi'l-Edeb*, c. 1, s. 73.

¹⁵³ EL ISFAHANÎ, Rağib, v. h. 502, *Muhaderatu'l-Udeba*, 1. Baskı, thk. Ömer et-Tebba', Daru'l-Erkam, h. 1420, c. II, s. 341.

¹⁵⁴ İBNU ABDİ RABBÎH, *El-Akdu'l Ferid*, Şerh Ahmed Emin, İbrahim el- Ebyari, Abdusselam Harun, Daru'l-Kitabi'l-Arab, Beyrut, h. 1403, c. 1, s. 145; EL-CAHİZ, *Kitabu'l Buhela*, thk. Taha el- Haciri, Daru'l Mearif, m. 1963, ss. 33, 34.

Konumuz Kur'ân-ı Kerimin bir anlatım üslubu ve hitap şekli olan ironi olduğundan, ironi üslubunun kullanıldığı ayetleri incelemeden önce Kur'ân'da bu üslubun kullanım nedenleri ve hedefleri üzerinde duracağız. Fakat konuya geçmeden önce ironi üslubunun Allah'a nisbet edilebilirliği¹⁵⁵ meselesi karşımıza çıkmaktadır. Hz. Mûsâ (a.s.) istihzâ ve alay etmekten Allah'a sığındığı halde,¹⁵⁶ bir hitap şekli olan ironi üslubunun Allah'a nisbet edilmesinden amacın, inkârcıları önemsemeyen Allah'ın (c.c.), onları aşağılık bir duruma sokmasından ibaret olduğu söylenebilir.¹⁵⁷ Bir başka açıdan da değerlendirildiğinde Kur'ân'ın bu üslubunun onların anlayacağı dilden bir hitap şekli olduğu karşımıza çıkmaktadır. Zira inkârcıların, müminlerle karşılaştıklarında “inandık” diyerek müminleri kandırmaya çalışmaları, şeytanlarıyla bir araya geldiklerinde ise “Biz sizinle birlikteyiz. Biz yalnızca onlarla alay etmekteyiz” şeklinde söz sarf etmelerine karşılık olarak “اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ”, “Gerçekte Allah onlarla alay eder”¹⁵⁸ ifadesi kullanılmıştır. Sonuç itibariyle inkârcılar alay edelim derken, alay edilen konumuna düşürülmüşlerdir.¹⁵⁹

A. İroni Üslubunun Kur'ân-ı Kerim'de Kullanılma Nedenleri

İroni üslubunun kullanım nedenleri üzerinde değerlendirme yapılırken bu üsluba muhatap olanların, inanç grubuna göre farklı kategoride değerlendirildiklerini söylemek mümkündür. Kur'an'da geçen ironi ifadelerinin kullanım nedenleri, ironiye muhatap olan kimseler açısından farklı iki kategoride incelenebilir.

1. İnkârcılar İçin İroni Üslubunun Kullanım Nedenleri

a. İslam Dinine Davet

Tek hak yol olan islam dinine davet için kullanılan birçok usûl ve takip edilen birçok yol vardır. İroni üslubu kullanılması yoluyla insanları hayra ve Allah yoluna davet etmek te bu yollardan biridir.

¹⁵⁵ “Asıl onlarla alay eden ve azıp saparak dolaşmalarına izin veren Allah'tır.” Bakara, 2/15.

¹⁵⁶ “Onlar ‘Bizimle alay mı ediyorsun!’ demişlerdi. Mûsâ, ‘Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım” dedi. Bakara, 2/67.

¹⁵⁷ ZEMAŞSERÎ, *Keşşâf*, c. I, s. 185.

¹⁵⁸ Bakara, 2/15.

¹⁵⁹ BEYDÂVÎ, Nâsiruddîn Ebu said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş- Şirazi, (ö.791), *Tefsiru'l-Beydâvî el-musemma Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, 1. Baskı, c. I, s. 178.

İroni üslubunun kullanım nedenlerinin başında insanları islam dinine davet etmek gelmektedir. İslam dinine davet denildiği zaman akla iki metod gelmektedir. Bunlar terğib ve terhib metotlarıdır. İroni üslubu ise bu iki kısımdan terhib bölümünün kapsamına girmektedir. Çünkü bu üslup isyankarların ıslah olup hidayete ermeleri için onları korkutur ve çirkin fiillerinin kötü sonucundan onları sakındırır.¹⁶⁰

Kur’ân-ı Kerîm insanlığı doğru yola ulaştırmak, insanlara dünya ve ahirette mesut olmanın yollarını göstermek için indirilmiş evrensel bir kitaptır. Dolayısıyla inen her ayetin hitap şekli de bu hedefi gerçekleştirmeye yöneliktir. Nitekim “*Kuşkusuz bu Kur’an en doğru olana iletir*”¹⁶¹, “*Bu, rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, güçlü ve övgüye layık olan Allah’ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz kitaptır*”¹⁶² ayetleri de kitabı hakimin bu özelliğine işaret etmektedir. Bu ayetleri incelediğimizde Kur’ân’ın, en önemli hedefinin, insanları dalalet bataklığından kurtarıp hidayete, yolların en güzeli olan tevhid ve peygamberlere iman yoluna ulaştırma olduğunu görmekteyiz.¹⁶³

Konuyla ilgili şu ayetler örnek olarak verilebilir

وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَآثَاراً فِي الْأَرْضِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ

“Onların Allah’tan başka taptıkları ise hiçbir şeye hükmedemezler. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir. Onlar yeryüzünde dolaşp, kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmadılar mı? Onlar, kendilerinden daha güçlü ve yeryüzündeki eserleri daha üstündü. Böyle iken Allah, günahları sebebiyle onları yakaladı. Onları Allah’ın azabından koruyacak hiç kimse olmadı.”¹⁶⁴

Söz konusu ayetleri incelediğimizde onların taptıkları ilahların hiçbir şeye güç yetiremeyecek kadar kudretten yoksun oldukları ifade edilerek kendileriyle istihzâda bulunulduğunu görmekteyiz. Ayrıca ayetin devamında gelen “إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ” “Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.” ifadesiyle de onların ilah olarak addettikleri varlıkların bu özelliklerden yoksun olmaları nedeniyle kendilerine ta’riz’de

¹⁶⁰ ZİYAB, Ahmed, *Uslubu’t-Tehekkum*, s. 48.

¹⁶¹ İsra, 17/9.

¹⁶² İbrahim, 14/1.

¹⁶³ NESEFÎ, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil*, c. II, ss. 161, 247.

¹⁶⁴ Mü’min, 40/20, 21.

(dokundurma) bulunularak aynı ayet içerisinde ikinci kez ironiye başvurulmuştur.¹⁶⁵ Bu ayetlerde kullanılan ironinin asıl amacı muhatapları doğru yola ulaştırmaktır. Nitekim bir bütün olarak bu ayetleri ele aldığımızda, gözdağı ve tehdit içeren bir üslup barındırdıklarını, ancak bu üslup vasıtasıyla muhatapları kötü akıbetten, olumsuz gidişattan sakındırıp hak yola girmelerini sağlamak amacıyla, onları tefekküre davet ettiklerini görmekteyiz.¹⁶⁶

Yine aynı şekilde

وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبِينَ الضَّالِّينَ فَنُزِّلْ مِنْ حَمِيمٍ

“Ama haktan sapan yalancılardan ise, işte ona da kaynar sudan bir ziyafet vardır.”¹⁶⁷

أَذْلِكَ خَيْرٌ نُزْلاً أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ

“Bu mu daha iyi bir ikramdır yoksa zakkum ağacı mı”¹⁶⁸

دُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ

“Deyin ki: Tat bakalım! Hani sen güçlüydün, şerefliydin!?”¹⁶⁹

ayetleri de ironi üslubunu, ayrıca göz dağı ve tehditle birlikte Allah’a davet ve tebliğ üslubunu da barındırdıklarından dolayı bu kısma örnek olarak verilebilir.

Zira birinci ayette, kaynar su ziyafet olarak zikredilerek ironi yapılmıştır. Ayrıca ayette inanmayanların ahirette ilk karşılaştıkları şeyin kaynar su olacağı zikredilerek arkasından gelecek olan azap türleri konusunda bir tehdit ve korkutma vardır.

İkinci ayette karşılaştırma üslubu kullanılarak cennet nimetleri ile acı veren zakkum ağacı karşılaştırılarak ironi yapılmış¹⁷⁰ ve bu suretle inkarcılara gözdağı verilmiştir.

Üçüncü ayette ise: yerme makamında yüceltme anlamı taşıyan ifadeler kullanılarak ironi yapılmıştır.¹⁷¹ Ayette günahkârlara hitaben söylenen “Tat bakalım!” emrinden maksat onları ödüllendirip mükafatlandırmak değil bilakis dünyada hak etmedikleri halde

¹⁶⁵ NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. III, s. 205.

¹⁶⁶ ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum*, s. 48.

¹⁶⁷ Vâkı'a, 56/92,93. Bkz: ALLAN, İbrahim, *el Bedi' fi'l Kur'ân'i-l Kerim*, s. 528.

¹⁶⁸ Sâffât, 37/62.

¹⁶⁹ Duhân, 44/49.

¹⁷⁰ ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî*, c. XII, s. 92. Ayetle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: a. karşılaştırma yoluyla yapılan ironi, s. 98-99.

¹⁷¹ Bkz: EBU'L FETH, *Sirru Sinaeti'l İ'rab*, c. I, s. 405. Ayetle ilgili Ayrıntılı bilgi için bkz: tahkir makamında yüceltme lafızlarının kullanılması, s. 71-72 ve dikkat çekme konusu, s. 30.

saygınlık ve şeref arzulayan bu azgın grubu bu istekleri nedeniyle azarlamak¹⁷² ve ironi üslubunu kullanarak onlara gözdağı vermektir.

b. Peygamberleri Savunmak

İroni üslubunun kullanım nedenlerinden biri de başta Hz. Peygamber (s.a.v.) olmak üzere bütün peygamberlerin haklı davasına sahip çıkma, onları destekleme ve teselli etmektir.

Kur'ân-ı Kerim, müşriklerin ve ehl-i kitaptan olan inkarcıların, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) karşı olumsuz tavırlarını ve kıskançlıklarının seviyesini¹⁷³ “*Ne Kitab ehlinde inkâr edenler ve ne de Allah’a ortak koşanlar, Rabbinizden size bir iyilik gelmesini isterler*”¹⁷⁴ ayetiyle ortaya koymuştur.

Yahudilerin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) her geçen gün davasında mesafe kat etmesi, islam dinine karşı gelenlere galip gelmesi ve toplum içerisinde gün geçtikçe saygınlığının artmasına karşı duydukları kıskançlık duygusunu¹⁷⁵ ise “*Yoksa, insanları; Allah’ın lütfundan kendilerine verdiği şey dolayısıyla kıskanıyorlar mı?*”¹⁷⁶ ayetinde görebiliyoruz. Çünkü söz konusu ayette geçen “*insanları*” ifadesinden amacın Hz. Peygamber olduğu, “*şey*” ifadesinden de peygamberlik olduğu müfessirlerce beyan edilmiştir.¹⁷⁷

Kur'ân-ı Kerim'in birçok ayetinde inkârcıların, peygamberlere karşı olan alaylı tutumlarına değinilmiştir.¹⁷⁸ Bu ayetlerde alay eden kişilerin basitlikleri ve cehaletlerinin boyutu ele alınmış, bununla birlikte “*Andolsun, senden önce de birçok peygamberle alay edildi de içlerinden alay edenleri, o alaya aldıkları şey kuşatıverdi*”¹⁷⁹ ile “*Andolsun, senden önce de nice peygamberler alaya alındı da ben inkâr edenlere bir süre (mühlet)*

¹⁷² İBN ATİYYE, Abdul Hakk, Ebu Muhammed b. Galib, *el-Muharreru'l Veciz fî Tefsiri'l Kitabi'l Aziz*, h 546, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, c. XIV, s. 300.

¹⁷³ Yahudiler ehli kitap olmalarından ve peygamberlerin soyundan gelmelerinden dolayı son peygamberin kendilerinden çıkmasını bekliyorlardı. Fakat peygamberlik Kureyş soyundan olan Hz. Peygambere verildikten sonra, O'nu kıskanmaya başladılar. Müşrikler ise peygamberliğin, kendilerinin sahip olduğu dünyevi saltanatı ellerinden alacağı korkusuyla Hz. Peygambere kıskançlık duygusu beslemişlerdir. Bkz: EBU'S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm*, c. I, s. 142.

¹⁷⁴ Bakara, 2/105.

¹⁷⁵ NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. I, ss. 365-366.

¹⁷⁶ Nisâ, 4/54.

¹⁷⁷ KURTUBÎ, Ebu Abdillâh, Muhammed b. Ahmed, v. h. 671, *el-Cami-u li Ahkâmi'l Kur'ân*, Thk. Ahmed Abdülalim, Daru's-Şa'b, Kahire, h 1372, 2. Baskı, c. IV, s. 251; EBU'S-SUUD, Şeyhu'l-İslâm Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-Âmâdi, v. 982/1574, *İrşad-u Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Dâru'l Fikr, Beyrut, 2001, 1. Baskı, c. II, s. 190.

¹⁷⁸ Hûd, 11/38, En'âm, 6/10, Tevbe, 9/65, Ra'd, 13/32, Hicr, 15/11, Hicr, 15/95, Kehf, 18/106, Enbiyâ, 21/36, Enbiyâ, 21/41, Furkân, 25/41, Yâsin, 36/30, Sâffât, 37/12, Sâffât, 37/14, Mü'min, 40/83, Zuhuruf, 43/7.

¹⁷⁹ Enbiyâ, 21/41.

*verdim, sonra da onları yakalayıverdim. Benim cezalandırmam nasılmış!’*¹⁸⁰ ayetleriyle de önceki peygamberlerle alay edenlerin akıbetlerinin ne olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu ayetlerde aynı zamanda önceki peygamberlerle de alay edildiğine dikkat çekilmesi ve onlarla alay edenlerin başlarına gelenlerin, kendisiyle alay edenlerin de başına geleceğine işaret edilerek Hz. Peygamber (s.a.v.) teselli edilmiştir.¹⁸¹

Alay edicilerin kullandıkları ifadeler, zihinlerindeki peygamber ile ilgili tasavvurlarının ve ona karşı hissettikleri duyguların bir yansımasıdır. Kur’ân-ı Kerim ise onların bu menfi durumlarını, cehalette ulaştıkları son nokta olarak değerlendirmiş¹⁸² ve zaman zaman ironi üslubunu da kullanarak peygamberleri müdafaa etmiştir.

c. Müslümanları Savunmak

Kur’ân-ı Kerim’de ironi üslubunun kullanım nedenlerinden birinin de islam dininin yayılmasında çaba sarf eden Müslümanları korumak ve kollamak olduğu söylenebilir.

Bu üslubu barındıran ve Müslümanlarla ilgili olarak inen ayetlerin genel özelliğine baktığımız zaman, bu tür ayetlerin düşmanla mücadele konusunda mü’minleri desteklediğini ve sağladığı manevi destek sebebiyle de Müslümanları harekete geçirme noktasında büyük bir paya sahip olduğunu görmekteyiz. Nitekim Bedir Savaşında kâfirlere hitaben¹⁸³ “*(Ey inkârcılar!) Eğer fetih istiyorsanız*¹⁸⁴ *işte size fetih geldi*”¹⁸⁵ buyurularak onların mağlubiyetleri fetih olarak adlandırılmıştır. Bu ayet, Müslümanların savaşa hazır olduklarının göstergesi olmakla birlikte onların güçlü olduklarının ve manen de desteklendiklerinin açık bir ifadesidir. Bu durum müminlere moral, inkârcıların kalplerine ise korku sağladığından, Müslümanları savunmak adına kullanılan bir ironi örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁸⁰ Ra’d, 13/32

¹⁸¹ NESEFÎ, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil*, c. II, s. 405.

¹⁸² ZİYAB, Ahmed, *Uslubu’t-Tehekkum*, s. 49.

¹⁸³ Bu ayetin konumuz kapsamına giren birinci bölümünün mü’minlere hitaben indirildiği, “Eğer (peygambere karşı gelmekten) vazgeçerseniz” ifadesiyle başlayan ikinci bölümünün ise kafirlere hitaben indirildiği görüşü bulunmakla birlikte, ayetin hemen sonrasında gelen ve “Ey iman edenler!” ile başlayan ayet ile birlikte değerlendirildiğinde konu bütünlüğü açısından bu ayetteki her iki kısmının da kafirlere hitaben indirilmiş olduğu kanaati hasıl olmaktadır. Bkz: NESEFÎ, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil*, c. I, s. 637.

¹⁸⁴ Müşrikler savaş için yola çıkacakları zaman Kâ’be’nin örtüsüne yapışarak, “Ey Allah’ım! Eğer Muhammed hak yol üzere ise ona yardım et. Eğer biz hak yol üzere isek bize yardım et. Gireceğimiz savaşta her iki topluluktan doğru yolda olana fetih nasip et” şeklinde dua etmişlerdi. NESEFÎ, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil*, c. I, s. 637; ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur’ân-ı Kerim Meali*, Ankara, Yenigün Matbaacılık, 12. Baskı, 2011, s. 194.

¹⁸⁵ Enfâl, 8/19.

Yine Müslümanlarla ilgili olarak inen ve içeriğinde ironi üslubu barındıran ayetlerin, Müslümanların, dinlerini yaşamada ve yaşatmada ki kararlılığını ve azmini kuvvetlendirdiği, bununla birlikte karşılaştıkları yalanlayıcı ve alayvari ifadelere karşı kendilerini savunma konusunda daha güçlü hissetmelerini sağladığı da bir gerçektir. Kur’ân-ı Kerim’de kafir ve münafıkların istihzâlarına daha sağlam ve daha kuvvetli bir şekilde karşılık verilerek müminlerle alay etmenin karşılıksız bırakılmadığı görülmektedir. Nitekim Kur’ân-ı Kerim, müminlerle alay edilmesine karşın “*Sadakalar hususunda gönüllü bağışta bulunan mü’minlerle, güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları*¹⁸⁶ *çekiştirip onlarla alay edenler var ya; işte Allah asıl onları maskaraya çevirmiştir. Onlar için elem dolu bir azap vardır*”¹⁸⁷ ayeti ile ironi üslubu kullanarak karşılık vermiştir.¹⁸⁸ Ayrıca böyle bir durumda inkarcılara karşı izlenmesi gereken yol haritası ayetler ışığında bildirilmiştir. “*Ey iman edenler! Siz kendi sorumluluklarınıza dikkat edin. Siz doğru yolda olursanız, yanlış yola sapanlar size zarar veremez.*”¹⁸⁹ ayetinde Müslümanların alaylara karşı takınması gereken davranış biçimi karşımıza çıkmaktadır. Yine aynı şekilde inananların davranış biçimlerine yol gösterecek olan “*Allah’ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, başka bir söze geçmedikleri müddetçe, onlarla oturmayın; aksi takdirde siz de onlar gibi olursunuz. Allah elbette münafıkların ve kâfirlerin tamamını cehennemde bir araya getirecektir*”¹⁹⁰ ile “*Âyetlerimiz hakkında dedikoduya dalanları gördüğün vakit başka bir söze dalıncaya kadar onlardan yüz çevir, uzaklaş, o zalimler grubu ile beraber oturma.*”¹⁹¹ ayetlerinde, Allah’ın âyetlerinin inkâr edildiği ve alaya alındığı ortamlarda, başka bir konuya geçilmediği müddetçe,

¹⁸⁶ Hz. Muhammed (s.a.v.) mü’minleri sadaka vermeye teşvik etmesi üzerine Abdurrahman b. Avf, elinde bulunan 8000 dirhem 4000 dirhemini ev ihtiyaçları için ayırdığını geriye kalan 4000 dirhemi ise sadaka olarak bağışladığını söyleyerek kendisine teslim eder. Asım ise 100 vesk (12.240 kg) hurmasını sadaka olarak verir. Ayette gönüllü bağışta bulunan mü’minler olarak bahsi geçenler bu ikisidir. Peygamberimizin teşviki üzerine Ebu Ukeyl isimli sahabe de geceyi deve gütmekle geçirdiğini, bunun karşılığında iki sâ’ hurma aldığını, bir sâ’ (3.264kg) hurmayı ailesi için ayırdığını söyleyerek diğerini sadaka olarak verir. Ayette güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanlar olarak ifade edilen şahıstan maksat Ebu Ukeyl’dir. Münafıklar Abdurrahman b. Avf ve Asım’ın riya için verdiğini, Ebu Ukeyl’in verdiği bir sâ’a da Allah’ın ihtiyacının olmadığını söyleyerek onlarla alay etmişlerdir. Bkz: NESEFÎ, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil*, c. I, s. 697; Cengiz Kallek, “Vesk”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2013, c. XLIII, s. 70; Cengiz Kallek, “Sâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 2018, c. XXXV, s. 319.

¹⁸⁷ Tevbe, 9/79

¹⁸⁸ ŞEVKÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlani, v. h. 1250, *Fethü’l-Kadîr: el-Câmi’ Beyne Fenneyi’r-Rivaye ve’d-Diraye min İlmi’t-Tefsir*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, t.y., c. II, s. 358; ÂLÛSÎ, Allâme Ebu’l-Fadl, Şihâbu’d-Din Seyyid Mahmûd b. Abdullah el-Bağdadî. v.1270/1854, *Rûh’ul Meânî fî Tefsîr’il-Kur’ân’il Azîm ve’s-Seb’il-Mesâni*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, t.y. c. X, s. 146.

¹⁸⁹ Mâide, 5/105.

¹⁹⁰ Nisâ, 4/140.

¹⁹¹ En’âm, 6/68.

Müslümanların inkârcılarla bir arada olmaları men edilmiş, bir an önce onlardan uzaklaşmaları tavsiye edilerek onların alaylarına karşı davranışsal tepki verilmesi istenmiştir.¹⁹² Ancak Cenabı Allah davalarını savunduğu ve yanlarında yer aldığı için kendileriyle alay edildiğinde aynı üslupla karşılık vermelerine gerek yoktur.¹⁹³

d. Mağlub Etme

Bazen ironi üslubu karşı tarafı mağlup etmek amacıyla kullanılır. Hz İbrahim'in (a.s.) zikredeceğimiz ayetlerde geçen putlarla olan diyalogunda buna benzer bir kullanım vardır.

فَرَاغَ إِلَى إِلِهِتِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَتَذَكَّرُونَ مَا لَكُمْ لَا تَنْتَفِعُونَ

“İbrahim, onların putlarının tarafına gizlice gitti ve şöyle dedi: “Yemez misiniz?”, “Ne diye konuşmuyorsunuz?”¹⁹⁴

Hız. İbrahim, kavminin ve babasının taptıkları putları kötülüyordu.¹⁹⁵ Ancak kavmini bu batıl inançtan vazgeçiremeyince putların zarar veya fayda veremeyeceklerini göstermek için putları kırmak istiyordu. Kavmi bayram şenliğine gittiğinde Hız. İbrahim putları kırmak için uzun süredir aradığı yalnız kalma fırsatını yakalamıştı. Kavmi onu şenlik için çağırdığında yıldızlardan hükümler çıkaran kavmini ikna etmek için yıldızlara bakarak “Ben hastayım” demişti. Hız. İbrahim'in yıldızlardan aldığı bir bilgiyi kendileriyle paylaştığını düşünen kavmi de hastalık kendilerine bulaşmasın diye onu bırakıp gitmişlerdi.¹⁹⁶

Hız. İbrahim, bunun üzerine putların yanına gizlice sokularak onların konuşamayacağını bildiği halde insanlarla konuşur gibi putlarla konuşmuş ve yanında götürdüğü yemeği önlerine koyarak istihzâ etmek amacıyla ayette geçen ifadeleri kullanmıştı.¹⁹⁷ Hız. İbrahim'in buradaki amacı putlara ilahlık isnat eden ve onların zarar ve fayda verme konusunda kudret sahibi olduklarını iddia eden kavminin bu iddiasını çürütüp onları mağlup etmektir.¹⁹⁸

¹⁹² NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. I, ss. 406, 512.

¹⁹³ EL HİFNÎ, *Uslubu's-Suhriyyeti fi'l-Kurâni'l-Kerîm*, el-Heyetu'l-Mısriyye, m. 1998, s. 427; ŞEVKÂNÎ, *Fethü'l-Kadîr*, c. III, s. 253; BEĞAVÎ, *Mealimu't-tenzil*, c. II, s. 87.

¹⁹⁴ Sâffât, 37/91-92.

¹⁹⁵ Sâffât, 37/85, 86.

¹⁹⁶ NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. III, ss. 128, 129; ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'an-ı Kerim Meali*, s. 496; Sâffât, 37/ 88-90.

¹⁹⁷ NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. III, s. 129.

¹⁹⁸ ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum*, s. 52.

2. İnkârcıların İroni Üslubunu Kullanma Nedenleri

İnkârcıların ironi üslubunu kullanım nedenlerine geçilmeden önce Ğayr-ı müslimler'in ayetlere bakış açıları ve bu minvalde inen bazı ayetler ile ilgili bir değerlendirme yapılacaktır. Gayrimüslimler, genelleyici bir yaklaşımla Allah (c.c.) katından inen ayetleri inkâr etme yoluna gitmişlerdir. Nitekim *“Rablerinin âyetlerinden onlara bir âyet gelmeye görsün, ondan ille de yüz çevirirler Gerçekten onlar, kendilerine hak geldiğinde onu yalanlamışlardır.”*¹⁹⁹ ile *“Biz resulleri, sadece müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kâfir olanlar ise, bâtıla dayanarak hakkı ortadan kaldırmak için mücadele verirler. Onlar, âyetlerimi ve kendilerine yapılan uyarıları alaya almışlardır”*²⁰⁰ ayetlerinden de gayri Müslimlerin, inen ayetler üzerinde herhangi bir tefekkürde bulunmadan direkt olarak inkârcı bir tutum sergiledikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla onların inkâr ettikleri konuları belli bir çerçeve ile sınırlandırmak zor olsa da, inkâr ettikleri konuların başında Allah'ın teklifi, peygamberlik müessesesi, ahiret inancı gibi konuların geldiğini söylemek mümkündür. Kur'ân ise söz konusu konular ile ilgili onları düşünmeye, akletmeye davet etmiş bazen de ironi üslubu ile onlarla istihzâda bulunmuştur.

*“Onlara bir peygamber geldiğinde muhakkak onunla alay ederlerdi”*²⁰¹, *“Kullara yazıklar olsun! Kendilerine hangi elçi gelse, onu alaya alıyorlardı”*²⁰², *“Dediler ki: Ey kendisine vahiy gelen adam! Sen kesinlikle cinlere kapılmış birisin”*²⁰³ ayetlerini incelediğimizde ise inkârcıların, Allah'ın dinini tebliğ etmeye gelen peygamberleri yalanladıkları ve onlarla alay edip kötü söz ve muamelelere tabi tuttıkları anlaşılmaktadır. Genel bir perspektifle bakıldığında ise bu durumun bir sünnetullah olduğu görülmektedir. İnkârcılar, iman etmeme gibi özgür bir iradeye sahip oldukları halde bununla yetinmeyip istihzâ yoluyla peygamberleri hafife almaya çalışmışlardır. Onları bu yola iten saiklerin başında ise isyan ve fasıklık durumlarının geldiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle

¹⁹⁹ Enam, 6 /4-5.

²⁰⁰ Kehf,18/56.

²⁰¹ Hicr, 15/11.

²⁰² Yasin, 36/30.

²⁰³ Hicr,15/6.

yüce Allah, inanan kullarına, bu tür insanlardan uzak durmaları ve onları dost edinmemeleri tavsiyesinde bulunmuş ve müminleri bu konuda uyarmıştır.²⁰⁴

İnkârcıların ironi üslubunu kullanım nedenlerini beş başlık altında toplamak mümkündür.

a. İnkâr ve inkârcılıkta ısrar

İnkârcıların ironi üslubunu kullanma nedenlerinden bir tanesi içerisinde bulundukları küfür bataklığına saplanmış olmaları ve bu bataklıktan çıkmamak için ısrarla mücadele etmeleridir.

وَلَقَدْ اسْتَهْزَأَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَاَمَلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ

*“Andolsun, senden önce de nice peygamberler alaya alındı da ben inkâr edenlere bir süre (mühlet) verdim, sonra da onları yakalayiverdim.”*²⁰⁵

Bu ayet kendilerine Kur’ân-ı Kerim gibi bir mucize indirilmesine rağmen Hz. Muhammed’e (s.a.v.) inanmaları için Allah (c.c.) tarafından bir mucize indirilmesini isteyen²⁰⁶ ve Hz. Peygamberi alaya alan inkârcılar için bir cevap mahiyetindedir. Önceki peygamberleri alaya alanların akıbetlerine vurgu yapılarak inkarcılara göz dağı verilen ayette Hz. Peygamber için de teselli anlamı vardır.²⁰⁷

Ayette geçen “وَلَقَدْ اسْتَهْزَأَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ”, “Andolsun, senden önce de nice peygamberler alaya alındı” ifadesinden sonra Allah (c.c.) peygamberleri alaya alanlara önce mühlet verdiğinden daha sonra da onları cezalandırdığından bahsetmiştir. Ancak ayetin devamında cümlelerin akışına uygun olan “فَاَمَلَيْتُ لِلَّذِينَ اسْتَهْزَؤُوا”, “Ben alay edenlere mühlet verdim” ifadesini kullanmak yerine “فَاَمَلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا”, “Ben inkâr edenlere mühlet verdim” diyerek bu kişilerin peygamberlerle istihzâ etmelerini küfür olarak nitelendirmiş²⁰⁸ ve onların peygamberleri alaya almalarının, inkârlarından kaynaklandığına işaret etmiştir.

Başka bir örnek olarak şu ayet verilebilir.

وَإِذَا رَأَوْا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْكُمْ لَئِنْ لَمْ يَنْجُئْتُمُ الْيَوْمَ مِنَ الْكَافِرِينَ كَذِبًا

²⁰⁴ “Allah’ın âyetlerinin inkâr edildiğini yahut onların alaya alındığını işittiğiniz zaman, onlar başka bir söze geçmedikçe kendileriyle beraber oturmayın; aksi takdirde şüphesiz siz de onlar gibi olursunuz.” Bkz: Nisâ, 4/140.

²⁰⁵ Ra’d, 13/32.

²⁰⁶ Ra’d, 13/27.

²⁰⁷ NESEFÎ, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil*, c. II, s. 156.

²⁰⁸ ŞEVKÂNÎ, *Fethü'l-Kadîr*, c. III, s. 84.

“İnkâr edenler seni gördükleri zaman ancak alaya alırlar. ‘Bu mu ilâhlarınızı diline dolayan?’ derler.”²⁰⁹

Bu ayet Hz. Muhammed’in (s.a.v.) yanından gülerek geçen ve Hz. Peygamberi işaret ederek “Bu Abdi Menaf’ın çocuklarının peygamberidir” diyen Ebu Cehil hakkında inmiştir.²¹⁰

Ayette geçen inkâr edenlerden maksadın alay ediciler olduğu ifade edilmiştir.²¹¹ Yani bu kişilerin Hz. Muhammed (s.a.v.) ile alay etmeleri inkarlarının bir neticesi olduğundan Allah (c.c.) ayette “اسْتَهْزَؤُوا الَّذِينَ”, “Alay ediciler” ifadesi yerine direk olarak “الَّذِينَ كَفَرُوا”, “İnkâr edenler” tabirini kullanmıştır.

Sonuç olarak örnek olarak verilen her iki ayetten de anlaşılacağı üzere söz konusu kimseler küfür içerisinde boğulmalarının bir sonucu olarak peygamberle alay etme cüretinde bulunmuşlardır.

b. Bilgisizlik

İroni Üslubunu kullanan kişilerin cehalet sıfatını taşımaları da bu üslubu kullanmaya sevk eden unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu üslubun kullanım sebeplerinden birisinin de cehalet olduğu Hz. Mûsâ ile kavmi arasında geçen aşağıdaki diyalogdan anlaşılmaktadır.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً ۖ قَالُوا أَنْتَخَذْنَاهُ زُحُورًا ۖ قَالِ بِاللَّهِ إِنَّ أَكْثَرَنَا مِنَ الْجَاهِلِينَ

“Hani Mûsâ kavmine, “Allah, size bir sığır kesmenizi emrediyor” demişti. Kavmi de, “Sen bizimle eğleniyor musun?” demişlerdi. Mûsâ ise, “Kendini bilmez cahillerden olmaktan Allah’a sığınırım” demişti.”²¹²

Bu ayette, İsrailoğullarından varlıklı bir adamın öldürülmesinin akabinde Hz. Mûsâ ile kavmi arasında geçen diyalog konu edinmektedir. Çocuğu olmayan amil adındaki bu varlıklı kişi mirasına konmak isteyen amcaoğulları tarafından öldürülmüş ve cesedi şehrin girişine atılmıştı. Onu katledenler bununla da yetinmeyip, “Amcamızı öldürdüler”, diyerek diyet talebinde bulunmuşlardı. Taraflar birbirlerini suçlamış ve öldürme noktasına gelmişlerdi.²¹³ İçlerinden birinin, “Ne diye birbirimizi öldüreceğiz. İşte Allah’ın peygamberi, ona başvuralım”, demesi üzerine durum Hz.Mûsâ’ya aktarılmıştı. Amil’i

²⁰⁹ Enbiyâ, 21/36.

²¹⁰ NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. II, s. 403.

²¹¹ VAHİDÎ, Ali b. Muhammed, v. h. 468, *el-Veciz fi Tefsiri'l Kitabı'l Aziz*, Thk. Safvan Davudi, Daru'l-Kalem, Dimeşk, h. 1415, 1.Baskı, c. 2, s. 715.

²¹² Bakara, 2/67.

²¹³ Bakara, 2/72.

öldüren kişi bulunamayınca, Allah (c.c.) bir sığır kesmelerini ve sığırın parçası ile ölüye vurmalarını emretti.²¹⁴ Bunun üzerine Hz. Mûsâ'nın kavmi “*Sen bizimle eğleniyor musun?*” demişlerdi. Ancak daha sonra kesilmesi gereken sığırın niteliklerini sorup öğrenmişlerdi.²¹⁵ Nihayetinde özellikleri belirtilen sığır kesilerek²¹⁶ bir parçasıyla öldürülen şahsa vurulunca dirilip, katilin kim olduğunu²¹⁷ haber vermişti.²¹⁸

Ayette geçen cahillerden maksat alay eden kimselerdir.²¹⁹ Hz. Mûsâ, kavminin “*Sen bizimle eğleniyor musun?*” şeklindeki sorularına “*Cahillerden olmaktan Allah’a sığınırım*” şeklinde cevap vererek böyle bir durumda alay etmenin ancak cehaletten kaynaklanabileceğini ifade etmiştir. Bu noktadan hareketle ironi üslubunun kullanım sebeplerinden birisinin cehalet/bilgisizlik olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim tefsir kaynaklarında Allah’ın emrinin tebliği esnasında kâfir ve Münafıkların kullanmış olduğu bütün alay ifadelerinin cehaletten kaynaklandığı ifade edilmiştir.²²⁰

c. Nifak

وَإِذَا لَفُوا الظِّينَ أَمْنُوا قَالُوا أَمْنًا وَإِذَا خَلُّوا إِلَى شَيْطَانِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزَوْنَ

“İman edenlerle karşılaştıkları zaman, “İnandık” derler. Fakat şeytanlarıyla (münafık dostlarıyla) yalnız kaldıkları zaman, “Şüphesiz, biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla alay ediyoruz” derler.”²²¹

Allah’ın (c.c.), münafıkların gidişatlarını anlatırken zikrettiği bu ayet münafıkların mü’minlere karşı samimi olduklarını ifade etmelerine rağmen onlarla nasıl alay ettiklerini konu edinmektedir.²²²

²¹⁴ Bakara, 2/73. Ayette geçen parçadan maksadın hayvanın dili, sağ butu veya arkası olduğu rivayet edilmiştir. Bkz: NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. I, s. 100.

²¹⁵ Bakara, 2/68-71.

²¹⁶ Bakara, 2/71. Ayette israiloğullarının sığırı kestikleri belirtildikten sonra “Neredeyse bunu yapmayacaklardı.” ifadesi de yer almış. Tefsir bilginleri ise bu ayeti yorumlarken nitelikleri belirtilen sığırı bulduktan sonra onu kesmekten kaçınmalarının ya sığırın ücretinin yüksek olmasından veya katilin ortaya çıkmasıyla birlikte rezil olma korkusundan kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Bkz: NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. I, s. 99.

²¹⁷ Sığırın parçasıyla ölüye vurulunca kalktığı ve iki amcaoğlunun kendisini öldürdüklerini söyledikten sonra tekrar öldüğü, daha sonra iki katilin de öldürüldüğü ve bu olaydan sonra bir daha katilin öldürdüğü kişiye mirasçı olamadığı rivayet olunmuştur. Bkz: NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. I, s. 100.

²¹⁸ NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. I, s. 97; ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur’ân-ı Kerim Mealı*, s. 14;

²¹⁹ BEĞAVÎ, *Mealimu't-tenzil*, c. I, s. 82.

²²⁰ NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. I, s. 97; EBU’S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm*, c. I, s. 110.

²²¹ Bakara, 2/14.

Münafıklar mü'minlerle bir arada bulundukları zaman onlardanmış gibi davranmaktaydılar. Ancak mü'minlerden ayrılıp Yahudilerden olan dostlarıyla bir araya geldiklerinde ise onların dinleri üzere olduklarını söylüyorlar ve onları inandırmak için de “إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزَؤُونَ”, “Biz ancak onlarla alay ediyoruz” cümlesi ile de onların yanında olduklarını te'kit cümlesiyle destekliyorlardı.²²³

Münafıkları, müminlerle alay etmeye sürükleyen unsurun, onların nifakları olduğu görülmektedir.²²⁴ Nitekim bu durum ayetten de anlaşılmaktadır.

d. Uzak Görme

وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا جَارَءً مِنَ السَّمَاءِ أَوْ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ
“Hani onlar, “Ey Allah’ım, eğer şu (Kur’ân) senin katından inmiş hak (kitap) ise hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir” demişlerdi.”²²⁵

Kur’ân-ı Kerim’in hak olmadığı iddiasında bulunan inkârcılar hakkında inen bu ayet inkarcıların inananlara karşı kullanmış oldukları ironiye örnektir.²²⁶

İnanmayanların, ayette geçen ve istihza anlamı içeren ifadeyi kullanmalarının nedeni üzerlerine gökten taş yağdırılmasını istemek değil, bilakis kıskançlıklarından, Allah’u Teala’nın Hz. Muhammed’e (s.a.v.) Kur’ân-ı Kerim’i indirmiş olabileceğini çok uzak bir ihtimal olarak gördüklerinden dolayı böyle bir ifade kullanmışlardır.²²⁷

e. Küçük Düşürme

Bu konuda şu ayet örnek olarak verilebilir.

وَإِذَا رَأَوْكَ إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًّا أَهَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا

“Onlar ne zaman seni görseler, Bu mu Allah’ın resul olarak gönderdiği adam! diyerek mutlaka seninle alay ederler.”²²⁸

Müşrikler Hz. Muhammed’in (s.a.v.) peygamber olarak gönderildiğini son derece inkar ettiklerinden dolayı “أَبَعَثَ اللَّهُ هَذَا رَسُولًا” “Allah’ın gönderdiği peygamber bu mu dur” ifadesi yerine ayette geçen “أَهَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا” “Bu mudur Allah’ın peygamber olarak

²²² NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. I, s. 52.

²²³ NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. I, s. 52.

²²⁴ BEYDÂVÎ, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil* c. I, s. 114; ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî*, c. I, s. 158.

²²⁵ Enfâl, 8/32.

²²⁶ ZEMAŞERÎ, *Keşşâf*, c. 2, s. 210.

²²⁷ İBN ATİYYE, *el-Muharreru'l Veciz*, c. VIII, s. 51.

²²⁸ Furkân, 25/41.

gönderdiği adam” ifadesini sıra cümlesi bağlamında kullanarak ironi yapmışlardır.²²⁹ Nitekim birinci cümlede alay durumu söz konusu değilken ikinci cümlede tamamen Hz. Muhammed’in (s.a.v.) şahsı hedef alınmıştır.

İnançsız kureyşlilerin söylediği bu söz bilgi sahibi olmadıkları bir konu hakkında öğrenme amacıyla sordukları bir soru değildir. Buradaki amaç ironi üslubunu kullanmak suretiyle Hz. Muhammed’in (s.a.v.) itibarını düşürmek, değerini düşürmeye çalışmaktır.²³⁰

B. İroni Üslubunun Kur’ân-ı Kerim’de Kullanılma Hedefleri

Kur’ân’daki ironi üslubu, sahip olduğu özellikler nedeniyle, cehalet ve kusur ile nitelendirilen beşeri tehekküm ile kıyaslanamaz. Çünkü Kur’ân’daki söz konusu üslup muhatabı doğru yola iletmeyi hedeflediği gibi, Allah’ın akıl nimetiyle donattığı + insanoğlunu, kendisine layık olmayan her şeyden uzaklaşmaya davet eder. Kur’ân-ı Kerim, bütün insanlık için hidayet kaynağı olduğundan, kendisinde geçen ironi ifadeleri sadece inkârcılara yönelik değil, Allah’a daha fazla yaklaştırmak amacıyla inananlar için de kullanılmıştır.²³¹

Muhatabı etki altında bırakan önemli bir psikoloji aracı olan ve içerdiği ince ve dakik manalardan dolayı ilgili kişinin işittiği sözlere dikkat kesilmesini sağlayan ironi üslubunun hedeflerini iki başlık altında incelemeye çalışacağız.

1. Gayrimüslimler için Kullanılan İroni Üslubunun Hedefleri

İroni üslubunun muhatapta yarattığı manevi tahrip ve küçük düşürme potansiyeli, maddi ve bedensel yaralardan daha sarsıcı olmaktadır. Bu üslubun psikolojik açıdan karşı tarafa verdiği yıkıcı etki bilindiğinden dolayı Kur’ân, Allah’ın ayetlerini hafife alıp inkâr eden kabile reislerine ve ön planda olan kişilere karşı söz konusu üslubu kullanmaktadır. Zira amaç onları küçük düşürmek, manevi kuvvetlerini yok etmek, hafife almaktır. Böylece inkârcıların benimsedikleri tutumlarından vazgeçmeleri hedeflenmiş, Allah ve

²²⁹ ÂLÛSÎ, *Rûh’ul Meânî* c. X, s. 23.

²³⁰ EZ ZERKEŞÎ, *el-Burhan*, c. II, s. 343.

²³¹ ZİYAB, Ahmed, *Uslubu’t-Tehekkum*, s. 47.

inanç ile ilgili fikir ve düşünceleri yerden yere vurularak, mantıklı ve vicdanlı bir şekilde düşünmeye sevk edilmişlerdir.²³²

Burada değinilmesi gereken diğer bir husus, Kur'ân'da geçen ironi üsluplarının inkârcılara yönelik bir hücum değil bilakis bir karşı cevap ve savunma niteliğinde olduğudur.²³³

2. Müminlerin Lehine Yapılan İroninin Hedefleri

Allah (c.c.) Kur'ân-ı Kerim'de, alay edenlere karşı Hz. Peygamber ve müminleri teselli etmiş,²³⁴ bununla birlikte onlara karşı nasıl bir tutum ve davranış sergilenmesi gerektiğini Müslümanlara öğretmiş ve bu suretle de müminlere bireysel ve sosyal yaşantılarında başarıya ulaşma ve alaycıların baskılarından kurtulma yollarını göstermiştir.²³⁵

Allah'ın Müslümanlarla birlikte olduğunu bildiren “*Allah: Korkmayın, dedi; Ben sizinle beraberim; görür ve iştirir*”²³⁶ ayetinde Müslümanları desteklemek amacıyla ironik bir üslup kullanılmış ve Müslümanlar güçlü bir konuma yerleştirilmiştir. Zira bu ayetten, Müslümanların lisân-ı hal ile inkârcılara karşı “Allah bizimledir, güçlü olan biziz, siz ise zayıfsınız, yanlış yoldasınız” dedikleri anlamı çıkmaktadır.

İroni üslubu kendine güvenenin, karşı tarafa mukavemet edebilme gücünü kendisinde bulanın başvurduğu bir yöntemdir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “Güçlü mümin Allah katında zayıf müminden daha hayırlı ve daha sevimlidir”²³⁷ hadisine ek olarak Kur'ân'da da, müminlerin dinlerini yaymanın yanında güç ve kuvvetlerini göstermeleri istenmektedir. Nitekim Kur'ân'ın, müminlerin öz güvenlerini artırmak için kullandığı “*Gevşemeyin, hüzünlenmeyin, eğer gerçekten iman etmiş kimseler iseniz muhakkak üstün olan sizsinizdir*”²³⁸ ayeti, müminlerin, konumlarını bilmeleri ve göstermeleri bakımından son derece önem arz etmektedir. Zira bu ayette inananların hak yol üzerinde, inkârcıların

²³² Kur'ân bazen onları insan seviyesine koymamış hatta hayvanlardan dahi aşağı bir konumda olduklarını vurgulamıştır. Bkz: EL HİFNÎ, *et-Tasvîru's-Sâhîr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 18.

²³³ EL HİFNÎ, *et-Tasvîru's-Sâhîr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 31.

²³⁴ Âl-i İmrân, 3/139. *Andolsun, senden önce de birçok peygamberle alay edildi de içlerinden alay edenleri, o alaya aldıkları şey kuşatıverdi.*, Ra'd, 13/32. *Andolsun, senden önce de nice peygamberler alaya alındı da ben inkâr edenlere bir süre (mühlet) verdim, sonra da onları yakalayiverdim.* Ayrıntılı bilgi için bkz: NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. II, s. 405.

²³⁵ SİCAK, Ahmet Sait, “Kur'ân-ı Kerim'e Göre Dini Alaya Alanlara Karşı Müminlerin Takınmaları Gereken Tavırlar”, *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* Cilt: 4, Sayı: 2, 2015 Sayfa: 433-454.

²³⁶ Tâhâ, 20/46.

²³⁷ İbn Mace, Zühd, 4168

²³⁸ Âl-i İmrân, 3/139.

da batıl yol üzerinde oldukları bildirilmekle birlikte, ayetin, inkâcılarının gücünü kırma adına önemli bir mesaj içerdiğini de söylemek mümkündür.

Kur'ân'da müminlerin sebatını ve iradelerinin gücünü göstermek adına yer verilen bir mesaj da *“Zararı yok dediler nasıl olsa biz Rabbimize döneceğiz”*²³⁹ ayetidir. Burada inkârcıların türlü eziyetlerine maruz kalan Müslümanların sebat göstermeleri, teslim olup boyun eğmemeleri, inkârcıların gücünü zayıflatmak adına yapılan bir ironi çeşididir.²⁴⁰

Gayrimüsüslimlerin aleyhine ve müminlerin lehine yapılan ironinin birçok hedefi bulunmaktadır. Ancak biz bunlardan bir kısmını zikretmekle yetineceğiz.

a) Müşrik ve Kâfirlerin hevâ ve heveslerinden kaynaklı yapmış oldukları davranışları engellemek, sapkınlık ve batıl yolda olduklarını ifade eden sözlerinin önünü kesme.

b) İslâm'a düşmanlık edenlerin yanlış yolda olduklarını bildirme.

c) Allah ve Resulüne karşı düşmanca tavırları bertaraf etmek ve Hz. Muhammed'i (s.a.v.) tesselli edip mü'minleri rahatlatma.²⁴¹

d) Kâfirleri engelleme ve kontrol altına alma.²⁴²

e) Kâfir ve münafıkların Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ve müslümanlara Olan düşmanlıklarını meydana çıkarma.²⁴³

f) Alay edilen grubun yanlış yolda olduklarını farklı bir biçimde ve akılda kalır şekilde dile getirme.

g) Azarlamak ve söylenilen söze kulak verilmesini sağlayarak takınılan tavrın yanlış olduğunu ortaya çıkarma.

h) Onların alaylarına kendi üslupları ile cevap verme.

i) İman edenlerin bu gibi kişilerin tavırlarından uzak durmalarını ve yaptıklarını yapmamalarını sağlama.

j) İnanan Müslümanları destekleyerek doğru yolda olduklarını ifade etme.

j) İslam toplumunu kötü alışkanlıklardan arındırma.²⁴⁴

²³⁹ Şu'arâ, 26/50.

²⁴⁰ EL HİFNÎ, *et-Tasvîru's-Sâhîr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, ss. 20-22.

²⁴¹ “Andolsun, senden önce de birçok peygamberle alay edildi de içlerinden alay edenleri, o alaya aldıkları şey kuşatıverdi.” Enbiyâ, 21/41.

²⁴² “Asıl onlarla alay eden ve azıp saparak dolaşmalarına izin veren Allah'tır.” Bakara, 2/15.

²⁴³ “İman edenlerle karşılaştıkları zaman, “İnandık” derler. Fakat şeytanlarıyla (münafik dostlarıyla) yalnız kaldıkları zaman, “Şüphesiz, biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla alay ediyoruz” derler.” Bakara, 2/14.

²⁴⁴ “Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele.” Tevbe, 9/34.

k) İsyankâr mü'minleri ıslah edip onları doğru yola iletmek.²⁴⁵

²⁴⁵ MEKÂNİSÎ, Osman, Kadri, “*Min Esâlibi't-Terbiyeti fî'l-Kur'âni'l-Kerîm: es-Suhriyye*”, Râbitatu'l-Ulemâi's-Sûriyyîn, İstanbul, 2010, s. 1. ; EL HİFNÎ, *Uslubu's-Suhriyyeti fî'l-Kurâni'l-Kerîm*, ss. 55-81; EL HİFNÎ, *et-Tasvîru's-Sâhîr fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 17.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİM'DE İRONİ ÜSLUBUNUN KULLANIM BİÇİMLERİ

Hız. Peygamber (s.a.v.)'in ifadelerinde ve Arapların günlük konuşmalarında ironinin uygulama biçimlerinin görülmesi üzerine söz konusu üslubun Kur'ân-ı Kerim ayetlerinde de olabileceği düşüncesi akla gelmektedir. Bu sebeple bu bölümde ilgili ayetlerde bulunan ironi üslubu üzerinde durulup anlam üzerinde icra ettiği fonksiyonlar değerlendirilecektir. Çalışmamızın bu bölümünde ironi üslubunun Kur'ân ayetlerindeki kullanım türleri, uygulama biçimleri ve kullanılan kalıplar ele alınacak, ayrıca, dini tebliğ ve eğitim metodolijisi açısından ironi üslubu ele alınacaktır. Bölüm dört ana başlık altında ele alınacaktır. Birinci başlıkta Kur'ân-ı Kerim'de ironi üslubunun kullanım türleri ve uygulama biçimleri işlenecektir. İkinci bölümde ironi üslubu sarf ve nahiv ilmi açısından değerlendirilecektir. Üçüncü başlıkta dini tebliğde ironi üslubu, dördüncü başlıkta ise eğitim metodolijisi açısından ironi üslubu ele alınacaktır.

I. KUR'ÂN-I KERİM'DE İRONİ ÜSLUBUNUN KULLANIM TÜRLERİ VE UYGULAMA BİÇİMLERİ

İroni üslubu Kur'ân-ı Kerim'de birçok yerde farklı şekillerde kullanılmıştır. Bu üslubun kullanıldığı yerlerde: mütehekkim,²⁴⁶ mütehekkemun aleyh,²⁴⁷ tehekküm maddesi²⁴⁸ ve siga (kalıp)²⁴⁹ olmak üzere dört öge bulunur. İroni üslubunun farklı kişiler tarafından kullanımına bağlı olarak bu öğeler de değişkenlik gösterir.

A. Kur'ân-ı Kerim'de İroninin Kullanım Türleri

Bu üslup bazen Cenab-ı Allah tarafından, bazen Peygamberler tarafından, bazen de kâfirler ve münafıklar tarafından kullanılmıştır.

1. İroni Üslubunun Allah tarafından kullanılması

İroni üslubunu kullanan Allah (c.c.) olduğunda kendisiyle istihzâ yapılanlar, kâfirler, müşrikler veya münafıklar olabileceği gibi Müslümanlar da olabilmektedir.

²⁴⁶ İroni amaçlı ifadeyi kullanan kişi anlamına gelmektedir.

²⁴⁷ İroni amaçlı ifadenin kullanıldığı kişiye verilen isimdir.

²⁴⁸ İroninin kendisi üzerine bina edildiği gerekçe veya nitelik anlamındadır.

²⁴⁹ İroni yapılırken kullanılan kelimedir.

Bu ironi türünde kendileriyle istihzâ yapılan kişiler, kâfirler veya müşrikler ise ironi maddesi: İlahlık iddiası, nimetleri inkâr, meleklerle ilgili yanlış tasavvurlar, cehalet ve öngörüsüzlük vb. konularda gelmektedir.

Bu konuda şu ayetler örnek olarak verilebilir

فَاعْرَضُوا فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرْمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتِيْ اُكُلٍ خَمْطٍ وَاَثْلٍ وَشَيْءٍ مِّنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ

*“Fakat onlar yüz çevirdiler. Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik. Onların bahçelerini ekşi meyveli ağaçlar, acı ulgün ve biraz da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik.”*²⁵⁰

Sebe’ Yemen’de hayat sürmüş olan bir kabilenin²⁵¹ veya Yemen bölgesinde bulunan bir beldenin adıdır.²⁵² “Arim” ifadesi ise sözlükte güç yetirilemeyen sel suları anlamında kullanılmıştır.²⁵³ Tefsir bilginleri, “Arim” ifadesinin, şiddetli yağmur suları, bir vadinin adı veya su seddi anlamında kullanıldığını söylemişlerdir.²⁵⁴ Ayrıca Nesefi ve Zemahşeri, ayeti tefsir ederken “Arim” ifadesinin zikredilen anlamlarına temas ettikten sonra, bu kavramın, sebe’lilerin baraj setlerini delerek boğulmalarına neden olan fareler anlamında da kullanılmış olabileceğini ifade etmiştir.²⁵⁵

Ayette, Yemen’de yaşamış bir kavim olan Sebe’ halkı’nın, kendilerine lütufta bulunan nimetler karşılığında nankörce davranmaları nedeniyle içerisine düştükleri ibretlik durum konu edinmektedir.

İbni Abbas, Sebe’ bölgesini, en verimli ve en güzel beldelerden²⁵⁶ biri olarak tanımlar. Ayrıca havasının çok temiz olduğunu, içinde sinek, sivrisinek, pire gibi haşeratların ve akrep, yılan gibi zarar verebilen hayvanların dahi bulunmadığını ifade eder. Sebe’liler, verimli toprakların, alımlı bahçelerin ve bağların bulunduğu bir bölgede refah içinde ve zengin bir hayat yaşamaktaydılar. Ancak Allah’ın bahsettiği birçok nimet

²⁵⁰ Sebe’, 34/16

²⁵¹ BERAUVUZ, Bulis, HARFUŞ, Butris, kom. *el Muncid fi’l E’lam*, Dâru’l-Maşrik, Lübnan, Beyrut, 1973, 7. Baskı, s. 349.

²⁵² NESEFÎ, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil*, c. III, s. 58; ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur’ân-ı Kerim Meali*, s. 472.

²⁵³ MUSTAFA, İbrahim, ABDULKADİR, Hamit, NECCAR, Muhammed Ali, ZEYAT, Ahmed Hasan, *el-Mu’cemu’l Vesit*, el-İdaretu’l Ammetu li’l Mu’cemat ve ihyâ-i’t-Turas, Kahire, t.y. s. 648.

²⁵⁴ NESEFÎ, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil*, c. III, s. 59; ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur’ân-ı Kerim Meali*, s. 474.

²⁵⁵ ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf*, c. III, s. 186; NESEFÎ, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil*, c. III, s. 59. Nesefi ve Zemahşeri’nin tefsirlerinde: Sebe’ halkının azgın bir hal alması üzerine Allah’ın (c.c.) “Arim” isimli fareleri onlara musallat ettiği, bu farelerin, Belkıs’ın iki dağ arasına kayalardan inşa ettiği baraj bendini alttan delerek inkârcıların boğularak ölmelerini sağladıkları anlatılmaktadır.

²⁵⁶ Nitekim ayette de güzel bir beldeye sahip oldukları ifade edilmektedir. Sebe’, 34/15.

içerisinde rahat ve huzurlu bir hayat süren Sebe' halkı, sahip oldukları türlü türlü nimetleri kanıksadıktan sonra nankörlük duygusuna kapıldılar. Bununla da kalmayıp zamanla hak dinden uzaklaşıp doğru yoldan yüz çevirdiler.²⁵⁷ Allah (c.c.) bu nankörlüklerinden dolayı onları cezalandırarak²⁵⁸ üzerlerine şiddetli yağmur sularından meydana gelen bir sel gönderdi. Böylece darmadağın ve zelil bir halde etrafa dağıldılar.

Bu ayette kendileriyle istihza yapılan kişiler inkârcılardan oluşmaktadır. Nitekim başka ayetlerde Sebe' halkının güneşe taptıkları ve bu kavmin inkâr eden bir topluluk olduğu zikredilmektedir.²⁵⁹ Bu grup, kendilerine verilen nimetlere karşı nankörlük yaparak Allah'ın kendilerinin üzerinde bir lütfunun bulunmadığını ifade etmeleri ve peygamberlerden yüz çevirerek onları yalanlamaları nedeniyle musibetlere maruz kalmış ve bu durum ironi üslubu kullanılarak ifade edilmiştir.²⁶⁰ Şöyle ki: daha önceki ayette bu kabile'ye ibret almaları için verilen göz alıcı muazzam iki bahçeden “جَنَّاتٍ”(Cennet gibi iki yer, ağaçlı iki bahçe) şeklinde bahsedilmiştir.²⁶¹ Bu ayette ise sel suları ile yok edilen bu bahçelerin yerine bedel olarak verilen ve sedir ağacı ile acı ılgından müteşekkil iki yer de önceki ayette olduğu gibi “جَنَّاتٍ” olarak isimlendirilmiş ve bu suretle kendileriyle istihzâda bulunulmuştur.

“وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ إِنَّا أَتَيْنَاهُمْ خَلْقَهُمْ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ”

“Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Onların yaratılışına şahit mi oldular? Onların (yalan) şahitlikleri yazılacak ve sorgulanacaklardır.”²⁶²

Allah'ı (c.c.) bırakıp putlara tapan kimseler hakkında inen bu ayet, Allah'ın (c.c.) kâfirlerle istihzâda bulunmasının bir örneğini teşkil etmektedir. Bu ayette ironiye konu olan durum diğer bir ifadeyle ironinin kendisi üzerine bina edildiği gerekçe veya nitelik²⁶³ için iki farklı unsurdan söz edilebilir. Bunlardan birincisi, meleklerle ilgili yanlış tasavvurlar, ikincisi ise Allah'a (c.c.) çocuk nispet etme konusudur.

²⁵⁷ NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. III, ss. 58, 59; ZEMAŞSERÎ, *Keşşâf*, c. II, 3, s. 187; ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'an-ı Kerim Mealî*, ss. 473,474.

²⁵⁸ “Nimetlere karşı nankörlük etmeleri sebebiyle onları işte böyle cezalandırdık. Biz bu şekilde ancak nankörleri cezalandırırız. Sebe’, 34/17

²⁵⁹ Hüdhüd isimli kuş, Süleyman’a (a.s.) Sebe’ melikesi Belkıs’tan bahsederken, “Onun ve kavminin, Allah'ı bırakıp güneşe taptıklarını gördüm.” ifadesini kullanmış, başka bir ayette de Belkıs ile ilgili “Daha önce Allah'tan başka taptığı şeyler ona engel olmuştu. Çünkü o inkâr eden bir kavimden idi” ifadesi yer almaktadır. Neml, 22-24, 43

²⁶⁰ ZEMAŞSERÎ, *Keşşâf*, c. III, s. 187; NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. III, ss. 58, 59;

²⁶¹ Sebe’, 34/15.

²⁶² Zuhurf, 43/19.

²⁶³ Bkz. yuk.: İroni maddesi, s 29.

Bu ayet, bilgi sahibi olmaları mümkün olmayan ve şahit olmadıkları bir durum olan meleklerin cinsiyeti konusunda uydurma iddialar ortaya atan inkârcıları konu edinmektedir.

Âyette inkârcıların, meleklerin dışı oldukları şeklindeki inançları kınanmakta, ironik bir üslupla “*Onların yaratılışına şahit mi oldular?*” denilerek herhangi bir bilgiye dayanmaksızın ileri sürdükleri bu iddianın asılsız olduğu vurgulanarak onların cehaletinin boyutu göz önüne serilmektedir. Ayrıca ayetin devamında, meleklerin cinsiyeti ile ilgili şahit olmadıkları halde şahitlermiş gibi konuşmalarından dolayı sorguya çekilecekleri konusunda kendilerine gözdağı verilmektedir.²⁶⁴ Zira meleklerin dışı olduğunu bilmeleri için onların yaratılışına tanık olmaları gerekir ki bu da mümkün değildir.

Ayrıca, Kur’ân-ı Kerim’de birçok ayette inkâr edenlerin, meleklerin Allah’ın kızları olduğu inancı içerisinde oldukları ifade edilmiştir.²⁶⁵ Nitekim ahirete iman etmeyenlerin, melekleri dışı isimleriyle adlandırmalarından da bu durum anlaşılmaktadır.²⁶⁶

“وَأَصْلَٰ فِرْعَوْنُ قَوْمُهُ وَمَا هَدَىٰ”

“*Firavun, halkını saptırdı, onlara doğru yolu göstermedi.*”²⁶⁷

Mısır’da saltanat sürmüş ve ilahlık iddiasında bulunarak haddini son derece aşmış bir zorba olan Firavun hakkında inen bu ayet, Allah’ın (c.c.) kâfirlerle istihzâda bulunmasının bir örneğini teşkil etmektedir.

Allah (c.c.) Hz. Mûsâ’yı (a.s.) mucizelerle²⁶⁸ ve açık delillerle Firavun ve kavmine, onları sınamak için göndermiş,²⁶⁹ ancak bu kavim kendilerine bahşedilen nimetlere karşı nankörlük yaparak Allah’ı inkar etmiş ve her biri birbirinden büyük²⁷⁰ mucizeler

²⁶⁴ NESEFÎ, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil*, c. III, s. 268.

²⁶⁵ “*Melekler Allah’ın kızlarıdır demek suretiyle kullarından bir kısmını O’nun parçası saydılar*”. Bkz: Zuhruf, 43/15; “*Onlar, kızları Allah’a nispet ediyorlar -ki O, bundan uzaktır- kendilerine ise, canlarının istediğini*” Bkz: Nahl, 16/57; “*Erkek size de, dışı O’na mı?*” Bkz: Necm, 53/21.

²⁶⁶ Necm, 53/27.

²⁶⁷ Tâhâ, 20/79.

²⁶⁸ Hz. Mûsâ’ya dokuz mucize verildiği ve bunların: elini göğsünden çıkardığında bembeyaz kesilmesi, yere attığında yılan şekline giren asa, taştan suların fışkırması, kurbağa, ekin biti, çekirge, kan, Tûr dağının korkutması ve denizin yarılması olduğu ayet-i kerimelerden ve rivayetlerden anlaşılmaktadır. Bkz: ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur’ân-ı Kerim Meali*, s. 313; İSRÂ, 17/101, Tâ-Hâ, 20/42, Hûd 11/96; A’râf 7/105,

²⁶⁹ Mü’min, 40/23; Şu’arâ, 26/10, 11, 15; Mü’minûn, 23/45; A’râf 7/103, 104; Zuhruf 43/46; İsrâ, 17/102; Tâ-Hâ, 20/42, 43, 47; Hûd 11/96, 97; Duhân, 44/17.

²⁷⁰ “*Onlara gösterdiğimiz her bir mucize önceki benzerinden daha büyüktü*”. Zuhruf, 43/47.

kendilerine getirilince inanmak yerine büyüklük taslayarak mucizeleri inkâr etmiştir.²⁷¹ Firavun, Hz. Mûsâ'yı yalancılık²⁷² ve sihirbazlıkla²⁷³ itham etmiş, kavmi de onunla birlikte hareket ederek²⁷⁴ alay içeren ifadeler kullanmak ve gülmek suretiyle Hz. Mûsâ ile alay etmişlerdir.²⁷⁵ Firavun bununla da yetinmeyerek Hz. Mûsâ'ya iman edenlerin erkek çocuklarının öldürülmeleri ve kadınlarının sağ bırakılmaları talimatını vererek²⁷⁶ tam bir bozgunculuk örneği sergilemiştir. Bunun üzerine Hz. Mûsâ (a.s.), Allah'ın (c.c.) emri doğrultusunda Firavun'dan, türlü zorluklara maruz bıraktığı İsrailoğullarını²⁷⁷ kendisiyle göndermesini talep etmiştir.²⁷⁸ Firavun ise buna karşılık olarak kendisinden başkasına tapması halinde kendisini zindana atacağını söylemiş,²⁷⁹ ancak Hz. Mûsâ'nın, Allah'ın (c.c.) elçisi olduğu konusunda diretmesi sonucunda da kendisinden delil getirmesini istemiştir.²⁸⁰ Bunun üzerine Hz. Mûsâ, Firavun ve kavminin önde gelenlerine, rabbi tarafından kendisine verilen iki delili gösterir. Önce elinde bulunan asasını yere atar ve asa kocaman bir ejderhaya dönüşür.²⁸¹ Daha sonra elini koynundan çıkarır ve alaca hastalığı vb. bir rahatsızlık nedeniyle olmaksızın eli bembeyaz olarak çıkar.²⁸² Bunları gören Firavun, kavminin ileri gelenlerine Hz. Mûsâ'nın sihir yaptığını ve yaptığı sihirle onları

²⁷¹ A'râf, 7/103; Mü'minûn, 23/46-48; Tâ-Hâ, 20/56; Hâkka, 69/9, 10; Müzzemmil, 73/16.

²⁷² Mûsâ (a.s.) Firavun'a giderek Allah'ın (c.c.) tek mabud olduğu hakikatini tebliğ etmiş, ancak Firavun ve kavminin önde gelenleri onu yalanlayarak Firavun'un ilah olduğu şeklindeki düşüncelerinde ısrar etmişlerdir. Bkz: ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'ân-ı Kerim Meali*, s. 250; Hûd 11/97; Tâ-Hâ, 20/56; Enfâl, 8/54.

²⁷³ Mü'min, 40/24; Sâd, 38/13.

²⁷⁴ Firavun, kavmini, onun görüşüne uymaları konusunda uyarmış, onlar da onu dinlemiş ve Allah'a (c.c.) iman etmek yerine, Firavun'un azgın emirlerine uymuşlardı. Bkz: ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'ân-ı Kerim Meali*, s. 250; Ayrıca birçok ayette Firavun'un kavminin, kendisine bağlılıkları zikredilmiştir. Örneğin: "Firavun, kavmini ezdi. Onlar da kendisine itaat ettiler. Çünkü onlar yoldan çıkmış bir toplumdur." Zuhuruf, 43/54. "(onlar) kendilerini büyük görüp böbürlenlen bir topluluk oldular. Bu yüzden, 'Kavimleri bize kul köle iken, bizim gibi iki insana mı nanacacağız' dediler. Böylece ikisini de yalanladılar, bu yüzden de helâk edilenlerden oldular.) Mü'minûn, 23/46-48.

²⁷⁵ "Mûsâ mucizelerimizi kendilerine getirince, bir de bakmışsın, o mucizelere güliyorlar!" Zuhuruf, 43/47. "Yoksa ben, şu zavallı, nerede ise maksadını anlatamayacak durumda olan bu adamdan daha hayırlı değil miyim?" Zuhuruf, 43/52;

²⁷⁶ Mü'min, 40/25; A'râf, 7/141; Bakara, 2/49; İbrâhim, 14/6; Kasas, 28/4.

²⁷⁷ Firavun, İsrailoğullarını yurtlarından uzaklaştırmış, onları esaret altında tutarak en ağır işlerde çalıştırıyor ve köle olarak kullanıyordu. Bkz: ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'ân-ı Kerim Meali*, s. 178.

²⁷⁸ A'râf, 7/105; Şu'arâ, 26/17; Duhân, 44/18; Tâ-Hâ, 20/47. Daha önce kan, kurbağa, ürün güvesi çekirge ve tufan gibi çeşitli musibetlerle sınanmışlar, ancak hiçbirinden ders almadıkları gibi her seferinde Hz. Mûsâ'ya azabı üzerlerinden kaldırması durumunda kendisine inanacaklarını ve İsrailoğullarını kendisiyle birlikte göndereceklerini söylediler. Ancak azap üzerlerinden kalkınca yeminlerini bozarlardı. Bkz: A'râf, 7/133-135.

²⁷⁹ Şu'arâ, 26/29.

²⁸⁰ A'râf, 7/106; Şu'arâ, 26/31; Başka bir ayette de kavmine hitaben "(Eğer doğru söylüyorsa) ona altın bilezikler atılmalı, yahut onunla beraber bulunmak üzere melekler gelmeli değil miydi?" ifadesini kullandığı görülmektedir. Zuhuruf, 43/53.

²⁸¹ Asa mucizesi ile ilgili ayrıca bkz: A'râf, 7/107; Şu'arâ, 26/32; Kasas, 28/31; Tâ-Hâ, 20/17-20; Hûd 11/97.

²⁸² Elinin bembeyaz olması mucizesi ile ilgili bkz: A'râf, 7/108; Şu'arâ, 26/33; Kasas, 28/32; Tâ-Hâ, 20/22, 23.

yurtlarından çıkarmak istediğini söyler²⁸³ ve işinde iyi olan bütün sihirbazları toplar.²⁸⁴ Sihirbazlar bir araya toplanınca Hz. Mûsâ'ya önce kendisinin atmasını teklif ederler, ancak Hz. Mûsâ, önceliği onlara verir.²⁸⁵ Bunun üzerine sihirbazlar, Firavun'un gücüyle üstün geleceklerini söyleyerek değneklerini ve iplerini atarak²⁸⁶ Hz. Mûsâ ile orada bulunan insanları büyüleyecek büyük bir sihir yaparak etrafa korku salarlar.²⁸⁷ Hz. Mûsâ ise Allah'ın (c.c.) emriyle asasını atınca, asa, sihirbazların attıkları şeyleri yakalayıp yutar.²⁸⁸ Böylelikle hak yerini bulmuş olur ve sihirbazların yaptıkları sihirlere rağmen Firavun yenilgiye uğrayarak kavmi karşısında küçük duruma düşer.²⁸⁹ Bunu gören sihirbazlar hemen secdeye kapanarak Mûsâ'nın rabbine iman ettiklerini söylerler.²⁹⁰ Kendisinden izin almadan Musa'ya iman ettiklerini gören Firavun ise, sihirbazları tehdit ederek ellerini ve ayaklarını çaprazlama keseceğini ve ibret olsun diye onları hurma dallarına asacağını söyler,²⁹¹ ancak sihirbazlar geri adım atmamaya kendisinden korkmadıklarını ve apaçık deliller bulunmasına rağmen onu Allah'a (c.c.) tercih etmeyeceklerini, Allah'ın, onların günahlarını ve kendilerine zorla yaptırmış olduğu sihirleri bağışlayacağına inandıklarını söylerler.²⁹² Bunun üzerine Firavun, alayı bir üslupla Mûsâ'ya inanmadığını söyleyerek başveziri Hâmân'dan kendisi için yüksek bir kule yapmasını ve Mûsâ'nın ilâhı varsa o kuleden semaya bakarak onu göreceğini söyler.²⁹³ Firavun'un iman etmeye yanaşmaması üzerine Allah (c.c.) onu ve kavmini helak etmek için Hz. Mûsâ'ya, israiloğullarını geceleyin yola çıkarmasını, onları deniz tarafına götürmesini ve denizden bir yol açarak²⁹⁴ Firavun'un ordusunun boğulması için yolu açık bırakmasını²⁹⁵ vahyeder. Hz. Mûsâ, 70.000

²⁸³ Şu'arâ, 26/34, 35. Ayrıca başka ayetlerde de, Hz. Mûsâ'nın bu mucizeleri göstermesi üzerine Firavun'un kavminin önde gelenlerinin, Hz. Mûsâ'nın usta bir sihirbaz olduğunu ve kendilerini yerlerinden çıkarmak istediğini söyledikleri, Firavun'un onların bu konu hakkındaki görüşlerini sorması üzerine de Hz. Mûsâ'yı ve kardeşi Hz. Harun'u bırakmamasını ve bu arada usta sihirbazları toplamasını istedikleri yer almaktadır. Bkz: A'râf, 7/109-112; Kasas, 28/36.

²⁸⁴ Tâ-Hâ, 20/60; Şu'arâ, 26/38; A'râf, 7/113.

²⁸⁵ Tâ-Hâ, 20/65, 66; A'râf, 7/115, 116; Şu'arâ, 26/43.

²⁸⁶ Şu'arâ, 26/44.

²⁸⁷ A'râf, 7/116; Tâ-Hâ, 20/66, 67.

²⁸⁸ Şu'arâ, 26/45; A'râf, 7/117; Tâ-Hâ, 20/68-70.

²⁸⁹ A'râf, 7/118, 119.

²⁹⁰ A'râf, 7/120-122; Tâ-Hâ, 20/70; Şu'arâ, 26/46-48.

²⁹¹ Şu'arâ, 26/49; Tâ-Hâ, 20/71; A'râf, 7/123, 124.

²⁹² Tâ-Hâ, 20/72, 73; Şu'arâ, 26/50-51; A'râf, 7/125, 126.

²⁹³ Kasas, 28/38.

²⁹⁴ NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. II, s. 376; Duhân, 44/23; Şu'arâ, 26/52; Tâ-Hâ, 20/77.

²⁹⁵ Duhân, 44/24. Hz. Mûsâ'nın, asasını denize vurmasıyla birlikte deniz yanılmış ve geçebilecekleri bir yol açılmıştı. Ayette, Hz. Mûsâ'ya, karşı kıyıya geçtiğinde bu yolu açık bırakması emredilmektedir. Zira onların peşinden gelen Firavun ve askerleri bu yolda ilerlerken denizin kapanmasıyla helak olacaklardır. Bkz: ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'ân-ı Kerim Meali*, s. 549.

kişi ile birlikte yola çıkınca Firavun da 600.000 kişilik bir ordu ile onların peşine düşer.²⁹⁶ İki topluluk karşılaştığında Hz. Mûsâ ile birlikte olan kişiler yakalanma korkusu yaşayınca Hz. Mûsâ, rabbinin kendisiyle olduğunu ve ona yol göstereceğini söyleyerek yanında bulunanları teskin eder²⁹⁷ ve kendisine vahyedildiği gibi asası ile denize vurunca deniz hemen yarılr ve Hz. Mûsâ ile yanında bulunanların hepsi denizin ortasından açılan yoldan karşıya geçerek ölümden kurtulurlar.²⁹⁸ Allah'ın (c.c.), ayetlerini ve peygamberlerini yalanlayan²⁹⁹ ve Hz. Mûsâ ile birlikte hareket edenleri öldürüp köklerini kazımak için peşlerinden giden Firavun ve askerleri de açılmış olan yoldan ilerlemeye çalışırken Hz. Musa ve ona tabi olanların gözleri önünde deniz onları kuşatıp yutar ve ibret olsun diye suda boğulurlar.³⁰⁰

Kur'ân-ı Kerim'de birçok ayette Firavun'a tabi olanların dünyadaki akıbetleri ve ahirette maruz kalacakları sürekli azap anlatılmıştır. Bu bağlamda onların ahiretteki durumları tasvir edilirken; Firavun'un, kıyametin koptuğu günde ahalisinin önüne geçerek onları ateşe doğru götüreceği, gün boyu aralıksız bir şekilde azap görecekları ve kıyamet gününde de en şiddetli azaba maruz kalacakları, azap gördükleri esnada zayıf olanların, dünyaya iken kendilerine tabi oldukları ileri gelenlerinden azaplarının bir kısmını kaldırmalarını istedikleri, ancak bu isteklerine hiçbir karşılık alamayınca cehennem bekçilerinden bir gün dahi olsa azaplarının hafifletilmesi için Allah'a (c.c.) yalvarmalarını istedikleri, ancak bekçilerin, peygamberlerinin onlara apaçık mucizeler getirdiğini ve kendilerinin inkâr ettiğini hatırlatarak artık yapacakları duanın bir anlam ifade etmeyeceğini söyledikleri anlatılmaktadır.³⁰¹

Sonuç itibariyle; Firavun ve kavmi Allah (c.c.) tarafından gönderilen peygamberden yüz çevirerek yalanlamış ve onu öldürmek istemişlerdir. Ancak Hz. Mûsâ Allah'ın inayetiyle Musevîleri Mısır'dan çıkarmış ve Firavun'un zulmünden onları kurtarmıştır. Firavun ise kendisinin ilahlığını kabul eden kavmini birtakım yanlış yollara sürüklemiş, onları bu dünyada türlü türlü sıkıntılarla karşı karşıya bırakmış ve Hz. Mûsâ ya

²⁹⁶ NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. II, s. 376; Şu'arâ, 26/60; Tâ-Hâ, 20/78.

²⁹⁷ Şu'arâ, 26/61, 62.

²⁹⁸ Şu'arâ, 26/63, 65; Bakara 2/50.

²⁹⁹ *Böylece ikisini de yalanladılar, bu yüzden de helâk edilenlerden oldular.*) Mü'minûn, 23/48.

³⁰⁰ İsrâ, 17/103; Tâ-Hâ, 20/78; Zuhruf, 43/55,56; Kasas, 28/40; Enfâl, 8/54; Şu'arâ, 26/66, 67; A'râf, 7/136; Bakara 2/50.

³⁰¹ Hûd, 11/98; Mü'min, 40/46-50.

karşı gelmelerini sağlayarak feci bir şekilde can vermelerine ve ahirette de sürekli olarak elem verici, çetin bir azap içerisinde olmalarına sebep olmuştur.³⁰²

Ayette, kendisine tabi olanları doğru yola götürdüğünü iddia eden Firavun'un, tam aksine kavmini doğru yoldan saptırması konu edinmiş ve bu durum ironik bir üslupla ifade edilerek hususen azgın inkârcılar grubunun önde gelen isimlerinden biri olan Firavun ile alay edilmiştir. Şöyle ki: Firavun, bozgunculuk çıkaracağı ve dinlerini değiştireceği gerekçesiyle Hz. Mûsâ'yı da öldürmek istediğinde, Firavun ailesinden iman ettiğini gizleyen bir mü'min'in, Hz. Mûsâ'nın Allah'tan (c.c.) birçok mucize getirdiğini söyleyerek Firavun'un onu öldürmesi düşüncesine itiraz etmesi üzerine Firavun, ahalisine “*Ben sizi ancak doğru yola götürüyorum*”.³⁰³ ifadesini kullanmış, buna karşılık olarak örnek verdiğimiz ayette geçen ve içerisinde nefy edatı bulunan “وَمَا هَدَىٰ”, “*Onlara doğru yolu göstermedi*” cümlesi ile de Firavun yalancı çıkarılarak³⁰⁴ kendisiyle istihzâda bulunulmuştur.³⁰⁵ Bu ayette ironiye konu olan durum diğer bir ifadeyle ironinin kendisi üzerine bina edildiği gerekçe veya nitelik Firavun'un cehaleti ve acizliği olabileceği gibi ilahlık iddia etmesi de olabilir. Nitekim Firavun, ilahlık iddiasında bulunup kavmini doğru yola götüreceğini söylemiş, ancak ona tabi olanların dünya hayatında birçok musibete uğramaları ve en sonunda da Firavun'un peşinden giderek boğulmaları, ayrıca ahirette de sürekli azaba maruz kalacak olmaları Firavun'un, kavmini dalalet ve sefahate sürüklemekten başka bir şey yapmadığını çok açık bir şekilde göstermektedir.

وَمَا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُونَ

“Mü'minleri gördükleri vakit, ‘Hiç şüphe yok, şunlar sapık Kimselerdir.’ diyorlardı. Hâlbuki onlar, mü'minlerin başına bekçi olarak gönderilmemişlerdi.”³⁰⁶

Bir şeyi ölçüp veya tartıp verdikleri zaman hile yapan,³⁰⁷ kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğu zaman öncekilerin masalları diyen,³⁰⁸ dünyada müminlere gülen,³⁰⁹

³⁰² Müzzemmil, 73/16; Mü'min, 40/45.

³⁰³ Mü'min, 40/29.

³⁰⁴ NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. II, s. 376.

³⁰⁵ ZEMAŞERÎ, *Keşşâf*, c.III, s. 76; ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî*, c. IX, s. 348; RÂZÎ, Fahrüddîn, v. h. 604, *Tefsîru'l-Kebîr lil'İmam Fahri'r-Râzî*, Dâru İhyâ-i't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 2001, 4. Baskı. c. VIII, s. 81; İBN ÂŞÛR, Muhammed Tahir, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr, Müessesetü't-tarih*, Beyrut, t.y. 1.Baskı, c. XVI, s. 157.

³⁰⁶ Mutaaffin,83/32-33.

³⁰⁷ Mutaaffin,83/1, 83/3.

iman edenler yanlarından geçerken birbirlerine bakıp kaş göz işareti yaparak onlarla dalga geçen,³¹⁰ sonra da iyi bir şey yapmışlar gibi evlerine dönerken gülüşe gülüşe zevk ve neşe içerisinde dönen³¹¹ günahkârlar, müminleri her gördüklerinde onların şahsında bütün inananları kastederek “*Hiç şüphe yok, şunlar sapık kimselerdir*”³¹² diyorlardı.

Ayette bu kişilerin Allah (c.c.) tarafından müminlerden sorumlu ve onların işlerini gözetici kimseler olarak görevlendirilmedikleri ifade edilmiştir. Kâfirlerin cüret ettikleri bu tür saygısız eylemlerinden dolayı kendileri ile istihzâ edilmiş, müminlerden sorumlu olma görevinin de peygamberlere ait olduğu ifade edilmiştir.³¹³

“فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلِكِ دَعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ

“*Gemiye bindikleri zaman (fırtınaya yakalanınca kurtulmak için) dini Allah’a has kılarak o’na dua ederler. Onları kurtarıp karaya çıkardığı zaman ise bir de bakarsın ki, Allah’a ortak koşuyorlar.*”³¹⁴

Allah (c.c.) ayette fırtınaya tutulmuş ve helak olmak üzere olan kimselerden bahsetmektedir. Bunlar Allah’a şirk koşan kimseler olmalarına rağmen bu sıkıntılı durumdan ancak Allah’ın kendilerini kurtarabileceğini bildiklerinden dolayı dinlerini veya itaatlerini Allah’a has kılmış, ondan başkasını zikretmeyen ve ondan başkasına dua etmeyen müminler gibi Allah’a yalvaran kimselerdir. Ayetteki “الدِّينَ” ifadesinden dinin kendisi anlaşılabilirliği gibi dinde itaat anlamı da anlaşılabilir. Her iki durumda da ironi söz konusu olmaktadır. Eğer din kast ediliyorsa bu kimseler için din söz konusu olmadığı halde Allah (c.c.) ayette dini bunlar için varsaydığını ifade ederek ironi yapmıştır. Eğer itaat manası anlaşılırsa bu kişilerin itaati boğulmaktan kurtulmalarından sonra devam etmediği için kendileriyle ironi yapılmıştır.³¹⁵

Zikredilen ironi türünde kendisiyle istihzâ yapılan kişiler Müslümanlar olduğunda ironi maddesi: Emir ve nehy’lere riayet etmeme, mal biriktirme, cimrilik, cahiliye adetleri konularında gelmektedir.

³⁰⁸ Mutaaffin,83/13.

³⁰⁹ Mutaaffin,83/29.

³¹⁰ Mutaaffin,83/30.

³¹¹ Mutaaffin,83/31.

³¹² Mutaaffin,83/32.

³¹³ ÂLÛSÎ, *Rûh’ul Meânî*, c. XVI, ss. 136, 137.

³¹⁴ Ankebût, 29/65.

³¹⁵ ÂLÛSÎ, *Rûh’ul Meânî*, c. XII, s. 20.

Müslümanlar toplumun önderleri konumunda oldukları için gerek ahlaki açıdan ve gerekse de Allah'ın emirlerine uyma noktasında son derece ileri seviyede olmaları gerekir. Kur'ân-ı Kerim'in amacı tüm toplumu ıslah etmek olduğundan İslam dinine zarar verebilecek, İslam'ın özünü zedeleyecek kibirlenmek, haddi aşmak mal hırsı gibi davranışlarla ilgili olarak ironi üslubunu kullanılmıştır.

Bu konuda da şu ayetler örnek olarak verilebilir.

*“Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele”.*³¹⁶

*“Peygamber, arkanızdan sizi çağırırken siz durmadan dağa yukarı kaçıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. Bundan dolayı Allah, size keder üstüne keder verdi.”*³¹⁷

2. İroni Üslubunun Peygamberler tarafından kullanılması

İroni üslubunu kullanan kişi peygamberlerden biri olduğunda genel olarak kendisiyle istihzâ yapılan kişiler o peygamberin kavmi ve ona tabi olanlardan oluşur ve ironi maddesi bu tür bir kullanımda Allah'ın (c.c.) dışındaki bir varlığa ibadet etmekle ilgili olur.

Hız İbrahim'in (a.s.), putlara tapmalarından dolayı kavmi ile istihzâ etmesi bir Peygamberin kavmine karşı kullandığı ironiye örnek olarak verilebilir.

قَالُوا أَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِالْهَيْتَانِ يَا إِبْرَاهِيمُ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ

*“(İbrahim gelince) ‘Sen mi yaptın bunu ilâhlarımıza ey İbrahim’ dediler. Dedi ki: Hayır! Bunu şu büyükleri yapmıştır. Konuşabiliyorlarsa, onlara sorun bakalım!”*³¹⁸

Hız. İbrahim kavminin inancının batıl olduğunu ortaya koymak için kimsenin olmadığı bir zamanda büyük put hariç diğer putları baltayla kırarak baltayı, kırmadığı büyük putun omzuna asmıştı.³¹⁹ Bayram şenliğine giden halk dönüşte putların kırılmış olduğunu görünce *“Sen mi yaptın bunu ilâhlarımıza ey İbrahim”*³²⁰ diye sormaları üzerine Hız. İbrahim kavmini alaya alarak ayette geçen cevabı vermiştir.³²¹

³¹⁶ Tevbe, 9/34.

³¹⁷ Âl-i İmrân, 3/153.

³¹⁸ Enbiya, 21/62-63

³¹⁹ RÂZÎ, *Tefsîru'l-Kebîr*, c. VIII, ss. 155-156.

³²⁰ Enbiyâ, 21/62.

³²¹ ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'ân-ı Kerim Meali*, s. 357.

Râzî, söz konusu ayetin tefsirini yaparken, kavim geri döndüğünde putlarının kırılmış olduğunu gördüklerini, Hz. İbrahim'in kıldığının söylenmesi üzerine ona eziyet etmek için itiraf ettirmeye çalıştıklarını, ancak Hz. İbrahim'den beklemedikleri ve şaşakaldıkları cevabı aldıklarında da ondan kurtulmanın çaresine bakmaya başladıklarını³²² söylemiştir.

Hz. İbrahim'in “بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا”, “Hayır! Bunu şu büyükleri yapmıştır.” ifadesini kullanmasındaki amaç putları kırma işini büyük putun üstüne yıkmak değil, bilakis en büyük putlarının dahi acizliğini ortaya koymaktır.³²³ Hz. İbrahim putları kendisinin kıldığını inkâr edip bu fiili büyük putun yaptığını ileri sürerek muhataplarının akıllarında bu putların ilahlığı ile ilgili şüphe uyandırarak onları kendileri ile bir muhakemeye sürüklemiş ve putların ilah olamayacağına dair onları düşünmeye sevk etmek istemiştir. Büyük putun bu eylemi gerçekleştiremeyeceğini bildikleri için de onlara büyük putun ilah olamayacağını dolaylı olarak kabul ettirmek istemiştir. Eğer bunlar gerçekten ilah olsalardı büyük putun etrafındaki putları koruması gerektiği gibi diğer putlarında kendilerine dokunan zararı def etme gücüne sahip olmaları gerekcekti. Netice olarak Hz. İbrahim gerek sağlam duran büyük puta, gerekse de kırılan putlara isnat edilen ilahlık davasını çürütmüştür.

Ayrıca ayet-i Kerime’de putların büyüğünün diğer putları kırmış olmasının ihtimal dairesinde görülmesi, birden çok ilahın olamayacağına dair bir delil içermektedir. Çünkü Hz. İbrahim büyük putun diğer putların kendisine ilahlıkta ortak olmalarından dolayı kızdığını ve bu yüzden onları kıldığını zihinlerine getirmiştir. Bu da vahdaniyet delilini ortaya koymaktadır.

Sonuç itibariyle Hz. İbrahim “بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا”, “Hayır! Bunu şu büyükleri yapmıştır.” ifadesini kullanmak suretiyle fiili, öznesinin dışında başka bir şeye isnat ederek kavmi ile istihzâ etmiştir. Ayrıca İbn Âşûr ve Zerkeşî söz konusu ayette zikredilen ironi türünden farklı olarak emir kipi sigası kullanılması suretiyle yapılan ironi türü de bulunduğunu söylemişlerdir. Onlara göre Hz. İbrahim (a.s.) putların cevap vermekten aciz olduklarını bilmesine rağmen emir kipi sigasını kullanarak “فَسْأَلُوهُمْ”, “Putlara sorun.” demek suretiyle putperestlerle alay etmiş, böylelikle konuşamayan ve kendisinden bir

³²² RÂZÎ, *Tefsîru'l-Kebîr*, c. VIII, ss. 155-156.

³²³ EZ ZERKEŞÎ, *el-Burhan*, c. II, s. 311.

sıkıntıyı dahi izale edemeyen bir varlığın ilah olamayacağını tariz yoluyla ifade etmiştir.³²⁴ Hz. İbrahim (a.s.) bu cevabı verirken putları kırma eylemini büyük puta isnat etmeyi gerçek anlamda kast etmemiş olup tariz yoluyla ironi yapmıştır.

Ayetteki üslup arapların günlük konuşmalarında da kendini göstermiştir. *Bahru'l-Medîd* ve *Mefâtihu'l-Ğayb* adlı tefsirlerde söz konusu ayetteki durum şu örneğe benzetilmektedir: Meşhur bir hattat güzel bir yazı kaleme alır. Yazıyı gören başka biri kendisine “Bunu sen mi yazdın?” diye sorunca hattat da ümmi olduğu herkesçe bilinen yanındaki zatı işaret ederek “Bu yazmıştır.” diye cevap vermiştir. Aslında hattat verdiği cevap ile bu yazının kendisine ait olduğunu belîğ bir tarzda ifade etmiştir.³²⁵

Aynı şekilde Hz. Nuh’un (a.s.), kavminin cehaletinden dolayı onlarla istihzâ etmesi de bu kısımda değerlendirilebilir. “(Nûh) gemiyi yapıyordu. Kavminden ileri gelenler her ne zaman yanına uğrasalar, onunla alay ediyorlardı. Dedi ki: “Bizimle alay ediyorsanız, sizin bizimle alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz.”³²⁶ Hz. Nuh (a.s.) kendisini cehaletle itham eden kavmine, azabın üzerlerine vuku bulacağı vakit cehaletlerini yüzlerine vuracağı bildirilmiştir.³²⁷

3. İroni Üslubunun İnkârcılar ve Müşrikler tarafından kullanılması

İroni üslubunu inkarcılar ve müşrikler kullandığında genelde kendisiyle istihzâ yapılan kişiler, peygamberler veya müminler olur. Bu tür bir ironi kullanımında ironi maddesi: Kendilerine gönderilen Peygamberin peygamberliği, Kur’ân’ın Hz. Peygambere indirilmesi ve diriliş ile ilgili olur.

Bu konuda şu ayet örnek olarak gösterilebilir.

قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصْلَافُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ

³²⁴ İBN ÂŞÛR, *Tefsîru't-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, c. XVII, ss. 73, 74; EZ ZERKEŞÎ, *el-Burhan*, c. II, s. 311.

³²⁵ İBN ACİBE, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. el-Mehdi el-Hasanî, v. 1224/1809, *el-Bahru'l-Medîd fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Mecîd*, Thk.: Ömer Ahmed er-Ravi, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 2010, 3. Baskı, c. IV, s. 357; RÂZÎ, *Tefsîru'l-Kebîr*, c. VIII, s. 156.

³²⁶ Hûd, 11/38.

³²⁷ BEĞAVÎ, Hüseyin b. Mesud, v. h. 516, *Mealimu't-tenzil*, 2. Baskı, Thk. Mervan Sivar, Daru'l Marife, Beyrut, m. 1987, c. II, s. 383; ŞEVKÂNÎ, *Fethü'l-Kadîr*, c. II, s. 497.

“Dediler ki: Ey Şu’ayb! Babalarımızın taptığını, yahut mallarımız hakkında dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor. Oysa sen gerçekten yumuşak huylu ve aklı başında bir adamsın.”³²⁸

Kendilerine Allah’ın (c.c.) elçisi olarak gönderilen Hz. Şuayb’ın (a.s.) peygamberliğini inkar eden ve onu küçümseyen medyen halkının birtakım ifadelerini konu edinen bu ayet, inkarcıların, peygamberleriyle istihzâda bulunmasının bir örneğini teşkil etmektedir.

Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Şuayb’ın (a.s) Medyen³²⁹ bölgesine peygamber olarak gönderildiği³³⁰ ifade edilmekte ve gönderildiği kavim için Ashâbı Medyen (Medyen halkı)³³¹ tabiri kullanılmaktadır. Ayrıca Hz. Şuayb’ın gönderildiği kavim için Ashâbü’l Eyke (Eyke halkı)³³² ifadesi de kullanılmaktadır. Bir kısım müfessirler Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Şuayb’dan “Medyenliler’in kardeşi” diye söz edilmesinden³³³ ve Eyke halkı için böyle bir ifade bulunmadığından yol çıkarak Hz. Şuayb’ın iki ayrı kavime gönderildiğini ileri sürmektedirler.³³⁴ Ancak eyke kelimesi sık ağaçlar ve bol ağaçlı yer anlamına geldiğinden³³⁵ ve Medyen halkı da sık ağaçlı bir yerde ikamet ettiklerinden dolayı kendilerine “Eyke halkı” denildiği görüşü³³⁶ daha ağır basmaktadır. Nitekim her iki topluluğun Kur’ân’da anlatılan özelliklerinin benzerlik taşıması ve Hz. Şuayb’ın her

³²⁸ Hûd, 11/87.

³²⁹ Medyen, Mısır ile Filistin arasında ve Ürdün ile İsrail’in güneyinde bulunan dağlık bölgenin adıdır. Hz. Şuayb döneminde bu bölgede Arap kabileleri ikamet ediyordu. Bkz: ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur’ân-ı Kerim Mealî*, s. 176. Medyen kelimesinin Arapça kökenli bir kelime olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır. Hz. Şuayb ve kendilerine gönderildiği kavmin Arap olduğunu savunanlar Medyen’in ‘İkamet etmek’ anlamın gelen müdûn kökünden veya ‘Hükmetmek’ anlamına gelen ‘Din’ kelimesinden türediğini söyleyenler olduğu gibi Medân’ın Arap dilinde bir put adı olduğunu da ileri sürenler olmuştur. Bununla birlikte Medyen’in, Arapça bir kelime olmayıp ibrânice olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bkz: İBN MANZÛR, *Lisân’ul-Arab*, “Mdn” mad., c. XV, s. 223; HARMAN, Ömer Faruk, “Medyen”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara, 2003. c. XXVIII, s. 346.

³³⁰ Ankebût, 29/36; Hûd, 11/84; Â’râf, 7/85.

³³¹ Hûd, 11/95; Hac, 22/43; Tevbe, 9/70; Tâ Hâ, 20/40; Kasas. 28/45.

³³² Kâf, 50/14; Sâd 38/13; Şu’arâ, 26/176, 177; Hicr, 15 /78; Bkz: ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur’ân-ı Kerim Mealî*, s. 285.

³³³ Â’râf, 7/85. Hûd, 11/84; Ankebût, 29/36;

³³⁴ İBN KEŞİR, Ebu’l-Fidâ İmadü’d-Dîn İsmâil Ed-Dımeşkî, v. h. 774, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Thk. Mustafa Seyyid Muhammed, Muhammed Seyyid Reşad, Muhammed Fadl el- Acmavi, Ali Ahmed Abdalbaki, Hasan Abbas Kutub, Mektebetu Evladi’ş-Şeyh li’t-Turas, Kahire, 2000, 1. Baskı, c. III, s. 250.

³³⁵ İBN MANZÛR, *Lisân’ul-Arab*, “Eyk” mad., c. VIII, s. 403.

³³⁶ ÂLÛSÎ, *Rûh’ul Meânî*, c. XIV, s. 47; ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur’ân-ı Kerim Mealî*, s. 285.

ikisine de aynı minvalde tebliğlerde bulunması³³⁷ da aslında bir topluluğun farklı isimlerle³³⁸ adlandırıldığını göstermektedir.

Ayette kullandıkları birtakım ifadelerle yer verilen Medyen³³⁹ halkı, kendilerine elçi olarak gönderilen Hz. Şu'ayb (a.s.) ile alay ediyorlar ve Allah katından onlara getirdiği mesajları yalanlıyorlardı. Bunu yaparken de Hz. Şuayb'ın tebliğ ettiği ticaret ahlakı, adalet dürüstlük, tevhid inancı vs. ile ilgili hususları kabul etmemekle yetinmeyerek getirdiği ilkeleri değersiz kılıp etkisini minimize etme amacı güdüyorlardı. Çokça namaz kılmakla meşhur olan Hz. Şuayb (a.s.)³⁴⁰ ise böyle bir topluma ibadetler içerisinde çok önemli bir yere sahip olan ve insanoğlunu kötülüklerden, hayâsızlıktan alıkoyan,³⁴¹ alışagelmedikleri dinin direği olan namazı emretti. Medyen halkı ise, doğru bildikleri yoldan kendilerini alıkoyan her inancın batıl olduğuna, aklı başında bir kimsenin de kendilerinden böyle bir talepte bulunmayacağına inandıklarından³⁴² namaz ibadetine müspet anlamda bakmamışlardır. Sonuç itibariyle her toplumun içerisinde namazı inkâr eden ve namazı dillerine dolayan inançsız kimseler olduğu Hz. Şuayb'ın gönderildiği kavmin içerisinde de böyle kişiler ortaya çıkmıştır. Ancak bunlar namazı inkar etmekle kalmamış Hz. Şuayb'ın peygamberliğini alaya almak için onun getirdiği ve hoşlarına gitmeyen her şeyi kıldığı namazla ilişkilendirmişler ve namaz kılanlarla sürekli alay etmişlerdir.³⁴³

Hız. Şuayb'ın çokça namaz kıldığını görev kavminin, bu kadar namaz kılmasının neticesinde eline ne geçtiğini, namazın kendisine ne kazandırdığını sormaları üzerine, Hız. Şuayb, "Namaz iyiliği emreder ve kötülükten de sakındırır" şeklinde cevap vermiştir. Bunun üzerine kavmi alayvari bir üslupla. "*Babalarımızın taptığını, yahut mallarımız hakkında dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor.*" ifadesini kullanmışlardır. Yani babalarının taptıkları putlara tapmamaları ve mallarını satarken veya alırken tartıya riayet etmeleri konusundaki talimatı namazından mı aldığını kendisine

³³⁷ Medyen halkına yaptığı uyarılar için bkz: Hûd, 11/84-86; Â'râf, 7/85; Ankebût, 29/36. Eyke halkına yaptığı tebliğler için bkz: Şuara, 26/177-183.

³³⁸ ASHÂBÜ'L-EYKE: Hız. Şuayb'ın (a.s.) peygamber olarak gönderildiği kavim. Ashâb-ı Medyen ismiyle de anılır. Bkz: "ASHÂBÜ'L-EYKE" *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1988, c. , s.

³⁴⁰ NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. II, s. 78; İBNU'L CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Cemaluddin Abdurrahman b. Muhammed, *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, el- Mektebetü'l-İslâmî, Beyrût, 1984, c. s. 669.

³⁴¹ ANKEBÛT, 29/45.

³⁴² Zemahşerî, *Keşşâf*, c. III, ss. 225, 226; BEYDÂVÎ, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, c. III, s. 145.

³⁴³ YAZIR, Hamdi, *Hak Dîni Kur'an Dili*, c. 5, s. 35.

sormuşlardır.³⁴⁴ Medyen halkının, namaz ibadetini kabul etmedikleri ve namazın insan hayatındaki ehemmiyetinin farkına varmadıkları göz önünde bulundurulduğunda ayette geçen ifadeleri kullanırken, bu ibadetin Hz. Şuayb'a güzel şeyler emretmesini kastetmedikleri çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Medyen Halkı ayette geçen ifadeyi kullanmak suretiyle, namaz ibadetini, kendi açılarından adeta kötülüğü emreden bir şey konumunda lanse etmiş ve ironi üslubunu kullanarak Hz. Şuayb ve namaz ibadetiyle istihzâda bulunmuşlardır.³⁴⁵ Nitekim, bu kavmin, peygamberlerini namaz kılarken gördüklerinde kaş göz işaretleri yaparak birbirleriyle gülüşükleri³⁴⁶ şeklindeki rivayetler de, söz konusu ayetteki ifadeden maksadın namazla alay etmek olduğu görüşünü desteklemektedir.

Ayrıca ayette zikredilen hususları hakiki anlamda emreden namaz olmadığı, bilakis bunların Allah (c.c.) tarafından, kavmine tebliğ etmek üzere Hz. Şuayb'a vahyedildiğı bilinmesine rağmen, sanki sakındırma işlemini namaz emrediyormuş gibi bir ifade kullanılarak mecaz yoluna gidilmiştir.³⁴⁷ Ayrıca, Zemahşeri ve Beydâvî'nin tefsirlerinde, inkarcıların, sakındırma fillini namaz ibadetine nispet etmelerinde de bir ironi olduğu, onların istihzâ etmek amacıyla böyle bir mecaz yoluna gittikleri zikredilmiştir.³⁴⁸

Ayrıca, “صلوة” kavramı din, namaz ve kıraat anlamlarına geldiğinden, kavmi tarafından, bu ifadeyle Hz. Şuayb'ın namazının hedef alındığı söylenebileceğı gibi dini ve kıraatinin de hedef alındığı söylenebilir.³⁴⁹

Bu ayette ironiye konu olan durum (ironi maddesi) medyenlilerin, kendilerine gönderilen Peygamberin peygamberliğini inkâr etmeleridir.

Ayrıca “Dediler ki: “Ey kendisine Zikir (Kur'ân) indirilen kimse! Sen mutlaka delisin!”³⁵⁰ ve “İnkâr edenler ise ayetlerimizi ve kendilerine yapılan uyarıları alaya alırlar”.³⁵¹ ayetlerinde de aynı tür ironi bulunmaktadır.³⁵²

³⁴⁴ NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. II, s. 78.

³⁴⁵ İBNU'L CEVZÎ, *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, c. IV, s. 151.

³⁴⁶ İnkarcılar, Allah'ın (c.c.) huzurunda kıyama durmanın ve secdeye kapanmanın hazzına varamadıklarından dolayı bu ibadeti faydasız bir iş, boş bir çaba olarak görmekte, bu nedenle de öteden beri namaz kılanlarla eğlenerek onları alaya almaktadırlar. Bkz; YAZIR, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, c. 5, s. 35.

³⁴⁷ İBN ÂŞÛR, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr*, c. XI, s. 313; NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. II, s. 78.

³⁴⁸ Zemahşerî, *Keşşâf*, c. s. 494; BEYDÂVÎ, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil*, c. 3, s. 145.

³⁴⁹ İBNU'L CEVZÎ, *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, c. IV, s. 155.

³⁵⁰ Hicr, 15/6.

³⁵¹ Kehf, 18/56.

³⁵² ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf*, c. I, s. 166. Bkz. a: Ayetle ilgili izafet ile tahsis bölümüne bakılabilir s. 46,47.

B. Kur'ân-ı Kerim'de İroninin Üslubunun Uygulama Biçimleri

İroni üslubu Kur'ân-ı Kerim'de birçok yerde farklı uygulama biçimleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bu başlık altında ironi üslubunun uygulama biçimlerinin bir kısmını incelemeye çalışacağız.

1. Övgü Makamında Yergi Lafzının Kullanılması

لَوْ حَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ

“Eğer onlar da sizin içinizde (sefere) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmayacak ve sizi fitneye düşürmek için aranızda koşturacaklardı..”³⁵³

Bu ayet bir önceki ayette geçen “Allah onların harekete geçmelerini istemedi de onları geri bıraktı”³⁵⁴ cümlesinin beyanı mahiyetindedir. Konumuzla ilgili ayette münafıkların, Müslümanlarla birlikte savaşa katılmalarının engellenmesinin hikmetinin Müslümanlara onlar tarafından gelebilecek zararları bertaraf etme olduğu beyan edilmiştir. Zira münafıklar, kalplerinde Müslümanlara karşı hilekârlık beslediklerinden savaşa isteyerek katılmayacaklar, dolayısıyla da müminlere bir fayda sağlamayacaklardı. Malum olduğu üzere hak üzerine olduğuna inanmayan bir ordunun da savaşmasında fayda yoktur.

Ayeti kerimede münafıkların düşmanı mağlup etmeye yarayacak bir katkı sağlamayacakları bildirilirken kullanılan ve bozgunculuk anlamına gelen “خَبَالًا” ifadesi de mahzuf olan mefulden istisna edilmiştir. Bu durumda “مَا زَادُوكُمْ” ifadesinin kullanılması, ilk olarak zihinlerde, cümlelerin devamında fayda sağlamaya yönelik bir ifadenin gelmesini çağrıştırmaktadır. Ancak hemen ardından gelen “إِلَّا خَبَالًا” ifadesi ile durum tersine dönmüş ve medh (övgü) makamında zem (yergi) ifadesi kullanılması suretiyle münafıklar yerilerek ironi üslubu kullanılmıştır.³⁵⁵ Ayrıca bozgunculuk dışında bir katkıların olmayacağı belirtildikten sonra ayetin devamında münafıkların, Müslümanları fitneye düşürmek amacıyla koşturacaklarının ifade edilmesi de bu durumu te’kit etmiştir.

2. Yergi Makamında Övgü Lafızlarının Kullanılması

قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصْلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْخَلِيمُ الرَّشِيدُ

³⁵³ Tevbe, 9/47.

³⁵⁴ Tevbe, 9/46.

³⁵⁵ İBN ÂŞÛR, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr*, c. X, ss. 111, 112.

*“Dediler ki: Ey Şu’ayb! Babalarımızın taptığını, yahut mallarımız hakkında dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor. Oysa sen gerçekten yumuşak huylu ve akli başında bir adamsın.”*³⁵⁶

Hız. Şuayb da bütün peygamberler gibi, gönderildiği kavmini çok tanrılı inançtan kurtarmaya çalışmış ve Allah’ın (c.c.) tek ma’bud olduğu, onun dışında hiçbir varlığa tapılmaması gerektiği uyarısında bulunarak kavmini Allah’a karşı gelmekten sakınmaya davet etmişti. Bununla birlikte helâl kazancın kendileri için daha hayırlı olduğunu söyleyerek tartıda ve ölçüde hakkaniyetli olmalarını, bu konularda adaletten sapmamalarını, alışverişlerinde ve ticaretlerinde haksızlık yapmayarak dürüst davranmalarını istemiş, bozgunculuk çıkarmak, kendilerini ve önceki ümmetleri yaratan Allah’ın (c.c.) hak yolunu çelişkili göstererek iman edenleri saptırmaya çalışmak vb. davranışlarına son vermelerini öğütleyerek onları ıslah etmek istemiştir. Ancak bolluk içerisinde yaşayan Medyen halkının³⁵⁷ ileri gelenleri Hız. Şuayb’a (a.s.) karşı çıkmış, kısmı sıradan bir insan olduğunu ve büyülendiğini iddia etmiş³⁵⁸ diğer bir kısmı ise onu yalancılıkla itham etmiş,³⁵⁹ ona iman edenlere tehditler savurarak kendisiyle birlikte ona inananları sürgün etmekle tehdit etmiş³⁶⁰ ve örnek olarak verdiğimiz ayet ve benzerlerinde³⁶¹ olduğu gibi onu küçümseyici ifadeler sarf etmişlerdir.

Hız. Şuayb (a.s.) onların bu tutumlarına rağmen yine de onları düzeltmek istemiş³⁶², dünya hayatında diğer kavimlerin başlarına gelen musibetlere³⁶³ ve kıyamet gününün dehşetli azabına maruz kalmamaları için onları uyarmış³⁶⁴ ve merhametlilerin en merhametlisi olan Allah’tan (c.c.) bağışlanma dilemeleri halinde onların tövbesini kabul edileceğini söyleyerek³⁶⁵ onları doğru yola iletme çabasından vazgeçmemiştir. Ancak Eyke

³⁵⁶ Hûd, 11/87.

³⁵⁷ Arap yarımadasının güneyinden ve Yemen bölgesinden yola çıkarak Suriye ve Filistin bölgelerine seyahat eden ticaret kervanlarının yollarının üzerindeydi. Aynı şekilde Amorilerin ve kuzey Araplarının, Filistin ve Sîna yarımadasına göç ederken kullandıkları yolun üzerinde bulunmakta idi. Bununla birlikte Kızıldeniz üzerinde bulunan ve aktif bir şekilde kullanılan deniz yolu istikametinde de önemli bir yer konumundaydı. Bkz: HARMAN, Ömer Faruk, “Medyen”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara, 2003. c. XXVIII, ss. 346, 347; Ayeti kerimede, Medyen bölgesinin işlek bir yol üzerinde bulunduğu zikredilmektedir. Bkz: Hier 15/79.

³⁵⁸ Şu’arâ, 26/185, 186.

³⁵⁹ Ankebût, 29/37; Şu’arâ, 26/176, 186, 189; Â’râf, 7/92.

³⁶⁰ Â’râf, 7/88, 90.

³⁶¹ *Dediler ki: “Ey Şu’ayb! Dediklerinin çoğunu anlamıyoruz. Hem biz seni aramızda zayıf görüyoruz. Eğer kabilen olmasaydı, seni taş a tutardık. Zaten sen bizce itibarlı biri değilsin.”* Hûd, 11/91.

³⁶² “Şu’ayb, şöyle dedi: Ben sadece gücüm yettiğince (sizi) düzeltmek istiyorum.” Hûd, 11/88

³⁶³ “Ey Kavmin! Bana karşı olan düşmanlığınız, Nûh kavminin, veya Hûd kavminin, yahut Salih kavminin başına gelenin benzeri gibi bir felaketi sakın sizin de başınıza getirmesin.” Hûd, 11/88

³⁶⁴ Ankebût, 29/36; Şu’arâ, 26/177-184; Hûd, 11/84-86, 88, 89; Â’râf, 7/85,86.

³⁶⁵ Hûd, 11/90.

halkının, olumsuz tutum ve davranışlarına devam etmeleri ve Hz Şuayb’a inanmaları için gökten üzerlerine azap indirmesini istemeleri³⁶⁶ üzerine Allah (c.c.), Hz. Şuayb (a.s.) ve ona inananları kurtarıp³⁶⁷ zalimleri ise korkunç bir gürültü ve şiddetli depremle cezalandırarak yurtlarını darmadağın etmiş ve bu suretle onlardan intikam almış³⁶⁸ ve medyen halkı daha önce aynı bölgede ikamet eden Lût ve Semûd kavimleri gibi volkan patlamasının meydana getirdiği sarsıntı ve gürültü nedeniyle helak olmuşlardır.³⁶⁹

Peygamberlerini alaya alan medyen halkının söylemlerine yer verilen bu ayet inkârcı kavmin, kendilerine gönderilen peygambere karşı yaptıkları ironiye bir örnektir.³⁷⁰ Ayette Hz. Şuayb için kullanılan “إِنَّكَ لَأَنْتَ الْخَلِيمُ الرَّشِيدُ”, “Sen gerçekten yumuşak huylu ve akli başında bir adamsın.”³⁷¹ ifadesi, İlk bakışta kavminin onu, akli başında ve halim biri olarak nitelendirdiği izlenimini vermekte ise de, medyen halkının Hz. Şuayb’a iman etmemiş olması ve onun namazını alaya almalarından hareketle, onların samimi duygularla bu ifadeleri kullanmadıkları ve farklı bir amaçlarının olduğunu anlaşılmaktadır.³⁷²

Hız. Şuayb (a.s.) her ne kadar mekzur vasıfları taşısa da onların, Hız. Şuayb’ın peygamberliğini kabul etmemeleri ve büyüklük taslamalarından dolayı³⁷³ Hız. Şuayb’ı bu vasıflarla nitelemek istemeyecekleri açıktır. Onlar Hız.Şuayb hakkında sahip oldukları olumsuz düşüncelerin tam tersini ifade eden kavramları kullanarak ironi üslubu yoluyla peygamberleriyle alay etmek istemişler³⁷⁴ ve akli başında bir kişiden bu tür davranışların

³⁶⁶ Şu’arâ, 26/187.

³⁶⁷ (Azap) emrimiz gelince, Şu’ayb’ı ve onunla birlikte iman edenleri, katımızdan bir rahmetle kurtardık. Bkz: Hûd, 11/94.

³⁶⁸ Ankebût, 29/37; Hûd, 11/94; Â’râf, 7/91; Hicr, 79; Ayrıca bir ayette de “Derken gölge gününün azabı onları yakaladı. Şüphesiz o, büyük bir günün azabı idi.” denilerek gölge gününün azabından bahsedilmektedir. Bkz: Şu’arâ, 26/189. Bazı tefsir ulemasının bu ayet üzerine yaptıkları açıklamalardan; Hız. Şu’ayb’in gönderildiği kavmin, yedi gün boyunca şiddetli sıcakla sınıandıkları, nefes alamaz duruma geldiklerinde ise rahatlamak için gökyüzünde beliren siyah bir bulutun gölgesine sığındıkları, ancak bu bulutun, ateşe dönerek üzerlerine indiği ve kavmi yok ettiği anlaşılmaktadır. Bkz: ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur’ân-ı Kerim Meali*, s. 412.

³⁶⁹ Medyen halkının, korkunç bir ses veya deprem nedeniyle, Eyke halkının da gündüzü geceye, aydınlığı karanlığa çeviren dehşetli kasırga manasında kullanılan “Gölge gününün azabı” ile tecziye edildikleri belirtilmektedir. Bkz: Ankebût, 29/37; Hûd, 11/94; Â’râf, 7/91; Şu’arâ, 26/189; Medyenlilerin ve eykelilerin aynı kavim olduğu iddiasında bulunanlar, bulutların getirdiği ateşle birlikte korkunç bir gürültü ve şiddetli sarsıntının meydana geldiğini söylemektedirler. Bkz: HARMAN, Ömer Faruk, “Medyen”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara, 2003. c. XXVIII, s. 346.

³⁷⁰ El ALEVÎ, *et-Tirazu’l- Mutedammin li Esrari’l-Belâğa*, c. 3 ss. 162, 164.

³⁷¹ Hud, 11/87.

³⁷² İBN KESİR, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, c. IV, s. 356; Karaman ve Diğerleri, *Kur’ân Yolu*, c. 3, s. 194; EL HİFNÎ, *et-Tasvîru’s-Sâhîr fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 45.

³⁷³ Â’râf, 7/88.

³⁷⁴ NESEFÎ, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil*, c. II, s. 78, 79. Ayrıca Nesefî ayetle ilgili farklı bir yorumda bulunarak, onların Hız. Şuayb’a “Sen yumuşak huylu ve akli başında bir adamsın” ifadelerini istihza amaçlı kullanmamış olabileceklerini de söylemiştir. Bu yoruma göre kavmi, Hız. Şuayb için bu ifadeleri

beklenmediğini bildirmek istemişlerdir.³⁷⁵ Bu ifadelerin asıl amacı ise, Hz. Şuayb'ın cahil biri olduğuna işaretle bulunarak onu itibarsızlaştırmaktır.

وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ

"Şayet dedikleriniz doğruysa ne zaman gerçekleşecek şu tehdit?" diyorlar.³⁷⁶

Müşrikler Ayeti kerimede bir şahıs olan Hz Muhammed'e (s.a.v.) "كُنْتُمْ" ifadesi ile hitapta bulunmuşlardır. Bu kelime "siz" anlamına gelen "أَنْتُمْ" zamirini içerdiğinden dolayı çoğulluk anlamı ifade etmektedir. Ayette yerme makamında Hz. Peygamberi yücelten bir ifade kullanmak suretiyle ironi üslubunu kullanmışlardır.³⁷⁷

3. Uyarma İfade Eden Lafzın Yerine Müjdeleme Lafzının Kullanılması

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

"Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, Peygamberleri haksız yere öldürenler, insanlardan adaleti emredenleri öldürenler varya, onları elem dolu bir azap ile müjdele"³⁷⁸

İroni'nin en bariz olarak görüldüğü yerlerden biri de uyarma anlamı ifade eden bir kelimenin kullanılması gereken yerde müjdeleme anlamı ifade eden bir kavramın kullanılması yoluyla yapılan istihzâdır. İroni için yapılan tanımlamalar ve verilen örneklerle bakıldığı zaman bu durum açıkça görülmektedir. Nitekim, *Tahriru't-tahbîr* isimli meşhur kitabında ve *Bedi'u-l- Kur'ân* adlı eserinde ironi konusuna yer veren, bu terimi ilk olarak bedi' ilmi içerisine yerleştiren³⁷⁹ ve bu alanda öncü olan³⁸⁰ Mısırî'nin ironi için yaptığı tanıma baktığımızda bu bölümde zikrettiğimiz kısmın ironi içerisinde çok önemli bir paydaya sahip olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Zira Mısırî, ironi'yi, muhatabı küçümseme, onunla alay etme, onu hafife alma kasdıyla, korkutma ifadesi yerine

kullanarak, kendilerine yaptığı muamelede ve kendilerinden istediği şeylerde bu vasıflarına tam zıt şekilde hareket ettiğini ifade etmek istemişlerdir. Bkz; NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. II, s. 79.

³⁷⁵ EL HİFNÎ, *et-Tasvîru's-Sâhîr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 48.

³⁷⁶ Yûnus, 10/48.

³⁷⁷ İBN ÂŞÛR, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr*, c. XI, s. 189.

³⁷⁸ Âl-i İmrân, 3/21, İnşikâk, 84/24; Lokman, 31/7.

³⁷⁹ EL- HAMEVÎ, *Hizanetu'l Edeb*, c. II, s. 194; SUYÛTÎ, *Şerhu Ukudi'l Ceman fi İlmi'l Meani Ve'l Beyan*, Daru İhyai'l Kutubi'l Arabiyy, s. 130.

³⁸⁰ EL- HAMEVÎ, *Hizanetu'l Edeb*, c. II, ss. 191-194; SUYÛTÎ, *Şerhu Ukudi'l Ceman fi İlmi'l Meani ve'l Beyan*, s. 131.

müjdeleme lafzını veya vaîd (tehdit gözdağı) yerine va'di (söz vermeyi) kullanmaktır şeklinde tarif etmiştir.³⁸¹

Bu ayet peygamberleri ve kendilerine adaleti emredenleri haksız yere öldürerek amellerinin dünyada da ahirette de boşa gitmesine sebep olan inkârcılar hakkında inmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) bir hadisi şeriflerinde, israiloğullarının, günün başlangıcında bir saat içerisinde 43 peygamberi öldürdüklerini, israiloğullarından, sürekli ibadetle meşgul olan 112 kişinin peygamberleri öldüren cellatları bu kötü fiillerinden sakındırmak ve iyiliğe yönlendirmek için mücadele ettiklerini, ancak bu 112 kişinin de aynı günün sonunda öldürüldüğünü ifade etmiştir. Ayrıca ayetin, babalarının peygamberleri öldürmesine göz yummaları nedeniyle bu günaha ortak olan ehli kitap hakkında indiği de rivayet olunmuştur.³⁸²

Beydâvî ve Ebu's-Suud ayette, güzel durumlar için kullanılagelen müjdeleme kavramının azap için kullanıldığını ve bu suretle ironi yapıldığını ifade etmişler,³⁸³ Râzî ve Ferrâ da benzer şekilde bir yorumda bulunarak hayırlı işler için kullanılan müjdeleme kavramının, bu ayette, konulduğu anlamdan farklı olarak şerli bir durum olan tehdit ve korkutma anlamını ifade ettiğini, ayette korkutma ifadesi yerine müjdeleme ifadesi kullanılarak ironi yapıldığını ifade etmişlerdir.³⁸⁴ İroni'yi, birbirine zıt olan iki kavramın, alay veya göndermede bulunmak amacıyla birbirinin yerine kullanılması şeklinde tanımlayan Sekkâkî'ye³⁸⁵ göre ise müjdeleme ile korkutma arasında bir zıtlık söz konusu olduğundan ayette, uyarma ve korkutma ifadesi yerine müjdeleme kelimesi kullanılarak ironi yapılmıştır.

Ayette övme anlamı taşıyan bir kelimenin yerme anlamında kullanıldığını söyleyenlere göre ise müjde anlamında kullanılan “بَشِّرْ” kelimesi yerme anlamında kullanıldığından söz konusu ayette istiaretü'l-temlîhiyye diğer ismiyle ise istiaretü't-tehekkumiyye söz konusudur.³⁸⁶

³⁸¹ EL-MISRÎ, *Bediu'l Kur'an*, s. 283.

³⁸² NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. I, s. 244; TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Kahire, 2001, c. II, s. 216.

³⁸³ BEYDÂVÎ, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, c. 1, s. 72; EBU'S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm* c. 1, s. 229.

³⁸⁴ FERRÂ, *Meâni'l-Kur'an*, c. I, s. 239; RÂZÎ, *Tefsîru'l-Kebîr*, c. VII, s. 664.

³⁸⁵ SEKKÂKÎ, *Miftâhu'l Ulûm*, s. 375.

³⁸⁶ ÇÖGENLİ, M. Sadi, *Âyet ve Hadis Örnekli Arapça Belâğat*, s. 87.

4. Bir Şeyin, Zıddı Olan Başka Bir Şeyle Desteklenmesi

وَكَايْنٍ مِّنْ آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ

“Göklerde ve yerde nice deliller vardır ki yanlarına uğrarlar da (görürler de) onlardan yüzlerini çevirerek geçerler. Onların çoğu Allah’a ancak ortak koşarak inanırlar.”³⁸⁷

Gramer açısından incelediğimizde ayeti kerimede geçen “وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ” cümlesinin “يَمُرُّونَ” kelimesinin içerisinde bulunan zamirden hal olarak geldiğini, “وَهُمْ” ifadesinin ise “يُؤْمِنُ” fiilinin faili konumunda olan “أَكْثَرُهُمْ” isminden hal cümlesi olarak geldiğini görmekteyiz. Ayette geçen “أَكْثَرُهُمْ” kelimesindeki zamir bir önceki ayette geçen “النَّاسَ” kelimesine dönmektedir. Buradaki “أَكْثَرُهُمْ” yani insanların çoğu ifadesinden de müşrik Araplar kast edilmiştir.³⁸⁸

Bu ayetten maksat onların içinde bulundukları durumun çirkinliğini ortaya koymaktır. Müşrikler, Allah’ın (c.c.) varlığına inanmakla birlikte, kendilerine tapmak suretiyle ilâh edindikleri varlıkları Allah ile aralarında bir aracı olarak gördüklerinden³⁸⁹ veyahut ancak Allah’a (c.c.) isnat edilmesi mümkün olan özellikleri taptıkları varlıklara yüklediklerinden dolayı çoğunun tevhid inancından uzak oldukları bilinmektedir.

Ayette bir şeyin, zıddı olan başka bir şeyle desteklenmesi suretiyle ironi yapılmıştır.³⁹⁰ Şöyle ki: ayetin başında geçen “وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا”، ‘onların birçoğu Allah’a (c.c.) iman etmezler, ancak’ ifadesi görüldüğünde istisna edatından sonra müspet bir durumun geleceği düşünülürken ayetin devamında “وَهُمْ مُشْرِكُونَ” ‘Allah’a ortak koşarlar’ denilerek iman etmemeleri durumu imanın zıddı olan şirk ile desteklenmiş ve bu yolla ironi yapılmıştır.

Ayette “أَكْثَرُهُمْ” yani onların çoğu ifadesinin kullanılmasından, onlardan bir kısmının başka bir ilahı ortak koşmadan Allah’a iman ettikleri anlaşılmamalıdır. Onlardan bazen şirk içermeyen ifadeler sadır olduğundan ayette bu durumlarına vurgu yapılarak onların söz ve durumlarının çoğunda müşrik oldukları ifade edilmiştir.³⁹¹

³⁸⁷ Yusuf, 12/105-106.

³⁸⁸ İBN ÂŞÛR, *Tefsîru’t-Tahrir ve’t-Tenvîr*, c. XII, s. 124.

³⁸⁹ Nitekim Zümer Suresi 3. Ayette Allah’ı bırakıp da başka dostlar edinenlerin, “Biz onlara sadece, bizi Allah’a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz” şeklindeki sözlerinden de bu durum anlaşılmaktadır.

³⁹⁰ İBN ÂŞÛR, *Tefsîru’t-Tahrir ve’t-Tenvîr*, c. XII, s. 124.

³⁹¹ İBN ÂŞÛR, *Tefsîru’t-Tahrir ve’t-Tenvîr*, c. XII, s. 124.

5. Tahkîr Makamında Yüceltme Lafızlarının Kullanılması

İroni üslubunun yaygın olarak kullanıldığı uygulama biçimlerinden biri de bir kişiyi veya topluluğu yerme amacıyla kullanılan bir cümle içerisinde muhatabı yüceltmeye yönelik ifadelerin sarf edilmesi olarak karışımıza çıkmaktadır.³⁹²

Bu konu ile ilgili olarak şu ayet örnek verilebilir.

ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ

“Deyin ki: Tat bakalım! Hani sen güçlüydün, şerefliydin!?”³⁹³

İroni üslubunun çok bariz bir şekilde görüldüğü bu ayet³⁹⁴ Allah’a inanarak salih amel işleyen mü’minlerin ve ahirete iman etmeyen inançsızların, hesap gününde karşılaşacakları akıbetin konu edildiği bir bağlamda zikredilmiştir. Allah (c.c.), kendisine karşı gelmeyen kulların ahiret yurdunda güven içerisinde olacaklarını, siyah ve iri gözlü hurilerle evlendirileceklerini, canlarının istediği her şeye ulaşabileceklerini ve çeşitli ipek türlerinden elbiseler giyeceklerini zikretmiştir.³⁹⁵ Kıyamet ve öldükten sonra ahirette tekrar dirilme gibi bir durumun söz konusu olmadığını savunan ve bunlara inanmaları için Hz. Muhammed (s.a.v.) ve müminlerden, ölmüş olan babalarını diriltmelerini şart koşan kureyşli kâfirlerden bahsederken ise kimsenin kimseye faydasının olmayacağı hüküm gününde³⁹⁶ bu kişilere yiyecek olarak zakkum ağacının³⁹⁷ verileceğini, görevli melekler tarafından zoraki bir şekilde cehennemin ortasına sürükleneceklerini, başlarının üstüne kaynar suların döküleceğini ve ahireti inkar etmelerinden dolayı bu kimselere “Tat bakalım! Sen güçlüydün, şerefliydin!?” denildiğini³⁹⁸ ifade etmiştir.

Ayette yerme makamında yüceltme anlamı taşıyan ifadeler kullanılarak ironi yapılmıştır.³⁹⁹ Zira ayetin başında inkârcıların azabı tatmaları konusu işlendiğinden devamında da onlar hakkında olumsuz birtakım ifadeler kullanılması beklenirken tam aksine hak etmedikleri halde güç ve saygınlık sıfatları ile nitelendirilmişlerdir. Nesefi

³⁹² EL MEDENİ, *Envaru’r rebi’ fi envai’l bedi’*, c. II, s. 185.

³⁹³ Duhân, 44/49.

³⁹⁴ Nitekim ironi konusuna ilk temas eden kişilerden biri olan Suyûtî’nin, *İtkan* isimli eserinde Kur’an’ın hitap çeşitlerinden biri olan ironiye ilk etapta bu ayeti örnek olarak vermiştir. Bkz: SUYÛTÎ, *el-İtkân fi Ulûmi’l Kur’an*, c. 2, s. 74.

³⁹⁵ NESEFÎ, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil*, c. III, s. 295; Duhân, 44/51, 53-55.

³⁹⁶ NESEFÎ, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil*, c. III, s. 292; Duhân, 44/34, 35, 41.

³⁹⁷ Bu ağaç şeklen dünyada bulunan ağaçlara benzemekle birlikte ateş içerisinde bulunur ve meyvesi zeytin yağının altında kalan tortuya benzeyen zakkumdan ibarettir. Bu meyve, kendisini yiyenlerin karınlarında kaynar su misali fokurdar. NESEFÎ, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil*, c. III, ss. 293, 294; Duhân, 44/43, 44.

³⁹⁸ NESEFÎ, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil*, c. III, s. 294; Duhân, 44/47-49.

³⁹⁹ EBU’L FETH, *Sirru Sinaeti’l İ’rab*, c. I, s. 405.

ayetle ilgili yorum yaparken, “إِنَّكَ” kelimesinin başında mahzûf bir “ل” edatının bulunduğunu cümlelerin açılımının “لَأَنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ” şeklinde olduğunu, yani “Çünkü sen güçlüydün, şerefliydin” denilerek kendileriyle istihzâda bulunulduğunu söylemiştir.⁴⁰⁰

جُنْدٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزَابِ

“Onlar, çeşitli gruplardan oluşmuş ve şuracıkta bozguna uğrayacak derme çatma bir ordudur.”⁴⁰¹ Ayeti de örnek olarak verilebilir.

Söz konusu ayetin sonunda geçen “مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزَابِ” ifadesi küçük düşürme ve azımsama ifade ederken, ayetin başında bulunan “جُنْدٌ” ifadesi ise içerisinde bulunan “مَا” edatından dolayı çoğulluk ve yüceltme anlamı barındırmaktadır. Ayette aşağılama ifadeleri ile birlikte yüceltme ifadesi kullanılarak istihzâ üslubuna yer verilmiştir.⁴⁰²

II. KUR’ÂN-I KERİM’DE KULLANILAN İRONİ KALIPLARI

A. Sarf İlmi Bağlamında İroni Kalıpları

1. Çoğul Kalıbı ile Yapılan İroni

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ

“Biz hangi memlekete bir uyarıcı göndermişsek oranın şımarık zenginleri, “Biz, sizinle gönderileni inkâr ediyoruz.” demişlerdir.”⁴⁰³

Ayeti Kerime’den her toplumun sefahate dalmış, şımarık ve önde gelen kişilerinin kendilerine gönderilen peygamberlerine “Biz, sizinle gönderileni inkâr ediyoruz.” şeklinde hitap ettikleri anlaşılmaktadır. Âlûsî bu ayetteki (أُرْسِلْتُمْ) ifadesinin çoğul olarak kullanılmasının ironi amaçlı olduğunu ifade etmektedir. Her toplumda kendilerine gönderilmiş olan peygambere çoğul kipiyle hitap eden bir kesim çıkmış, bu ifadeleriyle de bütün peygamberlerin getirdikleri mesajları ironik bir üslupla inkâr etmişlerdir.⁴⁰⁴ İbn Aşur ise ayetteki ironi üslubunun çoğul kipinin kullanılmasından dolayı olmadığını, bilakis (كَافِرُونَ) ifadesinin karinesiyle (أُرْسِلْتُمْ) lafzında ironinin gerçekleştiğini vurgulamıştır.

⁴⁰⁰ NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. III, s. 295.

⁴⁰¹ Sâd, 38/11.

⁴⁰² ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî*, c. XII, s. 162.

⁴⁰³ Sebe', 34/34.

⁴⁰⁴ ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî*, c.XII, s 214.

Buradaki ironi, bir taraftan peygamberlere “Sizin kendisiyle gönderildiğiniz şey” denilerek gönderildiklerini kabul eder gözükürlerken sonra gelen (كَافِرُونَ) ifadesiyle aslında kabul etmediklerini bildirmeleri suretiyle olmuştur.⁴⁰⁵ Ayette inkârcıların kullanmış olduğu çoğul kipinin peygamberlik müessesesine veya peygambere tabi olan mümin kimselere yönelik kullanıldığı da ifade edilmiştir.⁴⁰⁶ Bu görüşe göre ise ironi üslubu söz konusu olmamaktadır.

2. اِفْتِغَالٌ Masdarından Türeyen Bir Kelime İle Yapılan İroni

أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِنْ دُونِي أَوْلِيَاءَ إِنَّا أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا

“İnkâr edenler, beni bırakıp da kullarımı dost edineceklerini mi sandılar? Biz cehennemi kâfirlere konak olarak hazırladık.”⁴⁰⁷

Allah (c.c.) bu ayeti Kerime’de hazırladık (أَعْتَدْنَا) ifadesini kullanarak kâfirlere karşı ironi yapmış ve hatalı olduklarını gösterip, hatalarını beyan etmiştir. Çünkü Onların Allah dışında dost edinmeleri, kendilerine göre ahirete hazırlık amacıyla yaptıkları bir şeydi. Allah (c.c.) kendileri için yaptıkları hazırlıkların yerine onlara cehennemi hazırladığını ifade ederek onlarla istihzâ etmiştir.⁴⁰⁸

Ayrıca ayette bir şeyi zıddı ile ifade etmek suretiyle yapılan ironi türü de bulunmaktadır. Şöyle ki: Misafir için hazırlanan yer anlamında kullanılan (نُزُلًا) kelimesinin cehenneme girecek kimseler için kullanılması yoluyla ironi yapılarak onlarla istihzâda bulunulmuştur.⁴⁰⁹ Neseî bu ayetteki ironinin “فَيُثَبِّرُهُمْ بِعَذَابِ آلِيمٍ”⁴¹⁰ ayetiyle aynı doğrultuda bir ironi türü olduğunu söylemektedir.⁴¹¹

⁴⁰⁵ İBN ÂŞÛR, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr*, c. XXII, s. 75.

⁴⁰⁶ ÂLÛSÎ, *Rûh 'ul Meânî*, c. XII, s. 214.

⁴⁰⁷ Kehf, 18/102.

⁴⁰⁸ İBN ACİBE, *el-Bahru'l-Medîd*, c. IV, s. 201.

⁴⁰⁹ İBN ACİBE, *el-Bahru'l-Medîd*, c. III, s. 310.

⁴¹⁰ Âli imrân, 3/21.

⁴¹¹ NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. II, s. 322. Ayrıntılı bilgi için bakınız yuk.: uyarma ifade eden lafzın yerine müjdeleme lafzının kullanılması, ss. 50-52.

3 Tafdil Kalıbı ile Yapılan İroni

مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعِ غَيْرَ مُسْمِعٍ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعِ وَانظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمَ

“Yahudilerden öyleleri var ki, peygambere hitaben ‘İşittik, karşı geldik’, ‘İşit, işitmez olası!’ derler. Hâlbuki onlar, ‘İşittik ve itaat ettik; dinle ve bize bak’ deselerdi, bu kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olurdu.”⁴¹²

Âlûsî, Ayette geçen (خَيْرًا) و (أَقْوَمَ) kelimelerinin ziyadeliği ifade eden tafdil kalıpların da olmakla birlikte ironi amaçlı kullanılmış olabileceklerini ifade etmektedir.⁴¹³ Ayeti kerimede ehli kitabın sarf etmedikleri سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعِ وَانظُرْنَا ifadelerinin kullanılmasının daha hayırlı ve daha doğru olacağı⁴¹⁴ belirtilmiştir. Burada tafdil kalıplarının kullanılması yoluyla ehli kitaba ironi üslubuyla istihzâda bulunulmuştur. Bu durumda tafdil kalıplarının özelliği olan ziyadelik anlamı kast edilmemiştir.⁴¹⁵

يَدْعُو لَمَنْ ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ لَيْسَ الْمَوْلَى وَلَيْسَ الْعَشِيرُ

“Zararı faydasından daha yakın olana tapar. O (taptığı) ne kötü yardımcı, ne fena yoldaştır!”⁴¹⁶

İbn-i kesir, ayette geçen putların zararının faydasından daha yakın olması ifadesini, ahiretteki zararlarının kesin olarak meydana geleceği, dünya hayatındaki zararlarının ise faydalarından daha yakın olacağı şeklinde yorumlamıştır.⁴¹⁷ Taptıkları mabutlarının hiçbir yararları bulunmamasına rağmen ayette tafdil kalıbının (أَقْرَبُ) kullanılması ileri derecede bir kınama barındırmakla birlikte onların durumlarının çirkinliğini ortaya koymak içindir.⁴¹⁸ Asıl itibarıyla hiçbir faydası olmayan putlarla ilgili sanki faydaları varmışta zararları daha yakınmış gibi bir ifade kullanılarak kâfirlerle ironi yoluyla istihzâda bulunulmuştur.⁴¹⁹

⁴¹² Nisâ, 4/46.

⁴¹³ ÂLÛSÎ, *Rûh 'ul Meânî*, c. IV, s. 71; EBU'S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm*, c. II, s. 297.

⁴¹⁴ Bu ifadede onların kullanmış oldukları “İşittik, karşı geldik”, “İşit, işitmez olası!” “Râ'inâ” ifadelerinin de hayırlı olduğu anlamı çıkmamaktadır. Zira ayette (خَيْرًا) و (أَقْوَمَ) şeklinde kullanılmış olan tafdil kalıplarının kullanımı klasik tabirle ala gayri babihi' dir. Yani buradaki tafdil kalıbı standartın dışında kullanılmıştır. Efelu tafdil İki kısma ayrılır. 1-Ala Babihi 2- Ala gayri babihi

⁴¹⁵ ÂLÛSÎ, *Rûh 'ul Meânî*, c. IV, s. 71.

⁴¹⁶ Hac, 22/13.

⁴¹⁷ İBN KESİR, *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Azîm*, c. X, s. 22.

⁴¹⁸ EBU'S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm*, c. V, s. 14.

⁴¹⁹ EBU'S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm*, c. V, s. 14; ÂLÛSÎ, *Rûh 'ul Meânî*, c. V, s.187.

أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَأَثَارُوا الْأَرْضَ وَعَمَرُوهَا أَكْثَرَ
مِمَّا عَمَرُوهَا

“Onlar, yeryüzünde dolaşp kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğuna bakmadılar mı? Onlar kendilerinden daha kuvvetli idiler. Yeryüzünü sürüp işlemişler ve orayı kendilerinin imar ettiğinden daha çok imar etmişlerdi.”⁴²⁰

Ayeti Kerime’de Allah (c.c.) ironi yolu ile Mekkelilerle istihzâ etmektedir. Mekkeliler kendilerinden öncekilerden durum olarak daha zayıf olmaları ve daha çolak bir coğrafyada yaşamalarına rağmen dünyaya aldanıp onunla övünen kimselerdi. Allah (c.c.) yeryüzünü sürüp biçmede, imar etmede son derece ileri seviyeye ulaşmış olan ve Mekkelilerle kıyaslanmayacak derecede güçlü kimselerin akıbetlerini hatırlatarak ibret almadıklarından dolayı onlarla istihzâ etmiştir.⁴²¹ Daha güçlü olup helak olan önceki toplumlardan ibret almayan Mekkelilerin gücü küçümsenmekte ve onlarla alay edilmektedir.

وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِندَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَرَدًّا

“Allah, doğruya erenlerin hidayetini artırır. Kalıcı salih ameller, Rabbinin katında sevap bakımından da daha hayırlıdır, sonuç itibari ile de.”⁴²²

Allah (c.c.) daha önceki ayetlerde küfür halinde olanların delaletini arttırdığını, bu ayette ise iman edenlerin hidayetini arttırdığını ifade etmektedir. Salih amellerin gerek sevap açısından ve gerekse akıbet açısından kâfirlerin övündüğü şeylerden daha hayırlı olduğunu zikrederken ismi tafdil kalıbını kullanmak suretiyle kâfirlerle istihzâ etmektedir. Çünkü kâfirler kendilerini müminlerle karşılaştırarak bulundukları konum bakımından daha hayırlı olduklarını iddia ediyorlardı. Allah (c.c.) ise söz konusu ayette onlara ironi üslubuyla cevap vermiştir.⁴²³

⁴²⁰ Rum, 30/9.

⁴²¹ EBU’S-SUUD, *İrşad-u Akli’s-Selîm*, c. V, s. 345.

⁴²² Meryem, 19/76.

⁴²³ NESEFÎ, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil*, c. II, s. 349.

4. استَفْعَال Masdarından Türeyen Bir Kelime İle Yapılan İroni

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ

“Bir de senden acele azap istiyorlar. Hâlbuki Allah asla va'dinden caymaz.”⁴²⁴

Bu âyet-i kerime Kureyş ahalisinin Peygamber efendimiz'e (s.a.v.) karşı yaptıkları ironiye örnek olarak verilebilir. Peygamberimiz (s.a.v.) kureyşlileri Allah'ın (c.c.) azabına karşı uyarıyor ve onları azabın gelmesiyle tehdit ediyor, onlara bununla gözdağı veriyordu. Kureyş ehli ise azabın olacağına inanmıyor ve şiddetle inkâr ediyorlardı. Hakikatte azabı arzu etmemelerine rağmen Peygamberimizle (s.a.v.) alay etmek ve kendilerince onu aciz bırakmak için azabın bir an önce gelmesini istiyorlardı. Cenabı Allah ayetin devamında onların heveslerini kursaklarında bırakmış ve azabın belirlenen zamandan önce gelmeyeceğini ve va'dettiği azabın muhakkak surette vuku bulacağını ifade etmiştir.⁴²⁵

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثَلَاتُ

“Bir de senden, iyilikten önce kötülüğün acele gelmesini istiyorlar. Oysa onlardan önce ibret alınacak birçok azap gelip geçmiştir.”⁴²⁶

Bu âyet Kafirlerin Peygamber efendimiz'e (s.a.v.) karşı yaptıkları ironiye örnek olarak verilebilir. Âyeti kerimede geçen “Hasene” ve “seyyie” ifadeleriyle, kâfirlerin kendilerine iyilikten⁴²⁷ önce kötülüğün gelmesini isteyerek alay etmeleri ve yalanlamak için azabın hemen gelmesini istemeleri kast edilmiştir.⁴²⁸ Rûh'ul-Meânî'de de ayetteki hasene ve seyvie hakkında buna benzer bir yorum geçmektedir.⁴²⁹ Aynı şekilde ibni Cerir et-Taberî ve başka âlimlerin katade'den aktardığına göre; Müşrik araplar hayırdan önce alelacele Şerri istediler ve şöyle dediler: اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا جَارَةً مِنْ السَّمَاءِ أَوْ انْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ “Ey Allah'ım, eğer şu (Kur'ân) senin katından inmiş hak (kitap) ise

⁴²⁴ Hac, 22/47.

⁴²⁵ ÂLÛSÎ, Rûh'ul Meânî, c. X, s. 251.

⁴²⁶ Ra'd, 13/6.

⁴²⁷ Burada geçen iyilikten kasıt afiyet ve mühlet verilmesidir.

⁴²⁸ ZEMAHŞERÎ, Keşşâf, c. II, s. 494.

⁴²⁹ ÂLÛSÎ, Rûh'ul Meânî, c. VIII, ss. 151, 152.

hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir.”⁴³⁰ Bu ayette de üzerlerine taş yağdırılmasını istihzâ amaçlı istemektedirler.⁴³¹

Sonuç olarak Müşrikler Efendimiz’in (s.a.v.) azapla korkutmasıyla alay ederek azabın kendilerine bir an önce gelmesini istediler. Cenabı Allah (c.c.) ise ayetin devamında “Oysa onlardan önce ibret alınacak birçok azap gelip geçmiştir” buyurarak onların alayvari bir üspla cezanın bir an evvel gelmesini talep etmelerinin yanlış olduğunu vurgulamış ve içerisinde bulundukları gaflet durumundan çıkmaları için kendilerine mühlet vermiştir.

Ayrıca şu ayetlerde de; وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْلَا أَجَلٌ مُّسَمًّى لَّجَاءَهُمُ الْعَذَابُ “Senden azabın çabucak gelmesini istiyorlar. (hikmet gereği) belirlenmiş bir süre olmasaydı, azap onlara mutlaka gelirdi.”⁴³² يَوْمَ يَغْشَاهُمْ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ “Senden azabın çabucak gelmesini istiyorlar. Oysa azap kâfirleri üstlerinden ve ayaklarının altından bürüyeceği gün, şüphesiz cehennem onları mutlaka kuşatmış olacaktır.” istifal kalıbında kullanılarak yapılmış bir ironi çeşidi bulunmaktadır.⁴³³

5. İsmi Fail Kalıbı ile Yapılan İroni

وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا

“Hani onlardan bir topluluk demişti ki: “Siz, Allah’ın helâk edeceği veya şiddetli bir azaba uğratacağı bir kavme ne diye (boş yere) öğüt veriyorsunuz?”⁴³⁴

Cumartesi yasağı konusunda haddi aşanlar, kendilerine nasihatte bulunup helak ve azapla korkutanlarla alay etmek için bu ifadeyi kullanmışlardır.⁴³⁵ Şöyle ki: kendilerine azap edileceğine inanmamalarıyla birlikte kendilerini azap edilecek kimseler olarak ifade etmek suretiyle uyarıcılara karşı ironi yapmışlardır. Ayrıca İrşad-u Akli’s-Selîm’de ise bu ifadeyi kullananların, Cumartesi yasağı konusunda haddi aşanlar olduğu açıkça

⁴³⁰ Enfâl, 8/32.

⁴³¹ ÂLÛSÎ, *Rûh’ul Meânî*, c.VIII, ss. 151, 152. Bkz. a.: Ayırıcı zamir, zamiri fasıl ile tahsis etmek yoluyla yapılan ironi bölümüne bakılabilir. S.50.

⁴³² Ankebut, 29/53.

⁴³³ Ankebut, 29/54.

⁴³⁴ A’raf, 7/164.

⁴³⁵ ÂLÛSÎ, *Rûh’ul Meânî*, c.VI, s. 134.

belirtilmemekle birlikte bu kişilerin helak olmuş kimselerden bir grup olduğu ve bu ifadeyi nasihatçilere karşı aynı şekilde ironi amaçlı kullanmış oldukları ifade edilmiştir.⁴³⁶

6. Mübalağa Sığınağı ile Yapılan İroni

وَيَذُغُ الْإِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا

“İnsan hayra dua eder gibi şerre dua eder. İnsan çok acelecidir.”⁴³⁷

Zemahşerî, Allah’ın (c.c.) insandan kastının kâfir olabileceğini ifade etmiştir. Kâfir bir kimse, Sıkıntılı durumlarında duaya iltica edip yakardığı gibi aynı şekilde azabın gerçekleşeceğine inanmadığından dolayı da şerri yani azabı sırf istihzâ amaçlı istemekte ve yine istihzâda bulunmak amacıyla bu talebinin bir an önce gerçekleşmesi için ısrar etmektedir.⁴³⁸ Söz konusu ayette kafir olan kişinin ihtiyaç duyduğu anda hayrı istediği, ancak inançsızlığından dolayı şerri de istediği ifade edilmiştir.

B. Nahiv İlmi Bağlamında İroni Kalıpları

Tekil bir kelimenin anlamının tam manasıyla belirlenebilmesi ancak bir cümle içerisinde kullanıldığında veya siyak-sibak ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda mümkün olur. Bir kelimenin luğavi anlamına uygun bir şekilde cümlede içerisinde kullanılması siyak-sibak ilişkisine dayanmaktadır. Bundan dolayı nahvi ironi kalıplarını incelemekte fayda vardır.

Arapçada iki çeşit cümle vardır. Bunlar Haberi ve İnşai cümlelerdir.

Haberi cümle: Doğru veya yalan olduğu hükmüne varılabilen diğer bir ifadeyle söyleyeni için: “Doğru söylüyor” veya “Yalan söylüyor” denilmesi mümkün olan sözdür. Söylenen söz gerçeğe uygun ise o söz doğru, gerçeğe uygun değilse yalandır.⁴³⁹ Yani hüküm/yargı ifade eden cümle türüne haber cümle denir.

İnşai cümle: Doğru veya yalan olduğu hükmüne varılamayan, diğer bir ifadeyle söyleyeni için: “Doğru söylüyor” veya “Yalan söylüyor” denilmesi uygun olmayan, yani hüküm/yargı değil istek ifade eden cümle türüdür.⁴⁴⁰

⁴³⁶ EBU’S-SUUD, *İrşad-u Akli’s-Selîm*, c. III, s. 259.

⁴³⁷ İsrâ, 17/11.

⁴³⁸ ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf*, c. II, s. 626.

⁴³⁹ ÇÖGENLİ, M. Sadi, *Âyet ve Hadis Örneklî Arapça Belâğat*, s. 14.

⁴⁴⁰ ÇÖGENLİ, M. Sadi, *Âyet ve Hadis Örneklî Arapça Belâğat*, s. 24.

Şimdi de haberi ve inşai üslupları ayrı bölümler halinde işleyeceğiz.

1. Haberi Üsluplar

a. Üslubu Hakîm Yoluyla Yapılan İroni

Üslubu Hakîm: muhatabın sorduğu soruya beklemediği bir cevapla karşılık verilmesidir. Bu üslup daha çok verilen cevabın amaca daha uygun olduğuna işaret etmek maksadıyla kullanılmaktadır.⁴⁴¹

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَآذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ

“Onlara “Rabbiniz ne indirdi?” denildiği zaman, “Öncekilerin masalları (hikâyeleri)” dediler.”⁴⁴²

Ayette geçen “Rabbiniz ne indirdi.” sorusuna muhatap olanlar, ahirete inanmayan, büyüklük ve kibir gibi hasletleri kalplerinde taşıyan inançsızlar grubudur. Daha önceki ayetlerde bu kişilerin hak yoldan saptıkları bildirilmiş⁴⁴³ bu ayette ise onların, başkalarını saptırdıkları beyan edilmiştir. Bir başka görüşe göre ise ayette geçen sualin muhatapları Peygamber efendimiz’e (s.a.v.) hakikati öğrenmek üzere giden kişinin geçeceği yolda duran Mekkeli müşriklerdir. Katade’den rivayet edildiğine göre hakikati öğrenmek isteyen kişi yoldaki müşriklere hitaben “Rabbiniz Muhammed’e (s.a.v.) ne indirdi.” diye sorunca onlar da “Öncekilerin hikayeleri” şeklinde cevap vermişlerdi.⁴⁴⁴

Ayetteki soruyu soranların kimler olduğu hakkında da farklı görüşler serd edilmiştir. Bir görüşe göre soruyu soranların, müşriklerin inen ayetler hakkındaki düşüncelerini öğrenmek isteyen Müslümanlar olduğu söylenirken, başka bir görüşe göre ise soru soran kişilerin kâfirlerden bir grup olduğu ifade edilmiştir. İkinci görüşe göre kafirler indirilen ayetlere inanmadıkları halde sırf alay etmek amacıyla kendileri gibi düşünen gayrimüslimlere “Rabbiniz Muhammed’e (s.a.v.) ne indirdi.” diye soruyorlardı. Buna göre inkârcılar, kendileri de aynı fikirde olmalarına rağmen iç dünyalarındaki düşüncelerini kendileri gibi düşünen kişiler aracılığıyla izhar etmek suretiyle istihzâda bulunarak ironi üslubunu kullanmışlardır.⁴⁴⁵

⁴⁴¹ ÇÖGENLİ, M. Sadi, *Âyet ve Hadis Örnekli Arapça Belâgat*, s. 71.

⁴⁴² Nahl, 16/24.

⁴⁴³ Nahl, 16/20, 16/22.

⁴⁴⁴ ÂLÛSÎ, *Rûh 'ul Meânî*, c. VIII, s. 180-182.

⁴⁴⁵ ÂLÛSÎ, *Rûh 'ul Meânî*, c. VIII, ss. 180, 182.

Ayette soruyu soranların Müslümanlar olduğunu bildiren görüşe göre soru ile verilen cevap arasında bir uyumun olmaması bakımından ayrıca bir ironi çeşidi daha mevcuttur. Yani inançsızlar, indirilen ayetlerin mahiyeti ile ilgili soru soran Müslümanlara “Öncekilerin masalları” şeklinde cevap vererek onlarla istihzâda bulunmuşlardır. Çünkü inen şeylerin masallar olmadığı malumdur. Ayette Üslubu hakim metodu kullanılarak sorulan soruya mutabık bir cevap verilmediğinden indirilen şeyi reddetmede belîğ bir inkar üslubu kullanılmıştır.⁴⁴⁶

b. İstisna Yolu İle Yapılan İroni

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَا مَعْشَرَ الْجِنَّ قَدِ اسْتَكْبَرْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْإِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ قَالِ
النَّارُ مَثْوَاكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ

“Herkesi bir araya getireceği gün ‘Ey cinler! İnsanların çoğunu saptırdınız.’ diyecektir. Onların insanlardan olan dostları, ‘Rabbimiz! biz birbirimizden yararlandık’ diyecekler. Allah da diyecek ki: Allah’ın diledikleri hariç, içinde ebedî kalmak üzere duracağınız yer ateştir.”⁴⁴⁷

Allah (c.c.) ayeti kerimede birbirlerinden faydalanan, dostluk ilişkisi kuran insan ve cinlerden bahsetmektedir. İnsanların cinlerden faydalanma şekli, cinlerin onlara shevi arzuları ve bu arzulara ulaşma yollarını göstermeleri suretiyle olmuştur. Ayrıca ıssız ve korunaksız bir yerden geçen insanların cinlerin büyüklerini kastederek “Vadinin rabbine sığınırım.” diyerek cinlere sığınmaları da insanların cinlerden faydalanmasının bir başka şeklidir. Cinlerin insanlardan faydalanma şekli ise insanların kendilerine itaat etmeleri ve cinlerin, amaçlarına ulaşma konusunda onlardan yardım almaları şeklinde kendini göstermekteydi.

Ayette istisna edatı kullanılmasıyla cehenneme girecek kimseler arasında cehennemde kalma süresi hususunda bir istisna olacağına dair umut meydana getirilerek kâfirlere karşı ironi yapılmıştır. Bir görüşe göre buradaki istisna cehennemliklerin ateş azabından şiddetli soğuk olan zemherir azabına nakledilme vakitleri ile ilgilidir. Bu görüşe göre istisnanın anlamı ateşten kurtulma değil bilakis azap şeklinin değiştirilmesi anlamındadır. Nitekim bir rivayetten anlaşıldığı üzere zemherirden olan bir vadiye giren

⁴⁴⁶ ÂLÛSÎ, *Rûh’ul Meânî*, c. VIII, ss. 180, 182.

⁴⁴⁷ En’âm, 6/128.

kâfirlerin şiddetli soğuşundan dolayı eklemeleri birbirinden ayrılacak ve bundan dolayı da ateşe geri döndürülmeyi talep edeceklerdir.⁴⁴⁸ Ayetteki istisnayı farklı olarak değerlendirenlere göre kâfirler cehennemde iken, bulundukları yöne doğru cennetten bir kapı açılacak ve onlar o yöne doğru hızlıca koşacaklardır. Oraya vardıklarında da o kapı yüzlerine kapatılacaktır. Zikredilen bu iki görüşe göre ayetteki istisna istihzâ amaçlı olup ironi üslubu barındırmaktadır.⁴⁴⁹

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ مَّا كَانَ حُجَّتَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا اتُّوْا بِآبَائِنَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“Onlara âyetlerimiz açıkça okunduğu zaman onların delilleri ancak, “Doğru söyleyenler iseniz babalarımızı getirin” demek oldu.”⁴⁵⁰

Ayeti kerime, Nefsinin arzusunu ilâh edinen, akli ve nakli delilleri olmadığı halde sadece zanda bulunarak ve kendilerine va'd olunan ahiret hayatını redderek “İçinde bulunduğumuz dünya hayatından başka hayat yoktur.”⁴⁵¹ diyen inkarcılarla ilgilidir. Bu kimseler, kendilerine yeniden dirilmenin mümkün ve gerekli olduğu ile ilgili Allah'ın (c.c.) apaçık ayetleri okunduğu zaman, inançları gereği ayetlere karşı mantıklı bir delil getirmeye çalışmak yerine -ayetleri çürütebilecek delil getiremediklerinden dolayı- sürekli olarak zihinleri bulandırmaya çalışmışlardır. Bunun bir örneği de Hz. Muhammed (s.a.v.) ve müminlerden, kendilerinin ölmüş olan babalarını geri getirerek yeniden dirilmenin hak olduğunu ispatlamalarını istemeleri olmuştur.⁴⁵²

“مَّا كَانَ حُجَّتَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا اتُّوْا بِآبَائِنَا” ifadesi onların delil getirmek yerine lafi gevelediklerinin, acizlerin silahı olan büyükleme ve mevzunun dışına çıkma gibi tavırlar sergileyerek konuyu kapatma eğiliminde olduklarının göstergesidir.

Ayette “إِلَّا أَنْ قَالُوا” ifadesi “حُجَّتَهُمْ” ifadesinden istisna olarak zikredilmiştir. Buradaki istisna, istisnanın üç kısmından⁴⁵³ biri olan istisnai muttasıl türündendir. İstisna, muttasıl olduğunda müstesna (istisna edilen şey), müstesna minh'in (kendisinden istisna yapılan şey) kapsamına girerek adeta onun bir ferdi olmaktadır. İnkarcıların ayette geçen sözleri sadece insanların kafalarını karıştırmaya yönelik bir talepten ibaret olduğu ve arzu ettikleri

⁴⁴⁸ ZEMAŞŞERÎ, *Keşşâf*, c. II, ss. 62, 63; NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. 1, s. 537; EBU'S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm*, c. III, ss. 121, 122.

⁴⁴⁹ EBU'S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm*, c. III, s. 122.

⁴⁵⁰ Câsiye, 45/25.

⁴⁵¹ Câsiye, 45/24.

⁴⁵² İBN ÂŞÛR, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr*, c. XXV, s. 379; İBN ACİBE, *el-Bahru'l-Medîd*, c. VII, ss. 74, 75.

⁴⁵³ İstisna üç kısma ayrılır. A) İstisna-i Muttasıl B) İstisnai Munfasıl C) İstisnai Muferrağ

şey de hüccet (delil, kanıt) olmadığı halde istisna edatı kullanılarak sanki hüccetmiş gibi ifade edilmiş ve bu şekilde kendileriyle istihzâda bulunularak ironi üslubu kullanılmıştır.⁴⁵⁴

Zemahşerî, *Keşşâf* isimli eserinde kâfirlerin sözleri hüccet olmadığı halde neden hüccet olarak isimlendirilmiştir? şeklinde soru soranlara şöyle cevap vermektedir: müddei davasını ispat etmek amacıyla delil getirdiği gibi kâfirlerde ifadelerinde kendilerince deliller üretiyor ve davalarını ispat etmeye çalışıyorlardı. Ayette söyledikleri şeylerin hüccet olarak ifade edilmesi ise birkaç sebebe dayanmaktadır.

1- İnkârcıların bu ifadelerinin hüccet olarak isimlendirilmesi ironi amaçlıdır.⁴⁵⁵

2- Onların değerlendirme ve varsayımlarına göre hüccet olduğu için bu şekilde isimlendirilmiştir.

3- Onların hiçbir hüccetinin olmadığı anlamında kullanılmıştır. Bunun bir benzeri

تَحِيَّةٌ بَيْنَهُمْ ضَرْبٌ وَجِيعٌ⁴⁵⁶

Mısrasında mevcuttur. Buna göre ayette geçen ifadeden, inkârcıların kesinlikle bir hüccetlerinin olmadığı anlaşılmaktadır.⁴⁵⁷

Bahr‘ul Medîd adlı eserde de Zemahşerî’nin değerlendirmesine benzer bir değerlendirme yapılmış ve yukarıda geçen şiirin üslubunda ironi bulunduğu gibi ayeti kerimede de ironi olduğu söylenmiştir.⁴⁵⁸

c. Kasr Yoluyla Yapılan İroni

Kasr yoluyla ironi iki şekilde yapılmaktadır.

a) Haberin muhtedadan önce gelmesi suretiyle yapılan ironi:

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ

“Onlar, kızları Allah’a nispet ediyorlar -ki O, bundan uzaktır- kendilerine ise, canlarının istediğini”.⁴⁵⁹

⁴⁵⁴ İBN ÂŞÛR, *Tefsîru’t-Tahrir ve’t-Tenvîr*, c. XXV, s. 379.

⁴⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. yuk.: s 59.

⁴⁵⁶ Şiirin manası: ‘Onların aralarındaki selam acı veren bir vuruştur.’ Bu mısradan anlatılmak istenen aslında bahse konu kişilerin aralarında hiçbir selamlaşma olmadığıdır.

⁴⁵⁷ ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf*, c. 4, s. 284.

⁴⁵⁸ İBN ACİBE, *el-Bahrû’l-Medîd*, c. IV, s. 76

⁴⁵⁹ Nahl, 16/57.

Önceki ayetlerde kendilerine bir sıkıntı ve zarar dokunduğu zaman yalnız Allah’a yalvarıp yakaran, sıkıntıları giderilince de kendilerine verilen nimetlere karşı nankörlük edip, Rablerine ortak koşan kimselerin, kendilerine verilen rızıklardan, mahiyetini bilmedikleri putlara pay ayırmalarından bahsedilirken⁴⁶⁰ bu ayette de aynı kişilerin melekleri Allah’ın kızları olarak kıldıkları, erkek çocuklarını ise kendilerine nispet ettiklerinden söz ediliyor.

Ayette yüce Allah’ın onlara hem kız hem de erkek evlat bahsettiği ifade edilmekle birlikte onların, içerisinde bulundukları küfür çeşidi de ortaya konulmuştur.

Ayeti kerimede geçen “مَا يَشْتَهُونَ” ifadesi muhteda (özne) “لَهُمْ” ifadesi ise haberdır (yüklem). Arapça gramer kurallarına göre normal şartlarda muhteda haberdan önce gelmesi gerekirken bazı durumlarda haber muhtedadan önce gelebilmektedir. Haberin muhtedadan önce gelme nedenlerinden bir tanesi de haberin önemini ön plana çıkarmaktır. Ayette haber olan “لَهُمْ” ifadesi muhtedadan önce zikredilerek onlara önem veriliyormuş gibi bir izlenim oluşturulmuş, oysaki onların dilediklerini kendileri için almalarıyla adeta alay edilerek ironi üslubu kullanılmıştır.⁴⁶¹

b) Car ve mecrurun takdim edilmesi suretiyle yapılan ironi: ⁴⁶²

الَّذِينَ الذَّكَرُ وَلَهُ الْإُنثَى

“Erkek size de, dişi O’na mı?” ⁴⁶³

Âyette müşriklerin, meleklerin Allah’ın kızları oldukları şeklindeki inançları kınanmakta, evlat sahibi olma gibi ancak bir beşere atfedilebilecek durumları Allah’a isnat etmelerinin bir çeşit şirk ve putperestlik olduğu ifade edilmektedir. Müşrikler erkekleri üstün görüyor kızlardan ise tiksiniyorlardı. Allah (c.c.) daha üstün, daha faziletli olana layıkken kendi zanlarınca üstün olan erkeleri kendilerine has kılarak taptıkları putlar olan Lât, Uzzâ ve Menât ile meleklerin, Allah’ın kızları olduğuna inancı içerisinde idiler.⁴⁶⁴ önceki ayetin bağlamıyla birlikte düşünüldüğünde mezkûr ayette, Lât, Uzzâ ve Menât

⁴⁶⁰ Nahl, 16/53-56.

⁴⁶¹ İBN ÂŞÛR, *Tefsîru’t-Tahrir ve’t-Tenvîr*, c. XIII, ss. 146, 147.

⁴⁶² Bu kısım ironi bir önceki ironi kısmına şeklen lafız bakımından benzerlik gösteriyorsa bile ayrıldığı nokta buradaki takdimin kasr ile birlikte ihtisas anlamı taşımasıdır.

⁴⁶³ Necm, 53/21.

⁴⁶⁴ Nitekim ahirete iman etmeyenlerin, melekleri dişi isimleriyle adlandırmalarından da bu durum anlaşılmaktadır. Bkz: Necm, 53/27.

putlarının, Allah'ın (c.c.) kızları olduğunu iddia edip, kızları Allah'a (c.c.) nispet ederek kendiniz içinde erkek evlatları mı arzuluyorsunuz denilmek suretiyle iddiaları reddedilmiş ve içerisinde bulundukları küfrün çirkinliği bir kez daha gözler önüne serilmiştir.

Ayeti Gramer açısından incelediğimizde haber konumunda bulunan “لَهُ” ve “لَكُمْ” ifadelerinin, muhteda konumunda bulunan “الدَّكْرَ” ve “الْأُنثَى” kelimelerinden önce geldiği görmekteyiz. Normal şartlarda muhtedanın haberden önce gelmesi gerekir, ancak burada her iki haberde bulunan “لِ” harfi cerri ihtisas anlamı barındırdığından dolayı haberler muhtedaların önüne geçmiştir. Müşrikleri küçük düşürme amacıyla yapılan bu takdim neticesinde sanki erkek çocukları müşriklere hasmış gibi bir anlam ortaya çıkmış ve bu suretle müşriklerle istihzâ edilerek ironi üslubu kullanılmıştır.⁴⁶⁵ Ayrıca ayetteki takdimin sebebiyle haberin önemi de ön plana çıkarılarak müşriklere önem veriliyormuş gibi bir izlenim oluşturulmuş ve bu suretle aynı ayette iki farklı şekilde ironi üslubu uygulanmıştır.

d. Karşı Koyma Yoluyla İroni

وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِّتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ

“Dediler ki: “Bizi büyülemek için her ne getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz.”⁴⁶⁶

Allah (c.c.) Firavun ve ahalisini Hz. Mûsâ'nın asa'sı, uzun kıtlık yılları, ürünlerde eksiltme ve türlü türlü musibetlerle imtihan etmiştir. Allah (c.c.) her seferinde iman edeceklerini beyan ettiklerinden dolayı onları başlarına gelen belalardan kurtarmış, ancak onlar sıkıntılarından kurtulup normal hayata döndüklerinde tekrar inkâra düşmüşlerdir. Bu durum kurbağa, kan, ürün güvesi (haşerat), çekirge ve tufan şeklinde inen musibetlerde de aynı hal üzere devam etmiştir.⁴⁶⁷ Bütün bu musibetlerle imtihan olmalarına rağmen Firavun ve ahalisi büyüklük taslamaya ve küfür içerisinde kalmaya devam etmişler ve bu küfür ve inatlarından pişmanlık duymadan Hz. Mûsâ'ya, her ne getirirse getirsin ona inanmayacaklarını ve hiçbir şekilde onları büyüleyemeyeceğini söylemişlerdir.

Ayeti kerimede Firavun ve ahalisi, peygamberleri tarafından gösterilen mucizeleri inkâr edip getirilen delilleri kabul etmemelerine rağmen “مِنْ آيَةٍ” yani mucize ifadesini kullanmışlardır. Onların bu ifadeyi mucize ve delilleri kabul edip inandıklarından dolayı

⁴⁶⁵ İBN ÂŞÛR, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr*, c. XXVII, ss. 108, 111.

⁴⁶⁶ A'raf, 7/132.

⁴⁶⁷ A'raf, 7/130-133.

değil, bilakis Hz. Mûsâ'ya karşı koymak ve onun getirdiği delillerinin kendilerini yollarından alıkoyamayacağını hissettirerek alay etmek için kullanmışlardır. Nitekim ayette geçen “لَتَسْحَرَنَّ بِهَا” ifadesinden onların gösterilen delil ve mucizeleri sihir olarak değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Bu ifadeyle mucizelerin Onlarda etki meydana getirmeyeceğini karşıya hissettirmek istemişlerdir.⁴⁶⁸

e. Fiilin, Öznesinin Dışında Bir Şeye İsnadı Yoluyla Yapılan İroni

Konu ile ilgili şu ayet örnek olarak verilebilir.

قُلْ لَا نَصْرَ لَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ

“Allah’ı bırakıp O’na yakınlık sağlamaları için edindikleri ilâhlar kendilerine yardım etseydi ya!? Aksine onları yüzüstü bırakarak uzaklaşıp kayboldular.”⁴⁶⁹

Ayeti Kerime’de Allah’ın dışındaki varlıklara tapan ve onlardan yardım dileyen topluma yönelik bir kınama vardır. Buradaki kınamanın hedefi helak olan toplumlardır. Bu kınamadan maksat kendilerine yardım etsinler ve kendilerini savunsunlar diye putları ilah edinen toplumların hatalı tutumlarını ortaya koymaktır. Ayette benzetme ve temsili kıyas kullanılıp, Allah (c.c.) dışındaki varlıklara ibadet edenlere bir tariz yapılmıştır.⁴⁷⁰

Putlara tapanlar, taptıkları varlıkların kendilerine şefaâtçi olacaklarını ve zor zamanlarında yardımcı olup sıkıntılarını gidereceklerine inanıyorlardı. Allah (c.c.) İroni yoluyla onların bu inançlarının batıl olduğunu, taptıkları varlıkların da kendilerine ne bir fayda dokundurabileceklerini nede bir zarar verebileceklerini bildirmiştir. Ayeti kerimede geçen (ضَلُّوا عَنْهُمْ) yüz üstü bırakıp gitme eylemi putlara nispet edilerek mecaz yoluna gidilmiştir.⁴⁷¹

قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِنَسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

⁴⁶⁸ ÂLÛSÎ, *Rûh’ul Meânî*, c. VI, s. 50.

⁴⁶⁹ Ahkâf, 46/28

⁴⁷⁰ İBN ÂŞÛR, *Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. XXVI, s. 47.

⁴⁷¹ EBU’S-SUUD, *İrşad-u Akli’s-Selîm*, c.VI, s 136; ÂLÛSÎ, *Rûh’ul Meânî*, c. XIV, ss. 44, 45.

“Onlar, (inkâra yönelerek) ‘Dinledik, karşı geldik’ demişlerdi. İnkârları yüzünden buzağı sevgisi onların kalplerine sindirilmişti. Onlara de ki: imanınızın size emrettiği şey ne kötüdür, eğer inanan kimselerseniz!”⁴⁷²

Tevrat’ta buzağıya tapma gibi bir emir bulunmamasına rağmen cenabı Allah (c.c.) bu ayette İsrail oğullarına hitaben Tevrat’a beslediklerini iddia ettikleri imanlarının kendilerine emrettiği şeyin son derece kötü olduğunu ifade etmiştir. Ayete bakıldığında “إِيمَان” kelimesinin inkârcılara dönen “كَمْ” zamirine izafe edilmesinde ironi yapıldığı görülmektedir. Yani sizin varsaydığınız ama gerçekte olmayan imanınız ne kötü emrediyor denilerek onların imanlarıyla istihzâ edilmiştir. Zaten bu ifadenin geçtiği cümlelerin hemen öncesinde aynı kişilerin inkârcılardan olduklarından bahsedilmesi de bu durumu teyit etmektedir. Ayrıca “يَأْمُرُكُمْ” fiilinin hakiki faili olmayan “إِيمَان” kelimesine isnat edilmesinden hareketle bu ayette başka bir ironi çeşidinden de bahsetmek mümkündür. Bu ironi türü kavminin Şuayb’a (a.s.) hitaben “أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ” “Sana namazın mı emrediyor”⁴⁷³ ifadelerinde geçen ironinin benzeridir.⁴⁷⁴

f. İzafet ile Tahsis Yoluyla Yapılan İroni

أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ

“Yoksa ondan başka ilâhlar mı edindiler? De ki: “Haydi getirin delilinizi!”⁴⁷⁵

Cenab-ı Allah bu ayette Hz. Peygamber’e (s.a.v.) hitaben, onun aracılığıyla kâfirlerden mantıklı ve sahih nakle uygun deliller getirmelerini istemektedir.

Ayeti kerimede “هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ” (Delillerinizi getirin) ifadesi kullanılarak inkârcıların ellerinde sunabilecekleri herhangi bir delilleri bulunmamasına rağmen sanki delilleri varmış gibi bunları getirmeleri talep edilmiş ve bu şekilde ironi üslubu kullanılarak kendileriyle istihzâda bulunulmuştur.⁴⁷⁶

Ayrıca aşağıda zikredilecek ayeti kerimelerde de aynı türden ironi örnekleri mevcuttur.

وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

⁴⁷² Bakara, 2/93.

⁴⁷³ Hud, 11/87.

⁴⁷⁴ ZEMAŞERÎ, *Keşşâf*, c. 1, s. 166. Bkz. yuk: fiilin, öznesinin dışında bir şeye isnadı yoluyla yapılan ironi bölümüne bakılabilir. S. 41.

⁴⁷⁵ Enbiya, 21/24.

⁴⁷⁶ ÂLÛSÎ, *Rûh’ul Meânî*, c. X, s. 46.

“Bir de; ‘Yahudi ve Hristiyanlardan başkası Cennet’e girmeyecek’ dediler. Bu, onların kuruntuları! De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz delilinizi getirin.”⁴⁷⁷

أَلِلَهُ مَعَ اللَّهِ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“Allah ile birlikte başka bir ilâh mı var!? De ki, “Eğer doğru söyleyenler iseniz (iddianızı ispat edecek) delilinizi getirin.”⁴⁷⁸

وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ

“Her ümmetten bir şahit çıkarırız ve (kâfirlere), ‘Kesin delilinizi getirin’ deriz.”⁴⁷⁹

Zikredilen bu ayetlerde bulunan (بُرْهَانَكُمْ) ifadesinde kelimenin zamire izafe edilmesi suretiyle yapılmış ironi türü bulunmaktadır.

يَا أُخْتُ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَعْيًّا

“Ey Hârûn’un kız kardeşi! Senin baban kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz değildi.”⁴⁸⁰

Bu âyet Hz. Meryem doğumdan sonra nifas’tan temizlenip kucağında Hz. İsa ile kavminin yanına geldiğinde kendisine söylenen sözleri konu edinmektedir. Ayette geçen Harun’un kim olduğu hakkında farklı rivayetler mevcuttur. Bir görüşe göre Hz. Mûsâ’nın (a.s.) kardeşi Hz. Harun (a.s.) olduğu söylenir. Bu görüşe göre Hz. Meryem, ya Hz. Harun’la aynı tabakada olan kardeşinin zürriyetindendir veyahut Hz. Harun’un soyundandır. Diğer bir görüşe göre ise ayette geçen Harun, o dönemde yaşayan kötü bir adam olup Hz. Meryem ile alay etmek için o şahsa benzetmişlerdir.⁴⁸¹ İzah edilecek olursa; Hz. Meryem’in kavmi, evli olmadığı halde kucağında çocukla geldiği için onu kötülemek ve yaptığı işten dolayı onunla alay etmek istediler. Bahsedildiği üzere ikinci görüşe göre ayette geçen Harun iyi bir yaşantıya sahip olmayan bir kişi olduğu için “أُخْتُ” kelimesini

⁴⁷⁷ Bakara, 2/111.

⁴⁷⁸ Neml, 27/64.

⁴⁷⁹ Kasas, 28/75.

⁴⁸⁰ Meryem. 19/28.

⁴⁸¹ BEYDÂVÎ, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vîl* c. II, s. 30; NESEFÎ, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vîl*, c. II, s. 333.

“هَارُونَ” ismine izafe ederek aslında kardeşi olmadığı halde Hz. Meryem’e “Harun’un kardeşi” şeklinde hitapta bulunarak bu amaçlarına ulaşılar.

فَذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا

“(Onlara şöyle denilecek:) ‘O hâlde, bu gününüze kavuşmayı unutmanıza karşılık azabı tadın.’”⁴⁸²

Bu ayet kâfirlerin inkâr edegeldikleri gerçeğin doğruluğunu kabul ettiklerini ifade eden “Rabbimiz! (gerçeği) gördük ve işittik. Artık bizi (dünyaya) döndür ki, Salih amel işleyelim.”⁴⁸³ sözlerine karşılık cenabı Allah’ın verdiği cevaptır.

(يَوْم) kelimesi Arapların kullanımında bir kavmin diğer bir kavme karşı zafer, galibiyet ve başarı elde ettiği durumlarda kavim veya cemaat kelimesine izafe edilir. Örneğin; “ايام بني فلان على فلان” denildiğinde bir kavmin diğer kavme karşı olan zafer günleri anlaşılır.

Ayeti kerimede (يَوْم) kelimesi istiare-i tehekkumiye⁴⁸⁴ yoluyla kullanılmıştır. Normalde (يَوْم) kelimesi kavim kelimesine izafe edilince onların zafer ve mutluluk günleri anlaşılırken ayette hesap günü anlamına gelen (يَوْم) isminin inkarcılara dönen zamire izafe edilmesinde istiare yapılmış ve o dönem dildeki kullanımın tersine bir anlam yüklenerek inkarcılarla ironi yapılmıştır. Çünkü kâfirler kıyamet gününü inkâr ettiklerinden dolayı ve o gün onların zafer günü olmayıp tam aksine bir mağlubiyet günü, aşağılanma günü olduğu için böyle bir izafe kullanımı ile onlarla alay edildiği anlaşılmaktadır.⁴⁸⁵

Ayrıca aşağıda zikredilecek ayeti kerimelerde de aynı türden ironi örnekleri mevcuttur.

وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنسَاكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ

“Onlara şöyle denir: “Bugüne kavuşacağınızı unuttuğunuz gibi, bu gün biz de sizi unutuyoruz. Barınağınız ateştir.””⁴⁸⁶

وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَنْذِرُوكُم لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا

⁴⁸² Secde, 32/14.

⁴⁸³ Secde, 32/12.

⁴⁸⁴

⁴⁸⁵ İBN ÂŞÛR, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr*, c. XXI, s. 157, 158.

⁴⁸⁶ Câsiye, 45/34.

“Cehennem bekçileri İnkâr edenlere ‘Size içinizden bu gününüze kavuşacağınıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi? derler.”⁴⁸⁷

يَا مَعْشَرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا

“(O gün Allah, şöyle diyecektir:) Ey cin ve insan topluluğu! içinizden size bu gününüzün gelip çatacağı hakkında sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?”⁴⁸⁸

g. Fiilin Mecazi Meful İle Alakalandırılması Yoluyla Yapılan İroni

بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ

“Evet, kötülük işleyip suçu benliğini kaplamış (ve böylece şirke düşmüş) olan kimseler var ya, işte onlar cehennemliklerdir.”⁴⁸⁹

(كَسَبَ) fiilinin (سَيِّئَةً) le bağlantısında tahakküm vardır.⁴⁹⁰ Şöyle ki: kazanılan şey seyyie değil seyyienin işlenmesi sonucunda tahakkuk edecek olan cezadır. Dolayısıyla ayeti kerimede mecaz yoluyla ironi yapılmıştır.

Ebu’s-Suud ve Beydavi ise ayeti kerimede bulunan ironiyi farklı bir biçimde değerlendirmişlerdir. Onlara göre ayette bir şeyi zıddıyla ifade etmek suretiyle ironi yapılmıştır. Şöyle ki: (كَسَبَ) kelimesi yararlı şeyleri elde etmek anlamında kullanılan bir ifade iken (اكْتَسَبَ) ise zararlı şeyleri elde etmek anlamında kullanılan bir tabirdir. Ayeti kerime’de seyyie yani zararlı şeyleri elde etmek için (كَسَبَ) kelimesi kullanılarak bir şeyi zıddıyla ifade etmek suretiyle ironi yapılmıştır.

Bu ayeti kerimede yapılan ironi, فَيَبْشِرُهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ “Onları elem dolu bir azap ile müjdele”⁴⁹¹ ayetinde yapılan ironiye benzemektedir. Çünkü Müjdelemek güzel durumlar için kullanılır. Azap için kullanılınca ironi yapılmış olmaktadır.⁴⁹²

⁴⁸⁷ Zümer 39/71.

⁴⁸⁸ En’am 6/130.

⁴⁸⁹ Bakara, 2/81.

⁴⁹⁰ ÂLÛSÎ, *Rûh’ul Meânî*, c. I, s. 482.

⁴⁹¹ Âli imrân, 3/21.

⁴⁹² BEYDÂVÎ, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, c. 1, s. 72; EBU’S-SUUD, *Îrşad-u Akli’s-Selîm*, c. 1, s. 229.

h. ‘ل’ ı İstihkak İle Tahsis Yoluyla Yapılan İroni

Râğıb el-İsfehânî istihkakı bildiren ‘ل’ ile milkiyet bildiren ‘ل’ arasında bir ayırımı gitmiştir. Ona göre istihkak anlamı barındıran ‘ل’ henüz gerçekleşmemiş ama gerçekleşmiş hükmünde kabul edilen durumlar için kullanılırken, Milk için olan ‘ل’ ise gerçekleşmemiş olan durumlarda kullanılır.⁴⁹³

وَلَهُمْ مَقَامِعٌ مِنْ حَدِيدٍ

“Onlar için bir de demirden topuzlar vardır.”⁴⁹⁴

Ayette geçen “وَلَهُمْ” ifadesinde bulunan ‘ل’ harfi istihzâ amaçlı olarak menfi ve aleyhte olan olumsuz bir durum için kullanılmıştır.⁴⁹⁵ Şöyle ki: ‘ل’ harfi genel itibariyle müsbet ve lehte olan olumlu durumların ifade edilmesi anlamına gelen istihkak için kullanılmaktadır. Burada Allah (c.c.) tam zıddı bir anlamda ifade kullanmak suretiyle inkârcılarla istihzâda bulunmuştur.

Aynı şekilde aşağıda zikredeceğimiz ayette Allah’ın (c.c.) kâfirlere karşı yaptığı ironi türüne örnek olarak verilebilir.

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ

“İnsanlardan öylesi vardır ki, bilgisizce Allah yolundan saptırmak ve o yolu eğlenceye almak için, eğlencelik asılsız ve faydasız sözleri satın alır. İşte onlar için aşağılayıcı bir azap vardır.”⁴⁹⁶

Ayeti kerimede geçen “مَن يَشْتَرِي” ifadesindeki “مَن” edatından tekillik ifade ederken daha sonrasında gelen “أُولَٰئِكَ” ifadesinden çoğulluk kast edilmiştir. İsmi işaretin “أُولَٰئِكَ” şeklinde çoğul olarak kullanılması “مَن” edatının içeriğinde bulunan çokluk manasından kaynaklıdır. Ondan önceki “يَشْتَرِي”, “يُضِلُّ” ve “يَتَّخِذُ” kelimelerinin tekil olarak kullanılması ise “مَن” edatının lafız olarak tekil olmasından kaynaklıdır. Bir cümlede çoğul ve tekil kelimelerin bir arada kullanılması ise, ceza makamında çoğul kalıp kullanılmasının daha korkutucu olması, taaccüp makamında ise tekil kalıbın kullanılmasının daha belîğ

⁴⁹³ EBU MUHAMMED, Abdullah, Cemaluddin b. Hişam el-Ensari, v. h. 761, *Muğni’l-lebib an Kutubi’l Earib*, Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Matbaatu’l Medeni, Kahire, t.y. c. I, s. 280; EL ISFAHANÎ, Rağıb, v. h. 502, *El Mufredat fi garibi’l Kur’an*, 1. Baskı, Daru’l-Kalem, Beyrut, h. 1412, s. 755.

⁴⁹⁴ Hac, 22/21.

⁴⁹⁵ ÂLÜSÎ, *Rûh’ul Meânî*, c. X, s. 200.

⁴⁹⁶ Lokman, 31/6.

olmasından dolayıdır. Böylece kelimeler arasındaki anlam ve şekil uyumu göz önünde bulundurulmuş, cümlelerin anlamı en belirgin bir şekilde ifade edilmiştir.

Cenabı Allah iyi kimseler için ihsan edilen rahmetin tam tersi olan sürekli rezillik ve azabı kâfirler için tesis etmiştir. Bunu ifade ederken de faydalı olan şeylerde kullanılan ‘ل’ harfini va’z edildiği anlamın dışında olan azap için kullanmıştır. Dolayısıyla ayette geçen kişilere, yaptıkları olumsuz davranışlardan dolayı kendilerine azabın vaki olacağı ironi üslubu kullanılarak dile getirilmiştir.⁴⁹⁷

1. İlave Cümle Kullanma Yoluyla Yapılan İroni

إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ
وَالْمَطْلُوبُ

*“Sizin Allah’tan başka taptıklarınız bir sinek dahi yaratamazlar, hepsi bunun için toplansalar bile. Eğer sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan kurtaramazlar. İsteyen de âciz, istenen de.”*⁴⁹⁸

Ayette geçen “ضَعُفَ الطَّالِبُ” putlar âciz ve “وَالْمَطْلُوبُ” sinekte aciz cümlesinde, kendisini koruma iradesi gösteremeyen putlarla sineğin, zayıflık, acizlik ve iradelerini kullanamama bakımından eşit oldukları ifade edilmektedir. Hatta incelendiği takdirde putun sinekten çok daha zayıf olduğu anlaşılabilmektedir. Zira sinek küçücük bir canlı olmasına rağmen cansız bir varlık olan puta karşı galip gelebilen taraftır. Nitekim ayette de sineğin vereceği bir zarara karşı bile müdahale edemeyecekleri vurgulanmaktadır. İbn Abbas’tan rivayet edildiğine göre müşrikler, taptıkları putları zaferan’la yağlayıp başlarına bal sürüyorlar ve zarar görmemeleri için kapıları onların üzerine kapatıyorlardı. Sinekler ise duvardaki küçük oyuklardan girip putlara sürülen şeyleri emmektedirlerdi. Ayette putların, bir sineği dahi meydana getirmekten aciz oldukları vurgulandıktan sonra zayıflık ve acizlik içerisinde olduklarını teyit etmek amacıyla “ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ” ifadesi kullanılmış ve bu suretle ilave cümle kullanılarak onlarla istihzâda bulunulmuştur.⁴⁹⁹

Âlûsî’nin, talip ve matlupla alakalı yukarıdaki görüşün yanı sıra -Dahhak ve Suddi’den rivayet edildiği gibi- burada ki talibin Allah’ın (c.c.) dışındakilere ibadet eden

⁴⁹⁷ El- BİKÂÎ, *Nazmu’d-Dürer fi Tenasubi’l Ayâti ve’s-Süver*, c XV, s 149.

⁴⁹⁸ Hac 22/73.

⁴⁹⁹ ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf*, c. 3, s. 167.

kimse olduğu, matlubun minh'in (Kendisinden talep edilen) ise kendilerine tapılan ilahlar olduğu görüşü de bulunmaktadır. Buradaki ibadet edenlere talip denilmesinin sebebi, onların putlardan istekte bulunması ve o ilahların kendilerine fayda vereceğine inanmalarından dolayıdır. Bu görüşe göre taliplerin zayıflığı fayda sağlayamayacak varlıklardan talepte bulunmalarından kaynaklanmaktadır.⁵⁰⁰

i. Ayırıcı Zamir, Zamir'i Fasil İle Tahsis Etmek Yoluyla Yapılan İroni

“وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا جَارَءً مِنَ السَّمَاءِ أَوْ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ”

“Hani onlar, Ey Allah'ım, eğer şu (Kur'an) senin katından inmiş hak (kitap) ise hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir” demişlerdi.”⁵⁰¹

Ayette geçen “هُوَ” edatı fasıl zamiridir. Yani haberle sıfat arasında iltibas olabilecek durumlarda kendisinden sonra gelen kelimenin haber olduğunu ifade eder.

İnkârcılar Kur'an-ı Kerim'in hak olmadığı iddiasında bulunmuşlar, Kur'an'ın hak olması durumunda ise inkârlarına karşılık olarak eshabu'l fil olayında olduğu gibi gökten çamurdan pişmiş taş yağdırılmasını veya başka bir azabın vukuunu istemek suretiyle yüce Allah'a (c.c.) meydan okuma cüretinde bulunmuşlardır. Ancak, inkârcılar, inançsızlıklarından dolayı böyle bir azabın gerçekleşmesinin mümkün olmadığı kanaatini taşımaktadırlar.⁵⁰²

İbn Atiyye ise inanmayanların, ayette geçen ifadeyi üzerlerine gökten taş yağdırılmasını istemek amacıyla kullanmadıklarını, bilakis kıskançlıklarından dolayı Allah'u Teala'nın Hz. Muhammed'e (s.a.v.) Kur'an-ı Kerim'i indirmiş olabileceğini çok uzak bir ihtimal olarak görmelerinden dolayı böyle bir ifade kullandıkları görüşünü serd etmiştir.⁵⁰³

Bu üslup inkâr bakımından belîğ bir üslubu barındırmaktadır. Ayette müminlerin genel olarak tahsis ve tayin yoluyla kullandıkları “هُوَ الْحَقُّ”, “O haktır” ifadesi inkarcılar tarafından kullanılarak inananlara karşı ironi yapıldığı görülmektedir.⁵⁰⁴

⁵⁰⁰ ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî*, c. X, ss. 298, 299.

⁵⁰¹ Enfâl, 8/32

⁵⁰² ZEMAŞERÎ, *Keşşâf*, c. II, s. 210.

⁵⁰³ İBN ATİYYE, *el-Muharreru'l Veciz*, c. VIII, s. 51.

⁵⁰⁴ ZEMAŞERÎ, *Keşşâf*, c. 2, s. 210.

Ayrıca bu ayet, içerisinde bulunan “إِنْ” şart edatından dolayı şart edatıyla yapılan ironi türüne örnek olarak ta verilmiştir.⁵⁰⁵ Buna göre inkarcılar “Eğer şu (Kur’ân) senin katından inmiş hak (kitap) ise hemen üzerimize gökten taş yağdır” şeklinde bir ifade sarf etmişler, ancak şart edatını, Kur’ân’ın hak kitap olma ihtimalini düşündüklerinden dolayı değil, bilakis istihza amacıyla kullanmışlardır.

j. Nefy Sigası kullanma Yoluyla Yapılan İroni

أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ

“Onlar, diri olmayan cansız varlıklardır! Ne zaman dirileceklerinin de şuuruna varamazlar.”⁵⁰⁶

Yaratma kudretine sahip olan yüce Allah, bu kudrete sahip olamayan putlar ve kendilerine tapılan akılsız varlıklar ile arasındaki farklılığa dikkat çekmiş,⁵⁰⁷ sadece kendisinin gerçek anlamda tapılmaya layık olduğunu ve yaratma kudret ve azametini sahip olan zatı dışında hiçbir varlığa tapılamayacağını ifade etmiştir.⁵⁰⁸

Ayetle ilgili yapılan değerlendirmelerde, kendilerine tapılan varlıkların ölümlü nesneler olduklarına dikkat çekilerek gerçek anlamda ilah olmalarının mümkün olmadığı belirtilmiştir.⁵⁰⁹ Dolayısıyla cansız birer varlık olan putların fani olmaları veya kendilerine tapılan canlı varlıkların muhakkak ölümü tadacak olmalarından⁵¹⁰ dolayı kendilerine atfedilen ilahlık iddiası da çürümektedir.

Ayette geçen “وَمَا يَشْعُرُونَ” cümlesinde bulunan zamir putlara dönmekte olup “يُبْعَثُونَ” cümlesinde bulunan zamir ise putlara tapan kişilere dönmektedir. Yani putlar kendilerine kulluk yapanların ne zaman diriltileceklerini bilmezlerken, onların ibadetlerine karşılık

⁵⁰⁵ ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum*, s. 57.

⁵⁰⁶ Nahl, 16/21.

⁵⁰⁷ Nahl, 16/17, 20.

⁵⁰⁸ EBÛ HAYYÂN, Muhammed b. Yusuf el-Endülüsî, v. h. 745, *Tefsîru Bahri'l-Muhîr*, Thk. Adil Ahmed Abdilmevcut, Ali Muhammed Muavvid, Zekeriyya Abdu'l-Mecid en-Nuti, Ahmed en- Neculi el-Cemel, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2010, 3.Baskı. c.V, s. 467; EBU'S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm*, c. 4, s. 334.

⁵⁰⁹ NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil* c. II, s. 208; ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf*, c. 2, s. 576; RÂZÎ, *Tefsîru'l-Kebîr*, c. VII, s. 195.

⁵¹⁰ Âli imrân, 3/185.

mükâfat verecekleri vakti nasıl olur da bilebilirler denilerek müşriklere karşı ironi üslubu kullanılmıştır.⁵¹¹

Bazı yorumlara göre ise her iki zamirin putlara döndüğü belirtilmiştir. Buna göre kendilerinin ne zaman dirileceklerinin farkında olamayan putların, kendilerine tapanların diriliş zamanlarını bilmediklerinde şüphe yoktur.⁵¹² Dolayısıyla bu yoruma göre de aynı şekilde ayette ironi bulunmaktadır. Şöyle ki: kendilerinin bile diriliş vakitlerini idrak edemeyen putların, kendilerine ibadet edenlerin diriliş vakitlerini bilmelerinin mümkün olmadığı belirtilerek müşriklerle istihzâda bulunulmuştur.

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فَرَادَىٰ وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ

“Andolsun ki, teker teker bize geleceksiniz ve sizin hakkınızda ortaklarımız sandığınız şefaatçilerinizi de yanınızda görmeyeceğiz.”⁵¹³

Bu ayeti kerime müşriklere hitaben indirilmiştir. Ayette müşriklerin Allah’a ortak koştukları putlarının dünya hayatında kendilerine bir fayda sağla(ya)madığı ifade edilmekle birlikte, nefy edatı kullanılarak ahirette de onları şiddetli bir o kadar da elem verici olan azaptan kurtaramayacakları belirtilmiş ve müşriklerin içerisinde bulundukları durumla istihzâ edilmiştir.⁵¹⁴

k. Ara Cümle Kullanma Yoluyla Yapılan İroni

“فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْجِبَارَةُ أَعَدَّتْ لِلْكَافِرِينَ”

“Bunu yapamazsanız –ki asla yapamayacaksınız– o hâlde yakıtı insanlar ve taş olan ateşten sakının; o, inkârcılar için hazırlanmıştır.”⁵¹⁵

Müşrikler Kur’ân-ı Kerim’in Allah kelamı olduğunu kabul etmeyip Hz. Muhammed’e (s.a.v.) başkaları tarafından yazdırıldığını iddia etmişlerdir. Allah (c.c) ise onları, bu iddialarını ispatlamaya davet edip “Madem Kur’ân Allah kelamı değil de bir

⁵¹¹ NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. II, s. 208; ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf*, c. 2, s. 577; RÂZÎ, *Tefsîru'l-Kebîr*, c. VII, s. 196; ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî*, c. VIII, s. 178; EBU'S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm*, c. 4, s. 334; EBÛ HAYYÂN, *Tefsîru Bahri'l-Muhîr*, c. V, s. 468.

⁵¹² ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî*, c. VIII, s. 178. EBU'S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm*, c. IV, s. 334.

⁵¹³ Enam, 6 /94.

⁵¹⁴ EL-BİKÂÎ, Burhanuddin Ebu'l Hasan İbrahim b. Ömer, v. h. 885, *Nazmu'd-Dürer fî Tenasubi'l Ayâti ve's-Süver*, Mektebetü İbn-İ Teymiyye, Kahire, 2006, 3. Baskı. c. VII, s. 198.

⁵¹⁵ Bakara, 2/24.

beşer sözüdür, öyle ise siz de onun gibi bir kitap,⁵¹⁶ sûreleri gibi on sûre,⁵¹⁷ bir sûre,⁵¹⁸ hiç olmazsa onun gibi bir söz⁵¹⁹ getirin” teklifinde bulunmuştur.⁵²⁰

Yukarıda örnek olarak verdiğimiz ayette şart cümlesi olan “إِنْ لَمْ تَفْعَلُوا” ile ceza cümlesi olan “فَأَنْتُمْ النَّارُ....” arasında ara cümle kullanılarak müşriklerin Kur’ân’ın bir sûresinin dahi benzerini getiremeyecekleri, bunu asla başaramayacakları açıkça bildirilerek kendileriyle istihzâda bulunulmuş ve inkârâ devam etmeleri durumunda da cezalarının cehennem olacağı konusunda uyarılmışlardır.⁵²¹

I. Uzak İşaret Edatının Kullanılması Yoluyla Yapılan İroni

وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ

“Bir de; ‘Yahudi ve Hristiyanlardan başkası Cennet’e girmeyecek’ dediler. Bu, onların kuruntuları!.”⁵²²

Ehl-i kitap, müminlere karşı besledikleri kıskançlıktan dolayı cennete sadece kendilerinin girebilecekleri iddiasında bulunmuşlardır. Yahudiler ancak Yahudiler girebilir Hristiyanlar ise ancak Hristiyanlar girebilir ifadelerini kullanmışlardı. Ayette ehli kitabın temenni ettikleri bu arzularından çok uzak olduklarını ifade etmek maksadıyla uzaklık ifade eden (تِلْكَ) ismi işaretini ve onların bu arzularının bir kuruntudan ibaret olduğunu belirtmek içinde (أَمَانِيُّهُمْ) kelimesi kullanılmıştır. Dolayısıyla ehli kitabın isteklerinin kuru bir temenniden ibaret olduğu ironik bir tarzda anlatılmıştır.⁵²³

m. ‘J’ Harfi İle Tahsis Yoluyla Yapılan İroni

لَا يَسْمَعُونَ إِلَى الْمَلَأِ الْأَعْلَى وَيُقَذَّفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ

⁵¹⁶ İsrâ, 17/18.

⁵¹⁷ Hûd, 11/13.

⁵¹⁸ Yunus, 10/38.

⁵¹⁹ Tûr, 52/34.

⁵²⁰ Bu tekliflerin geçtiği ayetlere tefsir literatüründe “Tehaddi/mezdan okuma ayetleri” denilmektedir.

⁵²¹ BEYDÂVÎ, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, c. I, s. 58.

⁵²² Bakara, 2/111.

⁵²³ El-BİKÂÎ, *Nazmu'd-Dürer fî Tenasubi'l Ayâti ve's-Süver*, c. II, ss. 111–112.

“Onlar, yüce topluluğu (ileri gelen melekler topluluğunu) dinleyemezler. Kovulmaları için her taraftan taş tutulurlar. Onlar için sürekli bir azap da vardır”.⁵²⁴

Allah (c.c.) kâfirlerin, kendi hâkimiyeti altında olduklarını ifade etmek için (وَلَهُمْ) ifadesini kullanmış onların durumlarını kullarından dilediği kimselere bir imtihan vesilesi kılmıştır. Bu ayette cenab-ı Allah genellikle faydalı şeyler için kullanılan (ل) edatını şer için (onlar için sürekli, çok acı veren, peşini bırakmayan bir azap vardır.) kullanarak kâfirlerle istihzâ etmiştir.⁵²⁵

n. Benzetme Yoluyla Yapılan İroni

فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ

“İşte onun anası (varacağı yer) Hâviye’dir.”⁵²⁶

Ayeti kerimesinde “Cehennem” kelimesi yerine “أُمُّ” yani anne kelimesinin kullanılması ironiye örnek olarak verilebilir. Cenabı Allah (c.c) Kafirlerin ve inkarcıların varış yeri olan cehennemi, çocuğun sığınağı ve koruyucusu olan anne’ye benzeterek onlarla istihzâda bulunmuştur.⁵²⁷

2. İnşai Üsluplar

a. Soru Kalıbı Kullanma Yoluyla Yapılan İroni

İnkârcıların Hz. Muhammed (s.a.v.) ile istihzâda bulunmalarının birer örneğini oluşturan şu iki ayet bu konuda örnek olarak verilebilir.

وَيَسْتَنْبِئُونَكَ أَحَقُّ هُوَ قُلُّ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقُّ

“O (azap) gerçek midir? diye senden haber soruyorlar. De ki: “Evet, Rabbime andolsun ki o elbette gerçektir.”⁵²⁸

وَإِذَا رَأَوْكَ أَنْ يَنْخُدُّوكَ إِلَّا هُزُوءًا هَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا

“Onlar ne zaman seni görseler, Bu mu Allah’ın resul olarak gönderdiği adam! diyerek mutlaka seninle alay ederler.”⁵²⁹ ayeti de soru sorulması yoluyla yapılan ironi türüne de örnek olarak verilebilir.⁵³⁰

⁵²⁴ Saffat, 37/8-9.

⁵²⁵ El-BİKÂÎ, Nazmu’d-Dürer fi Tenasubi’l Ayâti ve’s-Süver, c. XVI, s. 198.

⁵²⁶ Kâri’a, 101/9.

⁵²⁷ ÂLÛSÎ, Rûh’ul Meânî, c. XV, s. 449.

⁵²⁸ Yûnus, 10/53.

Birinci ayette, kâfirlerin, ahiret azabına inanmamalarına rağmen Hz. Muhammed'e (s.a.v.) “O (azap) gerçek midir?” şeklinde soru sormalarının arka planında yatan sebep onların gerçeği arayıp bulmaları değil, bilakis inkârlarının dışı vurumu olan dini gerçeklerle alay etmek istemeleridir.⁵³¹

İkinci ayette de aynı şekilde soru sormalarının nedeni, doğru bilgiye ulaşma arayışı içerisinde olmaları değil, bilakis küçük düşürme ve alay etme istemeleridir.

Ayrıca, Allah'ın (c.c.) inkarcılarla istihzâda bulunduğu

“Onlar, *Rahmân'ın kulları olan melekleri de dışı saydılar. Onların yaratılışına şahit mi oldular?*”⁵³² ayeti de örnek olarak verilebilir⁵³³

İnkarcıların, meleklerin yaratılışına şahit olamayacakları bilinmesine rağmen kendileriyle istihzâ etmek amacıyla böyle bir soru sorulmuştur.

b. Karşılaştırma Yoluyla Yapılan İroni

أَذَلِكَ خَيْرٌ نُزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّكُّومِ

“İkram olarak bu mu daha hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı?”⁵³⁴

Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde karşılaştırma üslubu kullanılmıştır. Allah (c.c.) sapkınlık içerisinde olan babalarının izinden giden inkarcılardan bahsederken bu kişilere yiyecek olarak cehennem dibinde yetişen⁵³⁵ ve zalimler için imtihan aracı kılınan⁵³⁶ zakkum ağacının dışında bir şey verilmeyeceğini ifade etmiştir.⁵³⁷ Yine bu bağlamda lezzet ve mutluluk veren cennet nimetleri ile acı ve sıkıntı veren zakkum ağacını karşılaştırmak suretiyle ironi üslubunu kullanmıştır.⁵³⁸ Ayette inkarcılarla istihzâda bulunulmasının nedeni, birbiriyle karşılaştırılan iki şeyden hangisinin daha hayırlı olduğu çok bariz bir şekilde bilinmesine rağmen onların zakkum ağacını tercih etmekte ısrar etmeleridir.

⁵²⁹ Furkân, 25/41.

⁵³⁰ ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum*, s. 57.

⁵³¹ ZEMAŞERÎ, *Keşşâf*, c. 2, s. 352.

⁵³² Zuhurf, 43/19.

⁵³³ ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum*, s. 47.

⁵³⁴ Sâffât, 37/62.

⁵³⁵ Zakkum çölde yetişen ve acı meyvesi olan bir ağaçtır. Bkz: NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. III, s. 125.

⁵³⁶ Müşrikler, kendilerine cehennemde yiyecek olarak “zakkum” ağacının verileceğini duyduklarında, ateşin ağacı yakacağını, dolayısıyla böyle bir ağacın olamayacağını söyleyerek ayeti inkâr etmişlerdir. Allah'ın (c.c.), ateşte yanmayan ağaç yaratabileceğini idrak edemediler. Böylelikle bu ağaç, iman etme noktasında müşrikler açısından imtihan aracı olmuştur. Bkz: ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'an-ı Kerim Mealî*, s. 494; Sâffât, 37/63.

⁵³⁷ Sâffât, 37/64, 66, 69, 70.

⁵³⁸ ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî*, c. XII, s. 92.

c. Teşvik Anlamı İfade Eden Edatları Kullanma Yoluyla Yapılan İroni

Bu konuda Müşriklerin Hz. Muhammed (s.a.v.) ile istihzâ ettikleri şu ayet örnek olarak verilebilir.

وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْنَاهَا

“Onlara bir mûcize getirmediğin vakit, "Onu da derleyip toptasaydın ya!" derler.”⁵³⁹

Ayette müşriklerin, talep ettikleri bir konu ile ilgili ayet inmediği zaman tutundukları tavır anlatılmaktadır. Müşrikler bu tür durumlarda kendi yanından bir şeyler uydurmasını isteyerek ve bunu söylerken de teşvik anlamı ifade etmek için kullanılan “لَوْلَا” edatını kullanarak Hz Muhammed (s.a.v.) ile alay etmişlerdir.⁵⁴⁰

Ayrıca şu ayet te örnek olarak verilebilir.

”فَرَاغَ إِلَى إِلَهِتِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ“

“İbrâhim gizlice tanrılarının yanına vardı; ‘Niçin bir şeyler yemiyorsunuz?’ dedi.”⁵⁴¹

Ayette Hz. İbrahim putlara bir şeyler yemeleri yönünde hitapta bulunmuş ve bunu yaparken de teşvik anlamı ifade etmek için kullanılan “أَلَا” edatını kullanmıştır. Hz. İbrahim’in buradaki amacı putların, önlerindeki yemeği bile yemekten aciz olduklarını vurgulamak ve bu yolla putperestlerle istihzâda bulunmaktır.⁵⁴²

d. Seslenme edatı Kullanma Yoluyla Yapılan İroni

وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا فِطْنًا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ

“Şöyle dediler: Ey Rabbimiz! Hesap gününden önce payımızı hemen ver!”⁵⁴³

Bu âyet Kafirlerin Allah’a (c.c.) karşı yaptıkları ironiye örnek olarak verilebilir. Söz konusu ayette müşriklerin, Ey Rabbimiz! Bizi kendisiyle korkuttuğun azaptan nasibimizi hesap gününe erteleme, hemen ver şeklinde dua ederek alay etmek gibi bir hadsizlikte bulundukları konu edilmektedir. Müşriklerin, bu dualarını nidayla (seslenme edatıyla)

⁵³⁹ A’râf, 7/203

⁵⁴⁰ ÂLÛSÎ, *Rûh’ul Meânî*, c. V, s. 139.

⁵⁴¹ Sâffât, 37/91.

⁵⁴² İBN ATİYYE, *el-Muharreru’l Veciz*, c. IV, s. 479.

⁵⁴³ Sâd, 38/16.

başlatarak tam bir yakarışla azabı talep etmeleri ise alay etme konusunda ne kadar ileri gittiklerini göstermektedir⁵⁴⁴

e. Emir Kalıbı Kullanma Yoluyla Yapılan İroni

Bu konuda Allah'ın (c.c.) müşriklerle istihzâda bulunduğu şu ayet örnek olarak verilebilir.

“وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ”

“Eğer kulumuza (Muhammed’e) indirdiğimiz (Kur’ân) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sûre getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah’tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin).”⁵⁴⁵

Putların şahitlik yapamayacağı bilinmesine rağmen ayeti kerimede putlarını şahit olarak çağırımları emredilerek müşriklerle istihzâ edilmiştir.⁵⁴⁶ Ayrıca Kur’ân’ın bir suresinin benzerini getiremeyecekleri bilinmesine rağmen “فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ”, “onun benzeri bir sûre getirin” cümlesinde emir kipi sigası kullanılarak istihzâda bulunulmuştur.

Ayrıca Hz. İbrahim’in (a.s.) kavmi ile istihzâda bulunduğu şu ayette örnek olarak verilebilir.

قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ

“İbrahim dedi ki: “Hayır! Bunu şu büyükleri yapmıştır. Konuşabiliyorlarsa, onlara sorun bakalım!”⁵⁴⁷

H. İbrahim putların cevap vermekten aciz olduklarını bilmesine rağmen putperestlerle istihzâ etmek maksadıyla “فَسْأَلُوهُمْ” “Putlara sorun” emir kipi sigasını kullanmıştır.

Aynı şekilde, ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ (Deyin ki:) “Tat bakalım! Hani sen güçlüydün, şerefliydin!”⁵⁴⁸ Ayetini de incelediğimizde, ayette geçen “ذُقْ”, “Tat” emir kipi sigasıyla kastedilen azap olduğunu, dolayısıyla burada da bir ironi bulunduğunu görmekteyiz.

Yukarıda zikredilen kalıplar dışında ayrıca ironi üslubuna başvurulmuş yerlerde kendisiyle ironi yapılan kelimenin, madi sigası,⁵⁴⁹ mudari sigası,⁵⁵⁰ şart edatı⁵⁵¹ ismi mevsul⁵⁵² ve ismi işaret⁵⁵³ şeklinde de geldiği görülmüştür.

⁵⁴⁴ EBU CAFER, Muhammed b. Hasan Et-Tusi, et-Tibyan fi Tefsiri'l Kur'ân, v. h. 460, Matbaatu Mektebi'l-i'lami'l İslami, h. 1409, 1. Baskı, c. VIII, s. 532; EBU'S-SUUD, İrşad-u Akli's-Selîm, c. VII, s. 218.

⁵⁴⁵ Bakara, 2/23.

⁵⁴⁶ ÂLÛSÎ, Rûh'ul Meânî, c. I, s. 220.

⁵⁴⁷ Enbiyâ, 21/63.

⁵⁴⁸ Duhân, 44/49. Ayetle ilgili ayrıntılı bilgi için Ayrıntılı bilgi için bkz. yuk: tahkir makamında yüceltme lafızlarının kullanılması, ss. 71-72 ve dikkat çekme konusu, s. 30.

III. DİNİ TEBLİĞDE İRONİ ÜSLUBU

Sözlükte duyuru, bildiri, bir şeyi veya bir haberi ulaştırmak anlamına gelen tebliğ, İslamî ilimlerin her birinde kendine has bir terminolojide kullanılmıştır. Tebliğ, kelam ilminde peygamberlerin vahiy yoluyla aldıkları bilgiyi insanlara ulaştırması şeklinde yorumlanırken, fıkıh terminolojisinde ise cemaatle kılınan namazda imamın aldığı tekbirlerin ve verdiği selamın müezzin tarafından cemaate sesli bir şekilde duyurulması şeklinde anlaşılmıştır.⁵⁵⁴ Uygulama ve gaye bakımından irşad, vaaz, nasihat, emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker gibi terimlere yakın anlamı bulunan tebliğ, İslâm'a çağrı⁵⁵⁵ "imana çağrı"⁵⁵⁶ "Allah yoluna çağrı"⁵⁵⁷ "Allah'ın kitabına çağrı"⁵⁵⁸ "hakka çağrı"⁵⁵⁹ "hayra çağrı"⁵⁶⁰ "kurtuluşa çağrı"⁵⁶¹ "hayat kaynağına çağrı"⁵⁶² "esenliğe çağrı"⁵⁶³ gibi manalara gelmektedir.⁵⁶⁴ Tebliğde zaman, mekân, sosyal yapı, muhatapların eğitim düzeyi önemli olduğu kadar verilmek istenen mesajında ulaştırılma biçimi de o kadar önemlidir. Şüphesiz her mübelliğ, davasını aktarırken muhatap kitleyi dikkate almış ve kendi perspektifinden konuya yaklaşarak ya nass ve akıl ile veya sadece akıl ile veya nass ile beraber ilham ve keşif yoluyla muhataplarını ikna yoluna gitmişlerdir. Hangi yol izlenirse izlensin "Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütlerle çağır"⁵⁶⁵ "Allah'ın rahmeti sayesinde

⁵⁴⁹ (Ey inkârcılar!) Eğer fetih istiyorsanız işte size fetih geldi. Enfâl, 8/19. Bkz: ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum*, s. 47. Onların yenilgileri, mağlubiyetleri fetih olarak adlandırılmıştır.

⁵⁵⁰ Ra'd, 13/11. ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum*, s. 47.

⁵⁵¹ Hani onlar, Ey Allah'ım, eğer şu (Kur'ân) senin katından inmiş hak (kitap) ise hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir" demişlerdi. Enfâl, 8/32. ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum*, s. 47. İnkarcılar burada şart edatını, Kur'ân'ın hak kitap olma ihtimalini düşündüklerinden dolayı değil, bilakis istihza amacıyla kullanmışlardır.

⁵⁵² "Dediler ki: Ey kendisine Zikir (Kur'ân) indirilen kimse! Sen mutlaka delisin!". Hicr, 15/6. ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum* s. 47.

⁵⁵³ "Dediler ki: Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır" Furkân, 25/7. ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum*, s. 47.

⁵⁵⁴ Bkz: BOYNUKALIN, Mehmet "Tebliğ" *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2011, c. XL, s. 218; MUTÇALI, Serdar, *Arapça Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay. İstanbul, 1995, s. 70.

⁵⁵⁵ Saff, 61/7.

⁵⁵⁶ Hadîd, 57/8.

⁵⁵⁷ Nahl, 16/125.

⁵⁵⁸ Âl-i İmrân, 3/23.

⁵⁵⁹ Ra'd, 13/14.

⁵⁶⁰ Âl-i İmrân, 3/104.

⁵⁶¹ Mü'min, 40/41.

⁵⁶² Enfâl, 8/24.

⁵⁶³ Muhammed, 47/35.

⁵⁶⁴ ÇAĞRICI, Mustafa, "Da'vet" *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1994, c. IX, s. 16.

⁵⁶⁵ Nahl, 16/125.

sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi”⁵⁶⁶ düsturlarına uymaları kaçınılmazdır.

Her peygamber bir davetçi olup, her biri tebliğ yolunda merhamet ve şefkat yolunu benimsemiştir. Hz. Peygamber yirmi üç yıllık risâlet zarfında muhatapların konumuna göre farklı farklı tebliğ metodları uygulamıştır. Muhataplarının ruhsal ve psikolojik davranışlarını dikkate almış ve durumlarına göre metodolojik bir biçimde yaklaşmıştır.⁵⁶⁷ Hz Peygamber’in eğitim ve tebliğ sürecinde uyguladığı metod ve ilkelerini sözsüz (jest ve mimik, ses tonu, beden dili) ve sözlü (soru cevap biçimi, tekrar, dikkat çekme) şeklinde değerlendirmek mümkündür. Ayrıca Hz. Peygamber’in, hedef kitlesine şefkat ve merhamet, affedicilik ve şefkatle yaklaşımı, tebliğinde sergilediği tutumlardandır.⁵⁶⁸ Bununla beraber Allah’ın davetine olumsuz cevap verenler olmuş, hatta daha ileriye giderek Allah ve resulüne dil uzatanlar ve Hz. Peygamberi küçük düşürmeye yönelik ifadeler serdedenler de olmuştur. Bunlarla ilgili Kur’ân’ın yaklaşımının da muhatapların anladığı dilden olduğunu “Onlar seni görünce ancak eğlenceye alırlar. Allah’ın peygamber olarak gönderdiği adam bu mu? (derler)”⁵⁶⁹ âyetinden okumak mümkündür. Ayrıca, “Ama haktan sapan yalancılardan ise, işte ona da kaynar sudan bir ziyafet vardır.”⁵⁷⁰ “Bu mu daha iyi bir ikramdır yoksa zakkum ağacı mı”⁵⁷¹, “Tat bakalım; zira sen (aklinca) güçlü ve değerlisin”!⁵⁷², âyetlerinin de bu tür muhataplara gözdağı ve tehdit içeren bir ironi üslubunu barındırdığını anlamaktayız.⁵⁷³

Günümüz davet ve tebliğ yolunda da inkâr içerisinde olan muhatapları kötü akıbetten, olumsuz gidişattan sakındırıp hak yola girmelerini sağlamak ve onları tefekküre davet etmek amacıyla Kur’ân’ı örnek almak bağlamında bu tür bir ironi üslubunu

⁵⁶⁶ Âl-i İmrân, 3/159.

⁵⁶⁷ ŞEN, Yusuf, “Hz. Peygamber’in Merhamet Eğitim Metodu”, *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. 6, s. I-II, 2011, s. 23.

⁵⁶⁸ Geniş bilgi için bakınız: ÖZDAŞ, Bünyamin, *Psikososyal Açıdan Hz. Peygamber’in Tebliğ Metodu*, (Yüksek Lisans Tezi) Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2018.

⁵⁶⁹ Furkân, 25/41. Ayrıntılı bilgi için bkz. yuk: küçük düşürme konusu, ss. 97-98.

⁵⁷⁰ Vâkı’a, 56/92, 93. Bkz: ALLAN, İbrahim, *el Bedi’ fi’l Kur’ân’i-l Kerim*, s. 528.

⁵⁷¹ Sâffât, 37/62. Ayrıntılı bilgi için bkz. yuk: karşılaştırma yoluyla yapılan ironi, s 83.

⁵⁷² Duhan, 44/49. Ayrıntılı bilgi için bkz. yuk: tahkir makamında yüceltme lafızlarının kullanılması, ss. 71-72 ve dikkat çekme konusu, s. 30.

⁵⁷³ Birinci ayette, kaynar su ziyafet olarak zikredilerek ironi yapılmıştır. Ayrıca ayette inanmayanların ahirette ilk karşılaştıkları şeyin kaynar su olacağı zikredilerek arkasından gelecek olan azap türleri konusunda bir tehdit ve korkutma vardır. İkinci ayette karşılaştırma üslubu kullanılarak cennet nimetleri ile acı veren zakkum ağacı karşılaştırılmış ve bu suretle ironi yapılmıştır. Bkz: ÂLÜSÎ, *Rûh’ul Meânî*, c. XII, s. 92. Ayetle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Yuk. s. 84. İkinci ayette ise: yerme makamında yüceltme anlamı taşıyan ifadeler kullanılarak ironi yapılmıştır. Bkz: EBU’L FETH, *Sirru Sinaeti’l İ’rab*, c. I, s. 405. Ayetle ilgili Ayrıntılı bilgi için bkz: Yuk. ss. 49-50.

kullanmak önem arz etmektedir. Modern zamanda dini tebliğ amacıyla ironi üslubunun kullanımının Kur'ân-ı Kerîm'in genel üslubu dikkate alınarak uygulanabilirliği tafsilata muhtaç bir konudur. Ancak, ironi üslubunun eğitim ve irşad metodolojisinde -nebevi tebliğ çerçevesi dikkate alınarak- sürekli olmasa da uygun şartlarda kullanımının doğru bir yöntem olabileceği kanısına varmak mümkündür. Ancak dini tebliğ eden kişilerde bazı sıfatların bulunması şarttır. Zira İslâm'a davet problemi her çağa göre iyi bilinip çözüme kavuşturulması gereken sosyal bir vakıadır. Bazı İslâm bilginleri davetçide bulunması gereken vasıfların bazılarını şu şekilde sıralamışlardır.

- a. Kur'ân ve Hadis ilmini çok iyi bilmek.
- b. Tebliğ için en uygun yol ve yöntemi tespit etmek.
- c. İnsanlar arasında güzel ahlak ile tanınmış olmak.
- d. Sözlerinde ve eylemlerinde tutarlı olmak.⁵⁷⁴

Bütün bu ifadeler ironi üslubunu kullanacak davetçilerin iyi bir eğitim aşamasından geçmeleri gerektiğini vurgulamaktadır.

Ayrıca ironi üslubunu kullanacak davetçinin Cedel ilmini ve adaplarını iyi bilmesi gerekmektedir.

"Cedl" kökünden türeyen cedel ifadesi sözlükte; sağlamca ipi bükme, sertçe düşürme, karşıt olmak ve kabaca tartışmak manalarında kullanılmıştır. Mantık ve felsefe ilimlerinde farklı bir tanıma sahip olan cedel ifadesinin terim anlamı ise; herhangi bir şeyin sonuca bağlanması için iki veya daha fazla kişi arasında gerçekleşen ve taraflardan her birinin doğru olan görüşün ortaya çıkması için kendi görüş ve delillerini ileri sürdüğü, hasmın delilini çürütmeye çalıştığı diyalogu ifade etmektedir.⁵⁷⁵

Kur'ân'da cedel ile cidâl ifadeleri ikişer yerde geçmekte iken, yirmi altı yerde de mücadele kökünden türeyen değişik kalıplar kullanılmıştır.⁵⁷⁶ Tartışmada başvuru ve "delil" anlamına gelen hüccet, Kur'ân'da yedi kez, sultan ifadesi sekiz, "burhan" kelimesi de beş yerde geçmektedir. Ayrıca Mirâ ile muhâcce de Kur'ân-ı Kerîm'de "karşılıklı tartışma ve delil getirme" manasında kullanılmıştır.⁵⁷⁷

⁵⁷⁴ KARAMAN, Fikret, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, ss. 250-251.

⁵⁷⁵ ABDULHALİM, Mahmud, *Fıkhu'd-Daveti İlallah*, Dâru'l-Vefâ, Mısır, 1990, s. 181.

⁵⁷⁶ ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Matbaatu Dâri'l-Kutubi'l-Misriyye, Kahire, h. 1364, s. 165.

⁵⁷⁷ ABDULBÂKÎ, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, ss. 118, 194, 355.

Kur'ân'da, doğru bilgi ve delile dayanmayan, batılı hakk, hakkı batıl göstererek hakikati inkâr ve bâtili savunma gibi amaçlarla yapılan tartışma yasaklanmıştır. Ancak gerçek delil ve doğru bilgiden hareketle batıl fikirleri çürütme ve doğruyu ortaya çıkarma maksadıyla yapılan tartışmalar teşvik edilmiştir.

*“(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir.”*⁵⁷⁸

Şu unutulmamalıdır ki burada ki gayenin doğrunun ortaya çıkarılması olması gereklidir. Çünkü aksi olan nefsanî tutumlar İslam ahlakına uygun değildir. Nitekim *“Hangisi daha iyi, bizim ilahlarımız mı, yoksa O’mu?”* derler. Ama onlar bu karşılaştırmayı tartışma olsun diye ortaya attılar. Doğrusu onlar kavgacı ve tartışmacı bir toplumdur”⁵⁷⁹ âyeti ile Hz. Peygamber (s.a.v.)’in *“Hidayet üzere olduktan sonra sapıklığa düşen bir topluluğa ancak kavga ve çekişmek verilir”*⁵⁸⁰ hadisi konuya açıklık getirmektedir.

Kur’ân-ı Kerim ve Hadisi Şeriflerde geçen bu tür diyaloglarda ironi üslubunun kullandığını da görmekteyiz.⁵⁸¹

IV. KUR’ÂN-I KERİM BAĞLAMINDA BİR EĞİTİM METODU OLARAK İRONİ

İroni, Kur’ân-ı Kerim’in sıkça kullandığı üsluplardan biri olup genelde müşriklere, inkârcılara ve münafıklara karşı kullanılmıştır. Bu üslubun kullanılma nedenleri arasında Müşrik ve Kâfirlerin hevâ ve heveslerinden kaynaklı yapmış oldukları davranışları engellemek, sapkınlık ve batıl yolda olduklarını ifade eden sözlerinin önünü kesmek, Allah ve Resulüne karşı düşmanca tavırları bertaraf etmek zikredilebilir. Bu üslubun muhatapta karşılık bulan ve muhatabı eğitmeye yönelik birçok faydasını zikretmek mümkündür. Bunlardan birkaçını şöyle özetleyebiliriz:

- a. Alay edilen grubun yanlış yolda olduğunu farklı bir biçimde ve akılda kalır şekilde dile getirme.

⁵⁷⁸ Nahl, 16/125

⁵⁷⁹ Zuhruf, 43/58.

⁵⁸⁰ Tirmizî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 3253.

⁵⁸¹ Bkz. Abdulhalim Mahmud, *Fıkhu’d-Daveti ss.* 181-183.

- b. Azarlamak ve söylenilen söze kulak verilmesini sağlayarak takınılan tavrın yanlış olduğunu anlamalarını sağlama.
- c. İman edenlere, inkarcıların tavırlarından uzak durma ve onlara karşı nasıl davranılması gerektiği konusunda yol gösterme.
- d. İslam toplumunun kötü alışkanlıklardan arınmasını sağlama.⁵⁸²
- e. İsyanıkar Mü'minleri ıslah edip onları doğru yola iletme.
- f. İslâm'a düşmanlık edenlerin yanlış yolda olduklarını bildirmek suretiyle doğru yola ulaşmaları için yol gösterme.⁵⁸³

Kur'ân-ı Kerim'in bu üslubu iki ayrı şekilde kullandığını görmekteyiz. Birinci üslup lafzî iken diğeri manevidir.

Lafzî Üslup bir kelimenin asıl manası itibari ile medhi ifade ederken zem için kullanılmasıdır. Örnek olarak

التذوق ، والذوق kelimeleri, hayatta güzel ve temiz olan şeylerden lezzet almayı ifade ederken Kur'ân-ı Kerim'de farklı bir manada kullanılmıştır.

كَمَثَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ذَاتُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ

“Onların durumu, kendilerinden az öncekilerin (Mekkeli müşriklerin) durumu gibidir. Onlar (Bedir'de) yaptıklarının cezasını tatmışlardır. Onlara (ahirette de) elem dolu bir azap vardır.”⁵⁸⁴

Bu ayet Bedir savaşında hezimete uğrayan Mekkeli müşriklerin ardından yenilgiye uğrayan Beni Nadir Yahudilerinin yaşadıkları şoku tasvir etmektedir. Şu var ki yaşadıkları yerden sürülen, malları ellerinden alınan bu kişiler acıdan ve pişmanlıktan başka neyi tatmış olabilirler ki?

Başka bir ayette Cehenneme gitmiş ve orada ebedî kalacak kâfirler şu şekilde tasvir edilmiştir:

لَمَّا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ

“Şüphesiz ayetlerimizi inkâr edenleri biz ateşe atacağız. Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için onların derilerini yenileyeceğiz. Şüphesiz, Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁵⁸⁵

⁵⁸² “Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele.” Tevbe, 9/34.

⁵⁸³ MEKÂNİSÎ, “Min Esâlibi't-Terbiyeti fî'l-Kur'âni'l-Kerîm: es-Suhriyye”, s. 1. ; EL HİFNÎ, Uslubu's-Suhriyyeti fî'l-Kur'âni'l-Kerîm, ss. 55-81; EL HİFNÎ, et-Tasvîru's-Sâhîr fî'l-Kur'âni'l-Kerîm, s. 17.

⁵⁸⁴ Haşr, 59/15.

Başka bir ayette

ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ

“(Deyin ki:) "Tat bakalım! Hani sen güçlüydün, şerefliydin!?”⁵⁸⁶

Dünyada kendisine verilen nimetlerde cimrilik yapan ve sadece bu hayat için çaba gösteren kişi ise

هَذَا مَا كُنْتُمْ لَا تُفْسِدُكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْذِبُونَ

“İşte bu, kendiniz için biriktirip sakladığınız şeylerdir. Haydi tadın bakalım biriktirip sakladıklarınızı!”⁵⁸⁷

”الهدى” kelimesi ve türevleri genel olarak doğru yola ulaşmayı ifade ederken

أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدَاهُمْ أَفْتَدِهِ

“İşte, o peygamberler, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. (Ey Muhammed!) Sen de onların tuttuğu yola uy.”⁵⁸⁸

İroni üslubu ile farklı manalarda kullanılmıştır.

كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ إِلَى عَذَابِ السَّعِيرِ

Şeytan hakkında, "Her kim onu dost edinirse mutlaka o kimseyi saptırır ve onu cehennem azabına sürükler"⁵⁸⁹

فَاهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ

"Zulmedenleri, eşlerini ve Allah'ı bırakıp da tapmakta olduklarını toplayın, onları cehennemin yoluna koyun"⁵⁹⁰

البشرى kavramı mutluluk ve sevinç ifade ederken

إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ الْعَلِيمَ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ

“Sen ancak Zikr'e (Kur'an'a) uyanı ve görmediği halde Rahmân'dan korkan kimseyi uyarırsın. İşte onu bir bağışlanma ve güzel bir mükafatla müjdele.”⁵⁹¹

Aynı kavram ironi amaçlı kullanıldığında aşağılama ve kınama anlamlarını ifade etmek için kullanılmıştır.

وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

“İnkârcılara, elem dolu bir azabı müjdele!”⁵⁹²

⁵⁸⁵ Nisa, 4/56.

⁵⁸⁶ Duhan 44/49. Ayetle ilgili ayrıntılı bilgi için Ayrıntılı bilgi için bkz. yuk: tahkir makamında yüceltme lafızlarının kullanılması, ss. 71-72 ve dikkat çekme konusu, s. 30.

⁵⁸⁷ Tevbe, 9/35.

⁵⁸⁸ En'am, 6/ 90.

⁵⁸⁹ Hacc, 22/4.

⁵⁹⁰ Sâffât 37/23.

⁵⁹¹ Yâsin, 36/ 11.

بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

“Münafıklara, kendileri için elem dolu bir azap olduğunu müjdele.”⁵⁹³

كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِي أُذُنَيْهِ وَقْرًا فَبِتَثَرَهُ بَعْدَافٍ أَلِيمٍ

Ona ayetlerimiz okunduğu zaman; onları hiç işitmemiş gibi, kulağında bir ağırlık var da büyükenerek arkasını döner. Ona, elem dolu bir azabı müjdele.”⁵⁹⁴

Manevî ironi üslubunun ise, kendilerine peygamberler gönderilmesini ve kitaplar indirilmesini alaya alan kâfir ve müşriklere aynı üslupla cevap verildiğinde kullanıldığını görmekteyiz örnek olarak:

وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَأَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ فَلَمَّا أَحْسَسُوا بِأَسَاسِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ . لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا إِلَى مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْأَلُونَ . قَالُوا يَا بَوِئَلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ . فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوَاهُمْ حَتَّى جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَامِدِينَ

“Biz zulmetmekte olan nice memleket kırıp geçirdik ve onlardan sonra başka başka toplumlar meydana getirdik. (Onlar azabımızı hissedince hemen oradan süratle kaçıyorlardı. Onlara, "Kaçmayın, o içinde şımartıldığınız bolluğa ve yurtlarınıza dönün. Çünkü sorulacaksınız" denildi "Eyvah bizlere! Bizler gerçekten zalim kimseler idik" dediler. Biz onları biçilmiş ekin, sönmüş ateş gibi yapıncaya kadar bu feryatları devam etti.”⁵⁹⁵

Ayrıca Allah’ın göndermiş olduğu elçisine yardım etmeyeceğini düşünen ve alay eden müşriklere Allah aynı üslupla şu şekilde cevap vermektedir:

مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لِيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ

“Her kim ona (Muhammed’e) Allah’ın dünyada ve ahirette asla yardım etmeyeceğini zannediyorsa hemen tavana bir ip çeksin, sonra kendini assın da bir baksın; baş vurduğu (bu yöntem), öfkelendiği şeyi giderecek mi”⁵⁹⁶

Bunlara ek olarak kendilerine kitap gelen ancak içindekilerle amel etmeyen hakkı tanımayan Yahudi din âlimlerini Allah şu şekilde tasvir etmiştir:

مَثَلُ الَّذِينَ خُمِلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا بِنَسْ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

⁵⁹² Tevbe, 9/ 3.

⁵⁹³ Nisa, 4/138.

⁵⁹⁴ Lokman, 31/7.

⁵⁹⁵ Enbiya, 21/ 11-15.

⁵⁹⁶ Hacc, 22/15.

“Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah’ın âyetlerini inkar eden topluluğun hali ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.”⁵⁹⁷

Bu ve benzeri ayetlerde Kur’ân ifadeleri, muhataplarının takındıkları tavırların ve yapmış oldukları fiillerin ne kadar yanlış olduğunu açık ve etkileyici bir şekilde ifade etmiştir.

Kur’ân’ın, bu üslubu inat ve bilerek hakkı inkâr eden gruplara karşı kullanması günümüz eğitim sisteminde de benzer tavırları takınan kişiler için böyle bir üslubu kullanmamızı ve bu şekilde daha etkili olabileceğimizi ifade etmektedir.

⁵⁹⁷ Cuma, 62/5.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerim'in özelliklerinden biri de indiği toplumun konuşma özelliklerini barındırması ve o toplumun üslubuyla hitap etmesidir. Bu üslupları kullanmasındaki maksat muhatap kitleler ile daha doğru bir iletişim kurabilmektir. Araplar arasında ironi üslubu oldukça yaygın kullanılan bir üsluptur. Dolayısıyla özelde onlara inen bu kitabın, onların gündelik konuşmalarına yer vermesinden daha tabii olan bir şey yoktur. Bu sayede onlar kendilerine yabancı olmayan bir üslup ile karşılaşınca maksat olan manayı daha iyi anlayabilmektelerdir. Böylelikle Kur'ân'ın mesajı muhataba iletilmiş olur. Her şeyden önce şunu bilmek gerekir ki Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan ironi üslubu Allah'ın muhatabı ile alay etmesi değil, bilakis onlar ile anlayabilecekleri bir türden konuşma şeklidir.

İroni, Arap belagatı içerisinde tehekküm sanatı olarak kendisinden bahsettirmiş ve yapısı itibariyle bu disiplin ile sıkı bir ilişki içinde olduğu, hatta bu disiplinin bir parçası olduğu ve aynı maksada hizmet ettiği açıkça anlaşılmıştır. Öyle ki ironi sanatı, değişik ifade kalıplarını kullanarak, ilk bakışta anlaşılmayı zorlaştırıyor gibi gözükse de aslında kelama güzellik kattığını, lafız ve mana yönüyle ifadeye zenginlik kazandırdığını ve muradını daha etkin bir biçimde zihinlere yerleştirdiğini gördük. Bu da belagatın en asli hedefidir.

Kur'ân'da kullanılan ironi üslubuyla alay veya aşırı öfkenin ifade edilmesi gibi amaçlar maksatlar kastedilmiş ise de ironiyi sadece bununla sınırlamak doğru değildir. Zira insanların ilahlık iddiasında bulunmalarına, inkâr, nifak gibi inanç bakımından sapıklıklarına, Peygamber ve mü'minlere karşı düşmanlıklarına, dini emirlere ve nehiylere muhalefetlerine ve ahlaki bozulmalarına karşı kendilerine ironide bulunan iğneleyici ve can yakıcı özellik sayesinde alay ve öfkenin dışında bir sarsma ve silkeleme de söz konusu olduğunu, yine bazen kelimelerin ifade ettiği anlamın dışında da te'kîd, tefsîr, tebyîn, teşbîh ve ihtimam gibi artı anlamlar da kazandırdığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla böyle bir sanatın Yüce Allah tarafından kullanılmış olmasında -ilk akla geldiği gibi- bir garipliğin olmadığı da anlaşılmıştır.

Kur'ân'daki sözlü ironiler genellikle tersinme tekniği ile yapılmışken bazen muhatabın yanlışlıkları ortaya konulup tutumlarının kötü sonucu ve ahirette kendilerini bekleyen feci son hatırlatılmak suretiyle yapılmıştır. Bazen de muhatabın savunduğu şeyin veya öne sürdüğü gerekçenin ne kadar tutarsız olduğu vurgulanarak yapılmıştır. Ama

genellikle alay etmek maksadıyla tehdit yerinde tebşîr, vaid yerinde va'd, yergi yerinde övgü, tahkîr yerinde ta'zim gibi gülünçlüğü daha bir vurgulayan tam tersi bir anlatımla meydana konmuştur. Muhatabı daha fazla etki altında bırakan bu üslup, ifadeye belagat katarak Kur'ân'ın icâzına katkı sağlamış, kelama güzellik ve edebî bir zevk katmıştır. Kur'ân'daki ironilerde, diğer beşerî ironilerde olduğu gibi iftira, safsata, yalan, boş ve eğlence gibi özelliklere rastlamak mümkün değildir. Kur'ân'daki durum ironileri ise olayın beklenenin aksine gerçekleşmesi şeklinde geçmektedir. Bununla da insanların planladıklarının gerçekleşmesinin onların isteklerine bağlı olmadığı ve ancak her şeyin Allah'ın rızasına, takdir ve iradesine bağlı olduğu vurgulanmıştır.

“Kur'ân'da İroni Üslûbu ve Kullanımı” adlı çalışmamızda söz konusu üslûbun tarihsel gelişimi, türleri, Arap edebiyatındaki yeri, örneklerle değerlendirilmiştir. Türleri ve hedefleri üzerinde durulan çalışmamızda uygulamanın Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından da icra edildiği tespit edilmiştir. Zira edebi sanatta zirve yapmış olan Arap toplumuna karşı, sanatsal bir değer olan ironi üslûbunun dini tebliğde kullanılmasının gerekliliği kaçınılmazdır. Ayrıca ironi üslûbunun nedenleri kullanıcı tarafından farklılık göstermektedir. Tebliğ amacı güden tarafın söz konusu üslubu Allah'a davet, Peygamber ve yol arkadaşlarını savunmak ve muhatap kitleyi ikna etmek gibi nedenlerden dolayı kullandığı; nifak, inat ve küfür gibi nedenlerden dolayı kullanılan üslûbun da inanmayanlar tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir.

İroni üslûbunun günümüz irşat faaliyetlerinde kullanımının problemi irdelenmeye çalışılmış, modern çağda dini tebliğ maksadıyla ironi üslûbunun kullanımının, Kur'ân-ı Kerim'in genel üslûp yapısı dikkate alınarak uygulanabilirliği üzerinde durulmuştur. Dini tebliğde zaman, sosyal hayat, muhatapların eğitim düzeyinin dikkate alınması, verilmek istenen mesajın yöntemi ile doğru orantılıdır. Bu nedenlerle Nebvî irşad metodu çerçevesinde ironi üslûbunun asr-i saadette kullanımının önemli bir yöntem olduğu, günümüz şartlarında ise zorunlu olmadıkça, ancak uygun zemin oluştuğunda kullanımının daha isabetli olduğu kanısına varılmıştır.

KAYNAKLAR

- ABDULAZİZ**, Şeref, *el-Edebu'l Fukahi*, Lübnan, 1992, 1. Baskı.
- ABDULBÂKÎ**, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Matbaatu Dâri'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire h. 1364.
- ABDULHALİM**, Mahmud, *Fıkhu'd-Daveti İlallah*, Dâru'l-Vefâ, Mısır, 1990.
- ABDUSSETTAR**, Hasib, *Menhelü'l- Belağa*, Daru'l- Kutubi'l-Lübnani, Beyrut, 1971, 1. Baskı.
- ABRAHMS**, M.h. & **HARPHAM**, G.g., A glossary of literary terms, 9th edition, Wadsworth Gangage Learning, 2009.
- ALLAN**, İbrahim, *el Bedi' fi'l Kur'an'i-l Kerim Envauhu ve Vezaifuhu*, Dairetu's-Sikafeti ve-l-i'îlam, 2002, 1. Baskı.
- ALTINÖRS**, Atakan, *Platon ile Aristoteles'in Retorik Anlayışlarının Karşılaştırılması*, EKEV Akademi Dergisi, Yıl:15, Sayı:49, Güz 2011.
- ALTUNTAŞ**, Halil, **ŞAHİN** Muzaffer, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Ankara, Yenigün Matbaacılık, 2011, 12. Baskı.
- ÂLÛSÎ**, Allâme Ebu'l-Fadl, Şihâbu'd-Din Seyyid Mahmûd b. Abdullah el-Bağdadî. v.1270/1854, *Rûh'ul Meânî fi Tefsîr'il-Kur'an'il Azîm ve's-Seb'il-Mesâni*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y.
- AYVERDİ**, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, -Basım yeri ve tarih belirtilmemiş-
- BEĞAVİ**, Hüseyin b. Mesud, v. h. 516, *Mealimu't-tenzil*, 2. Baskı, Thk. Mervan Sivar, Daru'l Marife, Beyrut, 1987.
- BERAVUZ**, Bulis, **HARFUŞ**, Butris, kom. *el Muncid fi'l E'lam*, Dâru'l-Maşrik, Lübnan, Beyrut, 1973, 7. Baskı.
- BEYDÂVÎ**, Nâsiruddîn Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş- Şirazi, v. h. 791, *Tefsiru'l Beydâvî el-Musemma Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, 1. Baskı.
- BLACKBURN**, Simon, *Oxford Dictionary of Philosophy*, Oxford University Press, 2008.
- BOYNUKALIN**, Mehmet, "Tebliğ" *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2011.
- CEBECİ**, Oğuz, *Komik Edebi Türler, Parodi, Satir ve İroni*, İthaki Yayınları, 2008.
- *Tarihsel bir Perspektif Üzerinden İroni Tür ve Tekniklerinin Gelişimi*, 2008.

- CÜRCÂNÎ**, Abdulkahir b. Abdurrahman b. Muhammed v. h. 471, *Esrâru'l-Belağa*, Thk. Abdulhamid el- Hindavi, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, h. 1422, 1. Baskı
- CÜRCÂNÎ**, Ali b. Muhammed b. Ali, v. h. 816, *Kitâbu't-Târîfât*, Thk. İbrahim el-Ebyari, Daru'l-Kutubi'l-Arabi, Beyrut, h. 1405, 1. Baskı.
- ÇAĞRICI**, Mustafa, "Da'vet" *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 1994.
- “İstihza”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 2001.
- ÇÖGENLİ**, M. Sadi, *Âyet ve Hadis Örnekleli Arapça Belâğat Meâni Beyân Bedî'*, Eser Ofset Matbaası, Erzurum, 2012.
- DEMPSTER**, Germaine, *Dramatic Irony in Chaucer*, Stanford University Publications, Language and Literature, 1932.
- DİVLEKÇİ**, Celalettin, *Anlam-Üslup İlişkisi Bağlamında Kur'an'ın Üslup Analizi, (Fatiha Suresi Örneklemesi)*, (Doktora Tezi), Ankara, 2009.
- DOUGLAS COLİN**, Muecke, *Irony and the Ironic*, Taylor & Francis, 1982.
- DURMUŞ**, İsmail, "Mizah", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 2005.
- “Kinaye”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara, 2002.
- EBU CAFER**, Muhammed b. Hasan Et-Tusi, *et-Tibyan fî Tefsiri'l Kur'an*, v. h. 460, Matbaatu Mektebi'l-i'lami'l İslami, h. 1409, 1. Baskı.
- EBÛ HAYYÂN**, Muhammed b. Yusuf el-Endülüsi, v. h. 745, *Tefsîru Bahri'l-Muhît*, Thk. Adil Ahmed Abdilmevcut, Ali Muhammed Muavvid, Zekeriyya Abdu'l-Mecid en-Nuti, Ahmed en- Neculi el-Cemel, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2010, 3.Baskı.
- EBU MUHAMMED**, Abdullah, Cemaluddin b. Hişam el-Ensari, v. h. 761, *Muğni'l-lebib an Kutubi'l Earib*, Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Matbaatu'l Medeni, Kahire, t.y.
- EBU'L FETH**, Osman B. Cini, v. h. 392, *Sirru Sinaeti'l İ'rab*, Thk. Dr. Hasan el Hindavi, Daru'l-Kalem, Dimeşk, m. 1985, 1. Baskı.
- EBU'S-SUUD**, Şeyhu'l-İslam Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-Âmâdi, v. 982/1574, *İrşad-u Akli's-Selîm İlâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Dâru'l Fikr, Beyrut, 2001, 1. Baskı.
- Eİ ALEVÎ**, Yahya b. Hamza b. Ali b. Ali b. İbrahim, v. h. 749, *et-Tirazu'l- Mutedammin li Esrari'l-Belağa ve Ulûmi Hakâiki'l-Îcâz*, Matbaatu'l Muktatif, Mısır, h. 1332.
- EL AVA**, Adil, *Mevakibu't-Tehekküm*, Daru'l-Fadl, Dimeşk.

- EL HAMEVÎ**, Ebu'l Mehasin İbn Hucce Takiyuddin Ebubekir b. Ali, v. h. 837, *Hizanetu'l Edeb*, Thk. Dr. Kevkeb Deyyab, Daru Sadr, Beyrut, h. 1421, 1. Baskı.
- EL HEVVAL**, Hamid Abduh, *es-Suhriyetu fi Edebi'l Mazini*, el-Heyetu'l Mısıriyyetu li'l-Kitab, 1982.
- EL HİFNÎ**, Abdulhalim, *et-Tasvîru's-Sâhîr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, el-Heyetu'l-Mısıriyye, 1992.
- Uslubu's-Suhriyyeti fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, el-Heyetu'l-Mısıriyye, m. 1998.
- EL HUFÎ**, Ahmed, *el-Fukahetu fi'l-Edeb*, Nehdetu Mısır, 2001.
- EL ISFAHANÎ**, Rağîb, v. h. 502, *Muhaderatu'l-Udeba*, 1. Baskı, thk. Ömer et-Tebba', Daru'l-Erkam, h. 1420.
- El Mufredat fi garibi'l Kur'an*, Daru'l-Kalem, 1. Baskı, Beyrut, h. 1412.
- EL MEDENÎ**, Sadruddin b. Ma'sum, v. h. 1120, *Envâru'r Rebi' fi Envâi'l-Bedi'*, Thk. Şakir Hadi.
- EL-BİKÂÎ**, Burhanuddin Ebu'l Hasan İbrahim b. Ömer, v. h. 885, *Nazmu'd-Dürer fi Tenasubi'l Ayâti ve's-Süver*, Mektebetü İbn-İ Teymiyye, Kahire, 2006, 3. Baskı.
- EL CAHİZ**, Amr b. Bahr, v. h. 255, *Kitabu'l-Hayavan*, 1. Baskı, Thk. Abdusselam Harun, Matbaatu'l-Babi'l-Halebi, Mısır, h. 1356.
- *Kitabu'l Buhela*, thk. Taha el- Haciri, Daru'l Mearif, m. 1963.
- EL MISRÎ**, v. h. 654, *Bediu'l Kur'an*, Thk. Hıfni Muhammed Şeref, Nehdetu Mısır.
- ER RAFİÎ**, Mustafa Sadık, v. h. 1356, *Tarihu Adabi'l-Arab*, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, h. 1394, 2. Baskı.
- ER RAINÎ**, Şihabuddin v. h. 779, *Tiraz'ul Hülle ve Şifau'l Ğulle*, Thk. Dr. Reca el-Cevheri, Müessesetu-s Sakleketu'l-Camiyye.
- ES SAĞİR**, Muhammed Hüseyin, *Mecazu'l Kur'an Hasaisuhu'l Fenniyye ve'l Belağiyye*, Daru'l Müerrihi'l Arabi, Beyrut, 1999, 1. Baskı.
- EZ ZERKEŞÎ**, Bedruddin Muhammed b. Abdullah v. h. 794, *el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur'an*, Thk. Muhammed Ebu'l Fadl ed-Dimyâtî, Daru'l Marife, Beyrut, h. 1391.
- FERAHİDÎ**, Halil B. Ahmed, v. h. 175, *Kitabul Ayn*, Daru İhyai't-Turasil Arabi, Beyrut.
- FERRÂ**, Ebû Zekeriyya Yahya B. Ziyad, v. h. 207, *Meâni'l-Kurân*, Âlemu'l Kutub, Beyrut, 1955, 1. Baskı.
- FOULQUIÊ**, Paul, *Pedagoji sözlüğü*, Çev: Cenap Karakaya, Sosyal yay., İstanbul, 1994.
- HARMAN**, Ömer Faruk, "Medyen", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara, 2003.

-“Ashâbü'l-Eyke” *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 1988.

İBN ABDURRAHİM, Muhammed, *Kitabu Şerh'il Muğni bi Haşiyeti eş-Şeyh Burhanuddin Tillevi*, Thk. Yunus Ziya Alp, el-Medresetül Mücahidiyye, 2014, 1. Baskı.

İBN ACİBE, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. el-Mehdi el-Hasanî v. 1224/1809, *el-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, Thk.: Ömer Ahmed er-Ravi, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, 2010, 3. Baskı.

İBN ÂŞÛR, Muhammed Tahir, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr, Müessesetü't-Tarîh*, Beyrut, t.y. 1. Baskı.

İBN ATİYYE, Abdul Hakk, Ebu Muhammed b. Galib, *el-Muharrereru'l Veciz fî Tefsiri'l Kitabî'l Aziz*, h. 546, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut.

İBN KESİR, Ebu'l-Fidâ İmadü'd-Dîn İsmâîl Ed-Dimeşkî, v. h. 774, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Thk. Mustafa Seyyid Muhammed, Muhammed Seyyid Reşad, Muhammed Fadl el- Acnavi, Ali Ahmed Abdalbaki, Hasan Abbas Kutub, Mektebetu Evladi's-Şeyh li't-Turas, Kahire, 2000, 1. Baskı.

İBN MANZÛR, Muhammed b. Mukerrem el-Mısırî, v. h. 711, *Lisân'ul-Arab*, Daru İhyai't-Turasi'l Arabi, Müessesetü't-Tarîhi'l Arabi, Beyrut, t.y. 2. Baskı.

İBN NAZİM, Bedreddin İbn Malik v. h. 686, *el-Misbah fî'l Meâni ve'l Beyan ve'l Bedi*, Thk. Abdulhamit Hindavi, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, h. 1422, 1. Baskı.

İBNU ABDİ RABBİH, *El-Akdu'l Ferid*, Şerh Ahmed Emin, İbrahim el- Ebyari, Abdusselam Harun, Daru'l-Kitabi'l-Arab, Beyrut, h. 1403.

İBNU'L CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Cemaluddin Abdurrahman b. Muhammed, *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, el- Mektebetü'l-İslâmî, Beyrût, 1984.

KALLEK, Cengiz, “Vesk”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2013.

- “Sâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 2018.

KARADİKME, Arzu, “İroni Kavramı ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde İroni” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006.

KARAMAN, Fikret, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010.

KILIÇ, Mahmud Erol, *Tasavvufa Giriş*, Sufî Kitap, 2012.

KIERKEGAARD, Soren, *İroni Kavramı: Sokrates'e Yoğun Göndermelerle*, Çev. Sıla Okur, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 2009, 3. Baskı.

KNOX, Norman, “On the Classification of Ironies”, Chicago Journals, www.jstor.org/stable/436505.

KNOX, Norman, Dictionary of the History of Ideas, University of Virginia, (Çevrimiçi)

KURTUBÎ, Ebu Abdillâh, Muhammed b. Ahmed, v. h. 671, *el-Cami-u li Ahkami'l Kur'an*, Thk. Ahmed Abdulalim, Daru's-Şa'b, Kahire, h. 1372, 2. Baskı.

KUZEYHE, Riyad, *el-Fukahetu fi'l-Edebi'l-Endülüsi*, el-Mektebetü'l Asriyye, h. 1418, 1. Baskı.

-el-Fukahetu ve'd-Dahku fi't-Turasil-Arabiyyi'l-Meşriki, h. 1418, el-Mektebetü'l-Asriyye.

MAGİLL, R.Gay, *Chic Ironic Bitterness*, Michigan Press, 2007.

MATLUB, Ahmed, *Mu'cemu Mustalahatu'n-Nakdi'l-Arabiyyil-Kadim*, Mektebet'u Lübnan, Beyrut, 2007.

MEKÂNİSÎ, Osman, Kadri, “*Min Esâlîbi't-Terbiyeti fi'l-Kur'âni'l-Kerîm: es-Suhriyye*”, Râbitatu'l-Ulemâi's-Sûriyyîn, İstanbul, 2010.

MENAHİCU CAMİATİ'L MEDİNETİ'L-ALEMİYYE, *el-Balağa*, <https://al-maktaba.org/book/34105/352>

MUECKE, Frederick, *The Concept of Irony*, 1970.

MUSTAFA, İbrahim, **ABDULKADİR**, Hamit, **NECCAR**, Muhammed Ali, **ZEYAT**, Ahmed Hasan, *el-Mu'cemu'l Vesit*, el-İdaretü'l Ammetu li'l Mu'cemat ve ihyâ-i't-Turas, Kahire, t.y.

MUTÇALI, Serdar, *Arapça Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay. İstanbul, 1995.

NESEFÎ, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, Thk. Yusuf Ali Budeyvî, Dâru İbni Kesir, Dimeşk-Beyrut, 2013, 6. Baskı.

NEUVEAU LAROUSSE CLAAIQUE, Dictionnaire encyclopédique, librairie Larousse, Paris, 1959.

OKAY, M. Orhan, “Hiciv”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1998.

ORUÇOĞLU, Duygu, *1960 Sonrası Türk Resim Sanatında İroni ve Lisansüstü Eğitimde Sorgulanması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, 2007.

ÖZDAŞ, Bünyamin, *Psikososyal Açidan Hz. Peygamber'in Tebliğ Metodu*, (Yüksek Lisans Tezi) Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2018.

RÂZÎ, Fahrüddîn, v. h. 604, *Tefsîru'l-Kebîr lil'İmam Fahri'r-Râzî*, Dâru İhyâ-i't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 2001, 4. Baskı.

- RÂZÎ**, Muhammed b. Ebubekir b. Abdulkadir, v. h. 721, *Muhtâru's- Sihah*, Thk. Muhammed hatır, Mektebetu Lübnan, Beyrut, h. 1415.
- SARAÇ**, Tahsin, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlüğü*, Adam Yay., Ankara, 1989, 2. Baskı.
- SEKKÂKÎ**, Ebu yakub Yusuf b. Ebubekir Muhammed b. Ali, v. h. 626, *Miftâhu'l Ulûm*, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Lübnan, Beyrut, h. 1403, 1. Baskı.
- SHELLEY**, Cameron, "The biocoherence theory of situational irony", *Cognitive Science*, 2001.
- SICAK**, Ahmet Sait, "Kur'an-ı Kerîm'e Göre Dini Alaya Alanlara Karşı Müminlerin Takınmaları Gereken Tavırlar", *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* Cilt: 4, Sayı: 2, 2015.
- SUYÛTÎ**, Celaluddin, Abdurrahman, v. h. 194 m. 911, *Şerhu Ukudi'l Ceman fi İlmi'l Meani ve'l Beyan*, Daru İhyai'l Kutubi'l Arabi.
- *el-İtkân fi Ulûmi'l Kur'an*, Thk. Usam el-Hursatani, Dâru'l-Celil, Beyrut, h. 1419, 1.Baskı.
- ŞAKİR**, Abdulhamid, *el-Fukahetu ve'd-Dahk*, h. 1323, el-Meclisu'l-Vatani li's-sikafeti ve'l-Funun ve'l-Adab, Kuveyt.
- ŞEN**, Yusuf, "Hz. Peygamber'in Merhamet Eğitim Metodu", *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2011.
- ŞEVKÂNÎ**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlani, v. h. 1250, *Fethü'l-Kadîr: el-Câmi' Beyne Fenneyi'r-Rivaye ve'd-Diraye min İlmi't-Tefsir*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y.
- TABERÎ**, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Kahire, 2001.
- TAŞDELEN**, Vefa, *Edebiyatta Paradoksun Biçimi İroni-1*, Hece Yayınları, Yıl:II, Sayı:124, Nisan, 2007,
- TDK**, *Türkçe Sözlük*, Ankara 2005.
- ULUDAĞ**, Süleyman, "Şathiye", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 2010.
- VAHİDÎ**, Ali b. Muhammed, v. h. 468, *el-Veciz fi Tefsiri'l Kitabı'l Aziz*, Thk. Safvan Davudi, Daru'l-Kalem, Dimeşk, h. 1415, 1. Baskı.
- YAZIR**, Hamdi, *Hak Dîni Kur'an Dili*,
- ZEMAHŞERÎ**, Ebu'l Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, v.h. 538, *Esâsu'l-Belâğa*, Mektebeti Naşirun, 1996.

- *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, 1995.

ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum fi'l Kur'an-i'l Kerim*, (Yüksek Lisans Tezi), el-Camiatu'l-Urduniyye, Ürdün, 2005.

<http://xtf.lib.virginia.edu/xtf/view?docId=DicHist/uvaGenText/tei/DicHist2.xml&chunk.id=dv2->

<https://www.edebiyatsahnesi.com/belli-değil-ruhsati/>

<https://www.edebiyatsahnesi.com/belli-değil-ruhsati/>.

<https://www.storyboardthat.com/tr/articles/e/ironi-türleri>

<https://www.turkedebyati.org/diyalektik/>

<https://www.turkedebyati.org/diyalektik/>.

<https://www.turkedebyati.org/taslama-nedir-ozellikleri-ornekleri/>

<https://www.turkedebyati.org/taslama-nedir-ozellikleri-ornekleri/>

ÖZ GEÇMİŞ

1983 yılında Siirt İli Baykan İlçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Şanlıurfa vilayetinde tamamladı. 2002 yılında Siirt İmam-Hatip Lisesinden mezun oldu. 2007-2010 yılları arasında yükseköğrenim gördü. 2010 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2009 yılında Mersin İli Gülnar İlçe Müftülüğü bünyesinde imam-hatip olarak göreve başladı. 2010 yılında Gaziantep İli Şehitkâmil İlçesine naklen atandı. Buradaki görevini sürdürürken Hasan Ali Yücel Lisesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerine girdi. 2011 yılında Edirne'de askerlik vazifesini ifa etti. 2013 yılında Diyanet İşleri Başkanlığının açmış olduğu vaizlik sınavında başarılı bulunarak Gaziantep İl Müftülüğüne Ceza evi vaizi olarak atandı. Vaizlik görevini sürdürürken 2015 yılında ihtisas merkezine giriş sınavını kazanarak, Kayseri Dini Yüksek İhtisas Merkezine kursiyer olarak atandı. 2018 yılında Kayseri Dini Yüksek İhtisas Merkezinden mezun olmasının akabinde Diyanet İşleri Başkanlığı Rehberlik ve Teftiş Başkanlığına müfettiş yardımcısı olarak atandı. Halen aynı görevi sürdürmektedir.

Evli ve iki çocuk babası olup Arapça bilmektedir.

VITAE

He was born in Baykan District of Siirt Province in 1983. He completed his primary and secondary education in the province of Şanlıurfa. He graduated from Siirt Imam-Hatip High School in 2002. He received higher education between 2007 and 2010. He graduated from Ankara University Faculty of Theology in 2010. In 2009, he started to work as imam-orator in Mersin Province Gülnar District Mufti's Office. In 2010, he was appointed to Gaziantep County Şehitkâmil District. While continuing his duty there, he attended Religious Culture and Moral Knowledge courses at Hasan Ali Yücel High School. In 2011, he performed his military service in Edirne. In 2013, he was succeeded in the preaching examination opened by the Directorate of Religious Affairs and was appointed as a prisons preacher to Gaziantep Provincial Mufti's Office. He was appointed as a trainee to Kayseri Religious High Specialization Center, by passing the entrance examination to the specialization center in 2015 while he was working as a preacher. After graduating from Kayseri Religious High Specialization Center in 2018, he was appointed as an assistant inspector to the Directorate of Religious Affairs Guidance and Inspection. He still continues the same task.

He is married with two children and speaks Arabic.